

Предраг Савић

ХАЏИ РУВИМ

Предраг Савић
ХАЦИ РУВИМ

Издавач:
СМАРТ СТУДИО
Коларчева 5, Београд
www.ip-smartstudio.com

Уредник издања и рецензент
Славиша Павловић
www.slavisapavlovic.com

Извршни уредник
Љубиша М. Стојановић

Штампарија
?

Тираж
300

Реч уредника:
Хаџи Рувим – Свети Сава свог времена

Одувек је било тешко говорити о историји једног народа, нарочито српског, који се кроз историју, у више наврата, попут Феникса уздизао из пепела, али и који је, у најтежим историјским тренуцима своје велике победе претварао у немерљиво веће поразе. Савремени српски историчари, чак ни они у ближој прошлости, нису придавали значај многим великанима, који су својим делима и речима задужили народ и државу, па су тако истински хероји једне нације пали у заборав из ког се обично тешко излази.

Ипак, ово књижевно дело, између осталог, показује, кроз аутора, да речи св. Николаја Српског “Учини добро и закопај под камен, оно ће од камена начинити себи језик и објавити се”, у потпуности добијају потврду, јер писац нам говори о животу Хаџи Рувима, свештеника чија су велика дела заборављена у Србији. Међутим, са добрим делима је као са ватром, увек остане нека варница која ће касније пронаћи погодно тло и распламсати велику ватру, чија ће топлота и светлост обасјати многе. То погодно тло, у овом случају, представља аутор овог романа, Предраг Савић, који се на маестралан начин потрудио да нам пренесе причу о животу великана из народа, који попут већине српских хероја јесте ратник у пуном смислу те речи, само праведнији и бољи од свих других, јер његов живот представља живот Христовог војника, чије основно оружје нису ни сабље ни мачеви, ни кубуре које су војници носили са собом у том периоду, већ доброта, спремност да се помогне својој нацији и држави, и тако остави вечни печат, као подсетник на велике борбе и искушења која су пратила исто тако велике људе.

У овом роману једина вредност није само занимљива прича о животу свештеника, већ се аутор, коме се могу упутити само речи хвале и поштовања, кроз причу потрудио да нам пренесе Хаџи Рувимове речи, које одишу духовном чистотом, мудростима и стално присутним подсећањем на хришћанске врлине, које су вековима браниле и одбраниле српски народ и српске земље, као и нашу културу, језик и обичаје. А заиста,

ако се осврнемо и погледамо уназад, током више од четири стотине година ропства под Турцима, српски народ није имао прилику да се школује и развије, па су се самим тим створили се услови да се једна култура и језик забораве, промене и униште, а српски сељак изгуби последњи додир са својим средњовековним прецима. Ипак, Богу хвала, свих тих година и векова, свештеници наше Српске православне цркве су преписивали, чували и учили нове генерације, чекајући дан када ће Србија поново постати слободна, знајући да се слобода не осваја само мачем, већ знањем и сталним напретком, али најпре у духовном смислу. Управо је јунак ове књиге, Хаџи Рувим најсветлији представник свог времена, неко чији поступци у животу треба да нам, у овом времену, постану звезда водиља, неко ко показује, на прави начин, понашање свештеника Српске православне цркве, која је поднела огромну жртву да би очувала вредно наслеђе.

Хаџи Рувим је скроман човек. Он није уметник, није мецена, није богаташ ни борац, па ипак је урадио више од многих великих уметника, изградио је више цркава од богаташа и добротвора, помогао више од мецена, а борце је надјачао својом чистотом душе. Упечатљиви су Савићеви описи у тренуцима када калуђер Рафаило, касније Рувим, мири сељаке, убеђујући их да престану са убијањем и крвном осветом. Читајући, присетићете се Светог Саве и помирења браће Немањића, и сигурно ће вас навести да размишљате о себи, својим поступцима и вредностима које представљате или заступате.

Ово није само књига, ово је путоказ; он говори колико су велика дела сразмерна великом жртвовању; ово је збирка мудрости и историјска читанка.

И на крају, треба напоменути да Хаџи Рувимова борба није остала ненаграђена. Тражећи му да се одрекне Исуса и прихвати ислам, у замену за живот и “сребрењаке”, он изабра смрт и даде живот за Њега.

Већа награда за једног Христовог војника не постоји.

ПРЕДРАГ САВИЋ

ХАЦИ РУВИМ

СМАРТ СТУДИО
Београд, 2013.

Врата на самици се отворише и двојица стражара ступише у собицу, од неколико квадрата, са само једним старим војничким креветом. Ту је седео човек дуге седе браде, у црној, већ помало избледелој мантији.

- Попе, стиже ти друштво. Један од твојих богомољаца!

Човек у мантији подиже главу и устаде. Видевши како чувари гурају и ударају мршаваг, помало згрбљеног човека у исцепаном оделу од најфинијег енглеског штофа, калуђер повика:

- За име Бога, људи, шта то чините?

- Ћути! - повика стражар - Ниједну више да ниси рекао!

- Нека ти Бог и сви свети опросте за то што чиниш!

- Ћути! - поново повика стражар и окрете се.

- А ти, што стојиш ту? Улази одмах!

У самицу једва уђе, вукући леву ногу, средовечни човек оштрих црта лица и, чим угледа калуђера, дубоко се поклони и целива му руку:

- Оче игумане...

Калуђер га чврсто стеже у загрљај и готово кроз сузе прозбори:

- Брате Миловане, професоре... Мој мучениче! Каква су ово времена дошла? Зар и такве људе као што сте ви хапсе?

У ћелију ступи и други стражар, голобради младић. Унесе још једно ћебе, и огласи се, намештајући опасач:

- Е, сад сте заједно, двојица богомољаца и брадоња. Ако вам нешто треба, ви се само помолите вашем богу, а он ће вам то сигурно послати. Па коме ће, ако вама неће!?! Молите се и за још један кревет и мало места у затвору, јер засад је све попуњено.

Уз смех, двојица стражара напустише хелију. Калуђер приђе свом новом собном колеги и поможе му да седне на кревет.

- Да нисмо на овако ружном и тужном месту, силно бих се обрадовао што Вас видим. Боже, шта су Вам то учинили? - упита калуђер.

- Добри мој оче игумане - прозбори придошлица - последњи пут смо се видели пре седам-осам година, кад сам код вас у манастиру прикупљао грађу о Хаџи Рувиму. Са мном је готово! Видите и сами на шта сада личим.

- Каква вас то сила уништи? Где нестале онај одлучни и стамени човек кога сам познавао?

- Много ми се тога, што ником не бих пожелело, збило. Срце ми је препукло већ давно. Пред вама стоји само физички присутан човек, са силном тугом у души.

- Причајте, добри мој професоре. Лакше ће вам бити!

- У јулу 1941, овде у Ваљеву, стрељали су ми старијег сина. Убише га Немци, без суда... Служио је код ђенерала Михаиловића. Био је мој понос и моја десна рука. Тек је стигао са студија у Француској када се заратило. За његову смрт ја сам крив, јер сам много причао о српској историји. Када сам пробао да га спречим да крене на Равну гору, он се љутну, па ми поче говорити о борбама Немањића, што створише најмоћнију, најкултурнију и најсветлију државу у средњем веку. Па о цару Лазару и косовским јунацима, у чију част су звонила хришћанска звона у метрополама, онда о деспоту Стефану Лазаревићу, и како су Балшићи српске земље и Зету од Турака и Млечана бранили... Тражио је да му кажем шта би му рекао Хаџи Рувим, о којем ја толико истражујем и пишем. Питао је и да ли је поштено да он млад, у пуној снази, седи код мајке у крилу. На постављено питање сам и одговори, да је у мојим рукописима читао о Николи Скобаљићу који се 1454. године са шачицом српске војске супротставио моћном турском султану на Ситници и Дубочици. Поражен је тек код Новог брда, кад је султан довео десетоструко бројнију војску. Никола Скобаљић и његов стриц набијени су на колац. Рекао

ми је да не треба да прича о новијој историји, балканским ратовима и албанској голготи, и да је одлучио да крене на Равну гору и без мог одобрења. Иако сам предосећао да се неће више вратити, дозволио сам му да оде. У првим борбама је рањен, а сељаци Срби га издаше. Немци га убише као пса.

И други син ми је мртав. Погинуо међу комунистима, пред Кумровцем, Брозовим родним местом, пред сам крај рата. Дете ми је улица васпитавала док сам ја био задубљен у архиве и ризнице из којих нисам излазио. Повезао се са пропалитетима и комунистима, и ту више спаса није било. Колико год сам био љут на њега, сада бих све дао да ми је барем он остао.

- А шта је са вашом госпођом, том дивном, богобојажљивом женом?

- Од туге је пресвисла. Нестала је за мање од месец дана. Ни на службе у цркву није више ишла, само је понављала: “Шта смо то Богу згрешили да овакву казну доживимо?” А ја сам, опет, посебног кова. Кад сам схватио да сам изгубио децу, желео сам да помогнем макар свом народу. Руке ме више нису најбоље слушале. Од 1941. године више не могу да сликам. Једино што ми је преостало је да пишем, и то за искупљење душа мојих најближих и свих мојих греха, да кроз писану реч служим Богу и народу. Написао сам најдуже писмо у животу, готово целу књигу, са намером да га пошаљем мом пријатељу са Старокатоличког универзитета, да би остало записано шта се све код нас догађало. Написао сам том честитом теологу много тога о страдању српске цркве и народа, у рату, и после њега.

Ту Милован застаде, закашља се, обриса зној са лица и настави:

- Писао сам свакодневно, по пет и више сати. Описао сам како је страдало милион Срба у овом рату, почев од усташких кланица и логора, сремске кланице, где српску младост без потребе жртвоваше, до црвеног терора што прогута хиљаде умних и невиних српских глава. Шта ме је терало да пишем, не знам, ваљда је то била Божија воља. Ни

ја више нисам ишао у цркву на службе, само сам из разних извора прикупљао грађу. А људи су били у великом страху. Чак ни моји пријатељи из Патријаршије, са којима сам студирао или касније живописао цркве, нису смели да дају податке. Утрошио сам много времена док нисам дошао до података о 400 православних цркава и манастира, које су у овом рату смишљено рушили усташе, балије, Немци, па и Бугари. Пљачкали су све из наших ризница, и одвезли у Загреб на стотине вагона блага. Њихов посао наставио је комунистички режим. И о томе сам писао, као и о убијању, малтретирању и хапшењу свештенства и монаштва. Анализирао сам и потезе нове власти, од намештених новембарских избора, до планског убијања српског националног бића. Сада вам причам много, неповезано, али, све што сам написао, однео сам у британско посланство, са намером да их замолим да то проследи већ поменутом пријатељу у Швајцарској. Док ми је жена боловала, упознао сам једног Енглеза, који је набављао лекове, а ја сам их плаћао мојим иконама и највреднијим књигама из библиотеке. Њему сам предао шест фасцикли рукописа, са поруком том пријатељу да све списе умножи и пошаље их владики Николају Велимировићу, Канцеларији краљевског височанства у Лондону и још неким хришћанским организацијама у свету.

Ту опет застаде са причом, закашља се и главом удари у зид.

- Догодило се оно у шта не могу да поверујем. Истог дана када сам предао списе, у стану сам затекао пет удбаша у цивилу. Све иконе које сам годинама сликао биле су поломљене, књиге разбацане, као и све друго по стану. Изнели су све што је вредело, па и педесетак фасцикли мојих записа на којима сам радио последњих двадесетак година. Ту је било и све о Хаџи Рувиму. Исте вечери одвели су ме код младог иследника у цивилу, са великим ожиљцима по лицу. Нису ме фотографисали, нити узели отиске прстију. Иследник ми је показао све рукописе које сам предао оној проданој енглеској души, мрско ми је и његово име помињати,

и рекао: “Видиш, ми свуда имамо пријатеље, и сви народни непријатељи и остаци буржоазије ће проћи као ти. Ми све знамо и зато нам боље откриј са киме си све сарађивао, ко ти је дао све ове податке и лажи? Колико су те плаћали? Ко вам је наредбодавац?”

Клео сам се да сам све радио сам, али иследник ми је рекао: “Боље да све признаш, иначе ће и теби и твојим, рођацима, познаницима и свима којима си некада пожелео и добар дан, пресести мајчино млеко! Ми о теби све, баш све знамо, а о твојим антинародним активностима још више!” Опет сам му одговорио да никада у животу ништа нечасно нисам урадио и да никада ниједан закон нити моралну норму нисам прекршио.

Само те прве ноћи ме нису мучили. А онда су се иследници данима и месецима мењали. Неки су ме тукли по табанима, други чупали косу, давали ми ричинус, мучили ме светлошћу или прикључивањем на струју. Тражио сам адвоката, и то мог дугогодишњег пријатеља Марића, али рекли су ми да је он већ одавно тамо где му је и место, у Сремској Митровици, у затвору, и да ћу адвоката добити кад они то буду сматрали за потребно. Молио сам их само да не униште моје записе који нису преточени у књиге, објашњавајући им да у њима нема ништа спорно, да су то само списи од значаја за историју.

Док је Милован говорио, из ува му је текла крв, па му калуђер понуди марамицу да је обрише, али он то одби и настави:

- Они нас сада вероватно снимају, зато ви оче немојте ништа говорити, јер вас су оптужили да сте били четнички јатак. Знам да су сељаци из ваше парохије долазили да траже да вас одмах по хапшењу пусте, јер сте током рата хранили и њих и бројне војске које су кроз манастир пролазиле. Ви сте само у тим злим временима ту велику светињу чували и сачували, и зато ни пред ким не можете бити криви.

- Миловане, Миловане, и Господ Христос је говорио: “У свету ћете имати невољу; Чувајте се од људи;

Мене су гонили и вас ће гонити (Јов. 16,33; Мт. 10,17)”. Апостоли говоре да је једно страдање на путу Божије правде, а сасвим друго на путу неправде. Него, кажи ми, откуда ти у Ваљеву? Срце ће ми препући што те овде видим.

- После месец дана мучења, опет ме изведоше пред иследника са ожилком на лицу - продужи причу Милован. - Представио се као потпуковник и рече да треба да будем поносан што у свету имам пуно пријатеља, јер се за мене интересују чак и познати Французи, иако сам ја више пута написао да је Француска револуција била највеће зло које је задесило човечанство. Рече ми да су ти Французи много чудни кад могу да прогутају моје лажи. Одговорих му да то нису никакве лажи, већ голе чињенице о револуционарном терору и о 600 хиљада мртвих, о 42 хиљаде гиљотираних, о ликвидацији 210 хиљада цивила, којима је једини грех био што су монархисти или образовани и богати људи. Говорио сам му и о примерима револуционарног дивљаштва и садизма и наслада револуционарних кољача, и да то нису подаци са којима само ја располажем, већ и многи озбиљни научници широм света. Слушао ме је врло пажљиво, без иједног покрета, без иједне гримасе. Зато му почех причати и о Русоовом учењу и његовом делу “О друштвеном уговору”, које је било праузрок револуције и које је лансирало теорију политичке алијенације. Објаснио сам му и како је, на основу Русоа, притисак државне силе јавно прихваћен као граница индивидуалне слободе. Причао сам и о последицама таквог учења које је довело до политичког терора, уместо до слободе и како се класна борба претворила у диктатуру пролетаријата и тероризам.

У једном тренутку ми се учинило да тог човека могу да замолим за услугу, да моје списе и необјављене записе, писане пре, и током рата, преда неком архиву или неком од ученијих чланова комунистичког покрета, на пример доктору Рибару. Кад му то предложих он рече да онда и ја морам њему помоћи и понуди ми нагодбу. Саопшти ми да се у Ваљеву управо суди групи државних непријатеља и да,

ако будем кооперативан и посведочим против њих, сви моји записи могу бити сачувани и предати где год будем желео. Потпуковник устаде и каза:

“Ја ћу вам дати папир на којем све пише. Ваш задатак је да све то прочитате или препричате пред судом, а ми ћемо вам, заузврат, дозволити чак и да пишете, али само о темама из даље прошлости”.

- Поставио ми је потом, још један услов, да потпишем писма у којима двојици својих пријатеља у Паризу поручујем да је власт према мени коректна, иако стално радим против ње, и да ме породична трагедија поприлично избацила из колосека - настави причу професор, уз болну гримасу - По стилу писања, било је јасно да та писма не потичу од неког образованог човека, па их одмах потписах, у нади да ће они који их добију схватити да је то учињено под присилом. А онда, као да ми свраке у тренутку попише сав мозак, пристадох да сведочим против мени непознатих људи.

Те ноћи ме један млад поручник и двојица милиционера, не скидајући ми лисице са руку, довезоше у Ваљево и сместише у подрум суда. Не знам колико је времена прошло до тренутка када су дошли по мене. Гурнули су ми папир у руке и рекли да ћу све то читати пред судом. Поручник ми још саопшти: “Замолићеш судију да прочиташ унапред припремљену изјаву и немој случајно да буде другачије!” Онда ме уведоше у судницу. Ја сам и пре рата у неколико наврата као вештак из области историје и посебно црквене уметности, учествовао на суђењима. Знао сам како изгледа прави суд, где седе адвокати, а где тужиоци и порота. Кад ме уведоше у судницу, владала је заглашујућа бука. Око 150 млађих људи, које могу назвати руљом, урлало је на сав глас.

Један младић у униформи, са титовком на глави, подиже руку и све утиша. Нисам могао да закључим шта је он, тужилац или судија, јер је стајао наред суднице. За столом је седело неколико људи, а са њима, у истом реду и нивоу и дактилографкиња, ваљда са циљем да се покаже

да су сви једнаки. А онај младић, очигледно навикнут на запаљиве говоре и букачку атмосферу, и то пре него што су ме стражари спровели наред суднице, отпоче свој говор:

“Наша борба је била тешка и крвава, али све смо то радили да би стали на пут злотворима, крвопијама што су на народном труду живели. Данас судимо кулацима и господи који се боре да пониште тековине наше револуције. Да смо били у праву, показаће вам овај народни непријатељ и издајник. То је човек који је сарађивао са непријатељем и домаћим издајницима, а онда се покајао и одлучио да нам помогне у откривању непријатеља. Ми то ценимо, али му никада нећемо опростити што је ударио на темеље наше младе државе. Он сада има могућност да се донекле искупи и призна своје заблуде и издаје свих који су се борили и боре се против најправичнијег система на свету, а који доноси наша Комунистичка партија”.

Говорио је тај официр још неколико минута, о оправданости преких судова и најтежих мера које се примењују према непријатељу и његовим слугама, а онда уперео руку према групи људи која је стајала са лисицама на рукама у ћошку и мене упитао, ниједног тренутка не говорећи ни моје име ни презиме: “Познајеш ли ти ове изроде? Какве сте све завере ковали и која сте недела извршили?”

Поглед ми прелети преко четворице преплашених и готово избезумљених лица оптужених. Схватих да су међу њима двојица сељака, средњих година, затим један старији господин, са обликованом брадицом, и један, вероватно студент, са полуполомљеним наочарима. Одмах ми би јасно да те људе ни по коју цену не могу лажно оптужити и, одједном, као да добих неку чудесну снагу, из свег гласа проговорих:

“Даме и господо, ја сам хришћанин и направио бих неопростив грех, раван убиству или пљачки, када бих рекао да познајем ове људе. Ни ово време безумља, нити ваша галама, која најмање доликује једном суду, неће ме на то натерати”.

Чувши то, сва она руља углас повика: “Смрт издајнику и народном непријатељу!” Поручник и милиционери, који су ме допратили из Београда, некако ме извукоше из суднице и одведоше у подрум. Ту одмах почеше да ме крвнички бију. Ударајући ме дршком пиштоља по глави, поручник ми рече да су сви моји списи већ уништени, осим неких делова који би могли да послуже на суђењу против мене. Од тог момента нисам осетио никакав бол, мада су ме газили док сам лежао на бетону. Нисам уверен да сам оним несрећницима помогао, али нисам могао да преузем на душу грех лажног сведочења. И, ево ме вечерас овде, из тог подрума, код вас. Доведоше ме и, плашим се, оче, да ће вама неко зло сад због мог присуства приписати.

- Пусту сад то, драги брате. Него, кажи, ти знаш да сам ја био и старешина манастира Житомислићи, знаш ли нешто више о томе шта се тамо догађало? - упита калуђер.

- Оче, надам се да сте нешто од страшне приче чули. Зло се тамо велико збило.

- Јесам, али то званично нико није потврдио. Много тога се причало. Верујем да сте Ви имали и званичне извештаје надлежних архијереја и свештенства.

- У Житомислићима нема више живе душе. Одмах на почетку рата, ако ме памћење не вара, 26. јуна, у манастир су упале усташе. Монахе су вређали и мучили на најстравичније начине. Кидали су им месо, везивали их жицом, убијали тупим предметима, копали очи, секли делове тела... Све манастирско братство, према прецизним извештајима пристиглим у Патријаршију, зверски је уморено, а потом бачено у јаму Видоња. После тога су усташе свој крвави пир наставиле по околним српским селима. Много нејачи је завршило у јамама. Нестале су целе фамилије и родови. Као да никада на тим просторима нису ни битисали, а једини грех им је био што су православни Срби.

- Него оче, да Вас питам, да ли сте ви познавали извесног фратра Гргу?

- Јесам. Пред мој одлазак, 1934. године, фра Грга

је дошао у манастир. Био је јако љубазан. Говорио је, чак, против ватиканске политике унијаћења. Залагао се за екуменизам, причао како ће после Осмог васељенског сабора, ако Бог да, хришћанство опет бити јединствено. Причао је да проучава нашу литургију, која није неканонска, како су неки необразовани римокатолици тврдили. Није тај фра Грга крио дивљење кад смо му показали цркву Благовештења пресвете Богородице и фреске и иконе из ње, а које су обновљене средином 16. века.

- Оче, баш тај фра Грга стигао је са усташама, и, док су они убијали калуђере, он је пљачкао. Из манастирске ризнице, по тачно разрађеном плану, односио је све црквене драгоцености. Одвезао је пун трактор златних сасуда, крстова, икона, вредних књига... Све је однео. Нешто од тога је сада у Загребу, а нешто је, вероватно, стигло и до Ватикана.

Калуђер устаде са кревета, прошета по малој хелији, па рече свом саговорнику:

- Лезите, лакше ће вам бити.

- Нека, чини ми се да ми је лакше овако, нарочито док причам. Једино чега се сада плашим су снови. Плашим се да заспим.

- Реците ми, шта би са вашим животним делом о Хаџи Рувиму? Јесте ли га завршили?

- Био сам пред самим крајем.

- Јесте ли послали захтев да се и званично канонизује?

- Нисам. Стално сам хтео да још понеки податак прикупим. Да попуним све пукотине у његовим житијама. Захтев сам хтео да пошаљем када цела књига буде готова. Три деценије сам радио и био тако близу циља. Не знам, можда је и сам Бог хтео да вас сретнем овде, у овим злим временима.

- Волео бих да ми испричате до каквих сте података дошли.

- Знате да сам код вас у Боговађи пронашао много грађе, као и у манастирима на Фрушкој гори. Али, највише Рувимових записа нашао сам у сеоској цркви у Купинову, у Срему. Ту сам данима преписивао. Нажалост, усташе су 1941. године и ту

цркву спалиле, и плашим се да су изгорели и сви Рувимови записи. Велики део записа у Народној библиотеци нестао је и приликом немачког бомбардовања Београда, 6. априла 1941. године. Много тога чуо сам и од народа у ваљевском крају и сад знам целу причу. Можда она није тачна до детаља. Можда су недостајали неки круцијални подаци, а можда сам био недостојан да пишем о том светом човеку и уметнику. Ипак, вама ћу испричати све што знам о Хаџи Рувиму, кога је његов савременик, митрополит карловачки Стефан Стратимировић, назвао “најчаснијим старцем (калуђером) у земљи”, а ви то, кад изађете, запишите, или испричајте неком вичном писању. И то је, на неки начин, спас за моје дело, али и дуг према најумнијем Србину у предустаничкој Србији под Турцима.

2

Ваљевско село Бабина Лука посве је слично осталим селима у подрињско-колубарском крају. На неколико брда и брежуљака, око речице Рабаса, смештена су сеоска домаћинства. Куће су раштркане, прављене на сличан начин. Уз главну кућу обично се налази више вајата, магаза и осталих помоћних зграда. Ту су и штале, кокошињци и обори за стоку, а околу свега тога воћњаци са баштама.

Живело се у породичним задругама, са очевима на челу. У њима су били и сви синови, са својим фамилијама. Већина кућа прављена је од ћерпича, а они сиромашнији куће су правили и од прућа, такозване плетаре, а онда их облепљивали блатом. Свака имућнија кућа имала је и подрум за ракију и вино.

У Бабиној Луци готово да није било домаћинства које није осетило тешку и дугу зиму и које је могло да се похвали да је сва чељад сита и обучена. Под теретом силних намета турске власти, сељаци су били на ивици преживљавања.

На дан 8. априла 1752, на Свете апостоле Иридона, Руфа, Ансикрита, Флемингота и Ермија, већина мушких глава из Бабине Луке налазила се у дворишту Рабасовића, где их је на мобу окупио сеоски кнез, са жељом да помогне комшији коме је у пожару изгорео већи део домаћинства. Прави узрок пожара се није знао. Ватра је, у току ноћи, прво планула у подруму, па се међу сељанима пронела прича да је неко од укућана тајно точио ракију и заборавио свећу лојаницу, од које се ракија запалила, па онда и оцаклија на спрату. Пошто је дувао ветар, ватра се пренела и на сеник и шталу. Изгорело је још неколико вајата. Једино је остала читава магаза у воћњаку, у којој је спавао најмлађи син са младом. Многобројни укућани касно су открили пожар и за пола сата готово све је изгорело. Због овог пожара силно се узбудио и сеоски спахија, јер му је то био један од најбољих тимарлука, са којег је, по правилу, убирао највеће приходе. Зато је наредио кнезу да по селу пронесе глас да ће и он помоћи у градњи куће, ако остали сељани донесу оно што имају. Обећа, тако, спахија, да ће он дати грађу за кров.

И, заиста, на дан мобе појави се и спахија са својом пратњом. Од велике тежине једва се кретао. То је био разлог што је ретко напуштао своју диванхану. Спахијина глава са плавом косом била је толико велика да на њу више ни турбан није стављао. Да је у питању конвертит, показивале су и крупне плаве очи. Наиме, кад су Турци освојили ове крајеве, поједине фамилије су примиле ислам да би сачувале своје поседе или избегле плаћање харача и добиле остале олакшице. Нико није поуздано знао када је фамилија бабинолучког спахије прешла у ислам. По околним селима се причало да је првог потурицу из те фамилије убио гром. Двадесетак година раније спахијиног оца је, на Светог Илију, такође погодио гром, из ведра неба. Стари спахија био је готово сав спржен. Од тада његов син, као и многи други конвертити, посебно пази шта ради о Светом Илији. Неке девојке које је спахија позивао код себе ради права прве брачне ноћи клеле су се да су у спахиној спаваћој соби виделе, на источном зиду, старинску икону

светог Илије Громовника, и то у ватреним кочијама. Много је сведока који су потврдили да је спахија баш на Светог Илију даривао хришћанску децу главама шећера, а жене по селу марамама.

У дворишту Рабасовића поменути спахија дочекивао је сељане и надгледао шта који доноси. А сељани су, по старом српском обичају, долазили да помогну комшији у невољи. Доносили су онолико колико им је преостало, па се тако скупило двадесетак килограма кукурузног брашна, нешто ражи, овса и сочива. Доведено је и седам оваца, на шта спахија рече:

- Види, види, откуда па сад оволике овце? На три овце плаћа се ушур од свега једне акче. Кад питам колико ко има оваца, сви пријављују две до три, а оно пуна поља. Колико видим и за поклањање претиче.

- Немој тако, ефендијо - бојажљиво ће најстарији сељак обучен у кожух - Ово смо донели да помогнемо комшији у муци. И сам знаш да нам деца гладују и да све уредно плаћамо од харача, десетице, господштине, хрепуна, пољачине... Имај мало душе, не може раја више...

- Марш, стоко једна! Ко боље у нахији од вас живи? Ма, каквој нахији, у санцаку целом.

- Опрости аго, да те питам, можеш ли да пошаљеш твог буљубашу или неког од аскера да нам грађу што си обећао донесе - прекиде расправу Нешко, средовечни сељак, док скидаше изношени гуњ - Ево, ја сам људе већ организовао, па да не дангубимо. Ја и моја браћа ћемо сву дрвенарију средити, а Милисав и његови ће око зидања бригу водити. Свак ће радити оно што најбоље зна и може, дан је кратак, а студен је, па ако може!

- Може. Него, где су вам волови и кола?

- Изгладнели аго, нема више сена! - добаци неко из гомиле.

- Ето, и то морам да вам дам, дангубе ниједне - рече спахија и устаде уз помоћ двојице младића из његове пратње - Хајде, радите, а грађа ће стићи.

За тили час двориште се претвори у градилиште, што због зубатог сунца, што због жеље да се пред спахијиним људима покаже да нису ленштине.

Предвече стигоше двојица спахијиних рабација са двоја кола грађе.

- Људи, па то су све стари рогови и венчанице што су прошле године скинути са спахијине магазе, јер су од старости пропали - повика неко од сељака - Е, није потурици ништа веровати. Гори је од свих правих Агарјана.

- Нешко, може ли се ово за нешто искористити? - упита неко од Рабасовића.

- Видиш и сам, ем су рогови трули и криви, ем су кратки. Да их истегнемо не можемо. За покривање оцаклије не ваљају, али можемо да покушамо да препокријемо једну магазу. Ајмо, људи, да истоварамо, па да видимо где да нађемо нове греде.

Само неколико тренутака касније, са брда преко пута зачу се женски глас:

- О, Нешкооо, Ненадее...

- Нешко, црни Нешко, то те удовица Ната призива, мора да јој силно недостајеш - рече најкрупнији међу сељацима. Остали се насмејаше.

- Чекајте, бре, да чујем шта хоће!

- Нешкоо, родиоо ти се сиин! - још гласније ће Ната.

- Је л' син? - викну Нешко колико га грло носи.

- Сиин, син! - одговори Ната.

Чувши то, сви се окупише око срећног оца, и поче честитање. Нађе се ту чутура ракије, да се наздрави за здравље новорођенчета.

- Алал ти вера, и четврто мушко - честита му најкрупнији бркати сељак - Него, ти иди кући, можемо ми без тебе.

- Иди, иди кући, спремај гозбу - повикаше готово углас сви присутни.

Нешко обуче гуњ, узе своју пртenu торбу и, уз позив да сви дођу да наздраве код њега, сјури се кроз воћњак.

За мање од пет минута Нешко је већ био код куће, а у дворишту га дочека неколико комшија и комшиница. Још задихан упита:

- Је л' све у реду? Како је Мара?

- Него шта! Богу хвала, дете је као од злата јабука, а Мара је добро - одговори дебела удовица Ната - Није јој то прво дете па да се бринеш.

Док су му комшије честитале, Нешко ће заповедним тоном:

- Жене, хајде, шта сте стале, идите припремајте, да се људи почасте. Одмах да се овца коље! Загревајте фуруну, месите проју. Ако нечег нема, позајмите, па ћу вратити.

Два сата касније, у Нешковом дворишту, у ранији се кувала ракија, жене су чистиле дроб од овце, док су мушкарци били окупљени око фуруне, где се већ окретао ражањ. Најстарије мушке главе у селу седеле су у највећој соби у малој Нешковој кући, за славском трпезом, а више жена их је дворило. У то време у собу уђе најстарији Нешков син, Никола, и повуче за рукав оца, док је овај испијао чобанску чашу вина.

- Тата, тата, напољу су два просјака, траже да те виде.

- Ма, терај то одмах, Нешко! - саветова га неко од присутних.

- Немојте тако људи, и просјаци имају душу - прозбори већ припит Нешко, устаде од стола, те изађе напоље.

Минут-два касније, у кућу уведе необичне људе. Први, нешто старији човек, у чудној пелерини, није имао руке од лаката. За њим је, држећи га за раме, ишао младић необично црне пути, очигледно слеп.

- Уђите браћо, само изволите, седите - рече Нешко.

- Помоз' Бог, добри људи - углас ће придошлице - Извините што овако упадамо, ми, трговци-грнчари. Мрак нас ухвати, а овде видесмо ватру у дворишту, па навратисмо да видимо и новорођенче.

- Је л' ви правите грнчарију? - упиташе сељани.

- Овај Ћора су моје руке, а ја сам његове очи - рече

старији човек без руку, са повећим сребрним крстом око врата. Ја сам некада био прота, али ме Турци лажно оптужише да преводим Јевреје, Цигане и муслимане у светосавље, па кадија пресуди да ми обе руке одсеку. Десну да не могу никог више да крштавам, а леву да никада и не покушам да неком напишем крштеницу. А он - окрете се према црном младићу, упалих образа и дуге браде - он је рођен слеп, али многе ствари боље види него они са очима. Је л' тако, Ђоро?

Младић само климну главом и окрете се ка месту где је седео Нешко.

- Домаћине, можемо ли да видимо новорођенче и скромно га даривамо?

- Хајте онда за мном - рече Нешко и изведе из куће чудне госте. Потом их уведе у суседну кућицу, од само једне собице, где је Мара дојила бебу. Угледавши чудан пар, Мара се штрећну, а слепи младић поручи:

- Не бојте се мајко, и ми би да видимо новорођенче. Човек без руку се поклони пред мајком и дететом и рече:

- Нека га Бог поживи!

- Биће то једног дана велики човек и заштитник народа. Само, чувајте га од Агарјана.

Излазећи из собе, слепи човек ухвати Нешка за мишицу, и пружи му једну керамичку кутијицу:

- Ово је од нас двојице за узглавље новорођенчету. Ваља се, а ти му то чувај, да има кад једног дана крене на далеки пут. И, запамти, уколико га једног дана излечи видарнехришћанин, ти га слободно даривај.

Нешко позва посетиоце да поново уђу у кућу где су били остали гости, али они то одбише правдајући се умором и замолише га да преспавају у штали. Кад Нешко понуди магазу, посетилац без руку рече да је Господ Исус Христос рођен у штали, па је и за њихово коначиште она добра. Све од понуђене хране, осим парчета проје, одбише. Од Нешка узеше фењер, да се лакше сместе на починак.

У кући се славље наставило и сви заборавише на необичне посетиоце.

Са првим зрацима сунца, Нешка пробуди снаја Стана:
- Устај, Нешко! Да знаш да су она двојица просјака
већ одавно отишла.

- А, је л' сва стока на броју?

- Јесте, има и вишка. Зато те и зovem, Руменка је два телета отелила! Изгледа да су се они просјаци побринули да све прође како ваља.

Устајући, Нешко се сети кутијице коју му је слепац дао. Завуче руку у гуњ и извади је. Отворивши је, замало не паде у несвест, јер по први пут у животу, на једном месту, угледа три дубровачка златника. Ту је било и једно писамце, али сиромашни и неписмени сељак није могао знати шта у њему пише.

Након неколико месеци, када је на Огњену Марију навратио поп из Бранковине, Нешко му показа писмо, а прота рече да је то порука у којој се каже да се поклон који је добио Рафаило не дира док новорођенче не крене на далеки пут, или се, не дај Боже, разболи. На поновно питање какав је то поклон, видно блед Нешко одговори да је то нека грнчарија коју су оставила два просјака. Потом отрча до штале где је Мара музла овце и упита је:

- Јеси ли ти оним просјацима, који су дошли кад нам се четврто дете родило, рекла да желиш да му наденеш име Рафаило?

- Откуд ти сад па то?

- Ма, јеси ли ти тад знала да ћемо му дати име Рафаило?

- Како сам па могла знати, кад нам је кум тек четрдесети дан по рођењу дошао и предложио шест имена, а ја сам онда, на бројаницу, изабрала Рафаило.

Чувши то, Нешко се само прекрсти и брзо окрете.

Децу у Бранковини и околним селима поче да коси нека чудна болест. Високу температуру пратило је бунило, а малобројна деца која би све то преживела остајала су кривих руку или ногу. Она најмлађа нису могла да преживе, а ако би се то којим случајем догодило, остајала су глува или нема.

У почетку су сељани говорили да је то епидемија црвеног ветра и тражили помоћ од попова и сеоских врача. Али, када се број разболеле деце и у Бабиној Луци повећао, сви мештани се окупише на сеоском збору.

- Овако више не можемо - отпоче сеоски кнез Видоје, којем је већ троје деце оболело - Доскора су Агарјани од нас узимали децу због проклетог данка у крви. Пре три године поби нас куга, а сад па ова чума. Настави ли се овако, остаћемо без рода и порода. Код мене у кући нису само деца поболела, већ и мајка ми и жена. Чуо сам да у Ужицу, у самом шехеру, живи неки видар који лечи од црвеног ветра. Знаш да је Јевреј, који је занат учио свуд по свету, па и код Агарјана и Латина. Он нам је последња нада. Ево, дајем кочије и коња, па да идемо да молимо да и овамо дође. Нек по њега крену два-три озбиљна домаћина и обећају да ћемо платити, само да нам нејач поспашава.

- Платићемо - чу се из гомиле, а неке жене довикнуше:

- Даћемо све што имамо!

- А, шта каже ага? - упита један старији сељак.

- Нас неколико је било код њега. Чекали смо сатима, али нас није примио. Прво је био на ићиндији, а онда је имао нека посла око харема и око нове хануме - нервозно рече кнез - Поручио нам да дођемо идуће недеље. Ако њега будемо чекали, сву чељад ћемо посахрањивати. Него, дај да одлучимо ко да иде у Ужице?

- Ти, кнеже, Мијат и Јеврем, бољих домаћина од вас тројице немамо - готово углас повикаше присутни.

У то време, у кући Нешка Никшића, Мара је мењала облоге петом детету, девојчици рођеној пре три-четири лета. На кревету до ње лежао је средњи син, Павле. Најмлађи син, Рафаило, седео је на прагу и ножем резао фрулу. Постао је такав мајстор да су се сви чудили лепоти фигура и украса које је то десетогодишње дете обичним ножићем по дрвету шарало.

- Мајко, и мени је глава нешто тешка - огласи се Рафаило.

- Како и не би била, кад по цео дан буљиш у то дрво или у ону књигу, за коју и поп рече да је глупа. Иди са осталом децом. Иди ради нешто друго.

- Али, мајко, ноге ме више не слушају ко јуче! Чувши то, Мара му хитро приђе и стави руку на чело:

- Куку мени јадној, па и тебе је ватра спопала! Мара узе малишана за руку и смести у кревет, крај већ болесне деце.

Истовремено, са неколико места у селу чула се кукњава, што је био знак да је још неко од преминуо. Селом се пронесе прича да их то Бог кажњава што већ више од двеста година нису обновили срушену цркву. Кад је паника достигла врхунац, а умрле, осим окућана, више нико није испраћао на гробље, вратише се кнез и двојица сељака. Доведоше ситног, мршаваг човечуљка, са жутим турбаном на глави, у пратњи девојке која је била одевена у свилене хаљине и имала кратку косу, попут мушкарца. Њих двоје донели су пуну торбу трава и неких масти.

Јевреј и његова ћерка прво су свратили до воденице где је већ данима без свести лежало воденичарево дете. Погледао је малу болесницу и држао је за руку извесно време. Извадио је неке траве и уље и рекао да их покушају дати девојчици, као и да стално мењају хладне облоге.

Констатовао је да су закаснили неколико дана, али да треба покушати.

Мада је кнез тражио да га прво води својој кући, Јевреј то одби и поче редом да обилази болеснике. После пет сати стиже и у Нешкову кућу. Прво погледа девојчицу, па онда два дечака. Најстаријем, Николи, наредио је да изађе, да барем десет дана не виђа браћу и сестру и да обавезно, више пута дневно, пере руке сапуном. Затим од Нешка затражи да му донесе сву ракију коју има у кући и дрвено корито, по могућству прављено од дивље крушке. Видевши уплашену Мару, видар рече:

- Ово је заразна болест, први пут сам је видео на Родопским планинама у Бугарској. Знам како се лечи. Деци прво треба скинути врућицу, а онда предузимати и друге мере. Ако болест није узела маха има шанси за излечење. Ухрањена деца су, такође, у бољој ситуацији. Опасно је кад изгубе свест, онда их само чудо може спасити. Иначе, болест се обично добија од прљаве воде, а заражени је преносе на друге и обичним додиром. Зато руке треба прати врелом водом и сапуном и избегавати додире са болесницима. Старији људи се теже разбољевају, али ту нема неког правила. Одакле сте узимали воду за пиће?

- Са сеоске чесме, доле, испод кнежеве куће - одговори Мара и показа у правцу чесме.

- Запамти, Ела, сутра морамо да одемо да погледамо ту воду - рече човечуљак са шиљатим носем и чудним ушима. Затим нареди да се ракија, уз мало воде, сипа у тек донето дрвено корито. Распреми прво девојчицу, а Мару замоли да исто уради и са дечацима. Уснулу девојчицу спусти у корито, она се пробуди и заплака из свег гласа. Покуша да изађе, видар јој нешто шапну на уво, али она, тек незнатно слабије, настави да плаче.

- Добро је да још има снаге да оволико галами - проговори по први пут Ела.

После девојчице у корито ставише и дечаке, а онда Јевреј нареди да све добро истрљају пртеним крпама, па Мари даде неку смешу:

- То је мелем прављен од животињске масти, меда и

трава. Мажите их тиме што чешће, нарочито по врату, челу, табанима и рукама. Уз то, кувајте им и чај. У литар вреле воде ставите по пуну шаку ових трава. Кад траве ставите у воду, она не сме више ни тренутка да ври. Дајте им то што чешће. Ако буду имали велику врућицу, стављајте им облоге, прво од ракије, а онда хладне. Сад ми морамо даље, да видимо и остале.

- Господару, хоће ли преживети? - упита уплакана Мара.

- То ћемо знати за два-три дана. Радује ме што су деца поприлично жилава и јака. Ништа не могу да кажем, али се надам њиховом оздрављењу. Доћи ћемо сутра да видимо како су.

Пуна три дана и ноћи Јевреј и његова ћерка су без престанка обилазили болесну децу. За то време умрло је само троје деце, а код двадесетак болесника видео се напредак.

Четвртог дана Мара дочека видара уз осмех:

- Ево нашег спаситеља, не причају цабе по селу да сте чудотворац. Мој Павле већ устаје, а ово двоје млађих је са малом ватром.

- Павле ће морати да лежи још најмање две недеље. И ако му буде боље мора се чувати од већих напрезања. У супротном, болест може да се поврати. Што се тиче чудотворства, то је само знање и искуство. Много тога научио сам и у вашим православним манастирима, али и од дервиша и из разних књига.

Нешко позва лекара на чашу пића. Уз вино, Нешко донесе и нешто у руци, што је чврсто стезао. Започе прича о болестима, а онда домаћин стидљиво отвори велику шаку и пружи златник:

- Ово је за ваш труд око моје деце!

- То је много, знате ли ви да је то довољно за сав мој труд по селу!? - рече Јевреј и узне златник, подиже га два прста високо изнад очију, готово не верујући.

- То је теби намењено, још пре много година. Није стечено нечасно, па немаш разлога да се плашиш.

Нешко потом исприча Јевреју причу о двојици чудних гостију на дан Рафаиловог рођења, али му не рече да је добио три златника.

Ставивши златник у џеп, Јевреј се силно расприча како је из Бугарске стигао у Ужице да би ту изучавао оријенталну културу и, посебно, песнике којих је у Ужицу много.

- Тамо се сјатило много света. Мене је посебно интересовала османлијска култура, а она је у граду на Ђетињи била развијена. Ту је мешавина централноазијских, византијских, персијских, арапских, па чак и индијских и индонежанских утицаја. Посебно су славни ужички песници, као што је то био покојни Сабит Ужичанин. Све су то Срби-потурице, па су, ваљда, зато, уносећи у турску поезију елементе свог некадашњег народног осећаја, и створили велика дела. Али, од таквих изучавања се не живи, па сам се морао бавити и лековитим травама. Имао сам срећу да се разболи санцак бегова омиљена ханума. Није то било ништо озбиљно, али је она била много размажена. Пошто сам је излечио, санцак бег, који је веровао да је она на умору, у знак захвалности ми даде лепу кућу, коју је био наменио за вакуф-задужбину, и право да на пијаци могу траве продавати и народ лечити, и то без икаквих дажбина према њему. Ех, много се распричах. Него, ја и Ела ћемо сутра назад у Ужице, успут ћемо у вашим шумама набрати нешто трава, а ако ти кад затребамо, ти сврати до Ужица. Ако не будемо у граду, Стеван Колунџија ће знати где смо.

У то време у ваљевској нахији на прсте су се могли избројати писмени људи. Захваљујући фамилији Ненадовића из Бранковине и тамошњим јерејима, већа група деце научи да пише и чита. Дошавши једном да обиђе фамилију свог рођака Нешка у Бабину Луку, Алекса Ненадовић прво запази на једној шупи да су деца цртала угарком. Упита Нешка које је од деце то шарало, а овај безвољно рече да је недело најстаријег Николе. Кнез Алекса покуша да убеди Нешка да се не љути на дете, јер оно има добру руку и црта боље него вашарски молери.

- Е, брате, мука је то моја. Овај најмлађи, Рафаило, десет пута је гори од Николе - рече чешући се по глави - Пошаљеш га да чува овце, а он се врати кући без оваца и донесе преслицу, сву ишарану. Каже, правио, па овце погубио. Убијем га од батина и објасним да ми преслица ни за шта неће требати када више нема оваца, а ни вуне. Други пут, опет, на стаблу најбоље јабуке на сеоском састанку узме па уреже неке цицабице. Јабука се осуши, а сеоски кнез ми нареди да засадим пет других јабука да селу штету избавим.

- А, шта би са овцама? - упита, скривајући осмех, Алекса.

- Нашле их комшије кад су их нека пашчад напала. Срећом, стигоше на време, те ми керови само једну овцу растргнуше.

- Него, не би било лоше да ја овог старијег поведем у Бранковину, да научи да чита и пише.

- Има он шта и код куће да ради! Посебно мора овог најмлађег несмајника да контролише. Ако Рафаило још неку штету направи, обећао сам да ће и један и други бити пребијени.

- Ма, онда водим и једног и другог. Кад је невреме, спаваће са мојом децом, а кад је лепо време, долазиће кући.

- Плашим се, неку ће вам штету направити, па куд ћу онда? Твоја деца су млађа, па да их ови дивљаци не малтретирају.

- Ништа ти не брине, добра су то деца. Лепа и паметна. На крају Нешко, не смејући више да се опире, послуша госта из угледне фамилије, иако је био млађи од њега.

Старешина цркве у Бранковини радо прими Нешкову децу, тим пре што је тих дана, на препоруку Ненадовића, добио чин протојереја. Пошто је Никола био већ стасит младић, одлучи да га води са собом на службе по парохији. Касније, поп Ранко ће причати да се једног дана замало није онесвестио:

- Кад стигоше Нешкови момци код мене, првих неколико дана, због свећења водице и бројних сахрана, нисам стигао баш ништа да им покажем. Једно поподне оставих их у порти да се играју са осталом децом, а ја одох да прилегнем. Кад сам се пробудио, видим на степеништу парохијске куће седи онај млађи и листа књигу. Приђем и питам откуд књига код њега, а он ће мени да сам му ја ту књигу дао да придржи и да је после нисам ни тражио. Таман хтедох да ра прекорим или ударим, кад ме упита, зашто спахије не чине као што пише у књизи, где се каже: “Све што хоћете да вама чине људи, чините и ви њима, јер то је закон по пророцима”. Питање ме збуну, па заборавих на љутњу. Одоговорих му да је спахија друге вере - мухамеданске, а да смо ми хришћани и светосавци и да поштујемо законе из јеванђеља, а мухамеданци неке друге. Уследи бујица нових питања и ја тад схватих да то дете зна да чита. Упитах га где је научио, а он ми рече да је један момак из села, који је у Докмиру, у манастиру учио, тражио да му на дасци сва слова уреже. Једну је липову дашчицу за тог младића урезао, а другу, по сећању, за себе. Толико сам се био пренеразио да сам заборавио да му узмем књигу. Уђем у кућу, прекрстим се, и дрмнем две ракије да дођем себи. Кад, неко куца? Уђе

ти то дете и, каже, дошао књигу да ми врати. Кажем да мене мора у руку целивати и обраћати ми се са “оче”. Он ти изађе напоље, па опет покуца, уђе, пољуби ми руку, и рече: “Благословите оче да ја ову књигу код себе још мало држим и целу прочитам”. И, дозволих му да књигу задржи. А тек кад сам видео да су и један и други за неколико дана научили да поју и да имају глас ко анђели! При том, онај млађи, све што чује запамти, па ја, из страха да не пренесе у Ненадовића кући, где спавају, одлучих да их што мање водим по парохији.

Како је све то прота Ранко у механи на ваљевском путу причао, кафеција му озбиљно замери да у последње време много пије, па да му се ствари, као ове што исприча о Нешковој деци, привиђају. На то се поп прекрсти, па рече:

- Овога ми крста, ништа нисам слагао, него ћу ти рећи шта је даље било. Одем ти код Нешка и испричам да ја том детету више ништа не знам да покажем. Испричам да је све моје књиге за пет недеља прочитао и скоро све запамтио. Видим, Нешку страшно нелагодно. Срамота га, па ми вели да се тога и плашио, да ћу и ја дићи руке од тог детета. Покушам да му објасним да би Рафаила требало дати на неки занат, можда код кујунџија у Ваљево, јер има златне руке. А Нешко ће на то рећи да то не сме да уради, јер мали је тврдоглав ко мазга, може какву штету направити. Препоручим му, онда, да дете пошаље у манастир код учених калуђера, да даље учи и привикне се на јачу дисциплину. Али, Нешко неће ни да чује, опет говори о штети и како је то дете тукао до бесвести, а да при том сузу није пустило. Још му је на крају, после свих батина, Рафаило саопштио да је грдно погрешно што га је толико тукао и да очеви не треба да бију децу без разлога. Покушах да Нешку објасним да је његовом детету Бог много дао, али и да ће од њега много искати. И да се не плаши, јер Божија правда је одређена и савршена, и није мудро бунити се против таквих закона и даљег дететовог школовања.

После краткотрајног учења код попа Ранка, Рафаило се врати кући, где уз оца поче да ради на изради предмета од дрвета. Као младић Нешко је отишао у Ваљево, код једног

рођака, да изучава коларски занат. Али, убрзо тај рођак умре. И за то кратко време Нешко научи нешто од заната и схвати основна правила у обради дрвета па, кад дође кући, започе да помаже комшијама око поправки дрвених точкова, да прави држалице, понека врата, или сандуке, кад неко умре. Временом се извешти, па су га позивали да ради и тесарске радове на градњи кућа, а стари спахија га је редовно водио на кулук, кадгод му је требао столар.

Рафаило тих година израсте као из воде, а како се у селима није много водило рачуна о годинама рођења деце, многи су мислили да је већ прешао шеснаесту или седамнаесту годину. Зато су му давали разне послове, од прављења држалица и јармова за запреге, до израде дрвених ћаса. Нешко увиде да Рафаило има изузетно лаку руку и да, за дечака од тринаест година, много тога уме и зна, па му дозволи да кад хоће проводи време у импровизованој радионици.

Тако једном, када спахија одведе Нешка на вишедневни кулук, Рафаило оста сам. Одлучи да од старих двоколица направи нешто посебно. Неколико дана мењао је иструлеле даске, а онда одсече руду за коју се упрезала стока. Уместо руде постави две усправне летве и направи неки чудан механизам за управљање преко њих. Затим на двоколицу додаде још два мања дрвена точка и позва млађу сестру да га мало погура низбрдицом иза куће. Та чудна направа крену, а он се увери да функционишу и механизам за управљање и за кочење. За тили час се спустио. Уз много муке извуче поново та своја кола. Остави их и оде да потражи младиће из села, како би им показао како његова направа ради. Млађа сестра, међутим, видевши шта је урадио Рафаило, одмах позва двоје мање деце из комшилука. Све троје уђоше у кола и отиснуше се низбрдо. Проблем је био што нису знали како се тим чудом управља, па Рафаилова кола добише силно убрзање и готово полетеше низ стрмину. Преплашена деца почеше да вриште, док су се кола кретала све брже. Ударајући по цомбама и неравнинама, остадоше

без једног точка, а деца из њих поиспадале као избачена из катапулта. И без једног точка Рафаилово чудо настави да се креће и удари на крају низбрдице право у једну букву од које се одби и улете у камењар оближњег потока. Ту се кола разбише у парампарчад. Троје несретних путника прође, на срећу, само са једном сломљеном руком и силним убојима.

Чувши за ову необичну дечију возњу, брзо се искупише многи сељани, а стричеви пронађоше у селу Рафаила и доведоше га на место удеса и пред свима то-лико изудараше да он јавно обећа да више никада у животу неће ни на кола сести, нити их пипнути, а камоли нешто слично опет правити.

5

Рафаилов несташлук са колима полако падаше у заборав, а и нешто старији младићи из села прихватише га, због његове виспрености и спретности, као равноправног другара. Окупљајући се у вечерњим часовима на сеоском састанку, на једној висоравни у центру села, младићи би обично одмеравали снагу у бацању камена с рамена, скоку удаљ и другим спортским дисциплинама, а по-том причали до касно у ноћ причали. Обично је у центру њихове пажње била спахијска кућа.

Стари спахија је умро, тачније, угушило га је сало због којег је последњих година живота једва могао да направи два-три корака. Иза себе је оставио чак једанаесторо деце, од седам или осам жена из свог харема. Све су биле ћерке, осим једног сина, који је наследио лену и одмах потврдио свим сељанима права на тимаре, које су обрађивали и до тада. Млади спахија је био врло прек и безобзиран човек. Док му је отац био жив, једном је на смрт претукао једног чобанина корбачем, јер му се, наводно, овај није на време склонио са пута. Другом приликом, опет, враћајући се из

лова незадовољан, из чиста мира је на ливади убио једину краву коју су у кући Марковића имали. Када су Марковићи отишли да се жале спахији, овај је питао јесу ли месо бацили. Они му рекоше да нису, него су га осушили. Стари спахија онда закључи да никакву штету нису претрпели. Ипак, даде им, као на поклон, једну сипљиву козу, која убзо угину.

За младог спахију везане су и приче о отмицама најлепших девојака из околине. Ако би му се нека од хришћанки свидела, наређивао је својим аскерима да је отму и доведу њему у харем. Уколико би се родбина побунила због отмице, спахија би им за надокнаду отписивао део пореских обавеза. Тако је једном приликом, пролазећи кроз тамнавско село Радљево, угледао прелепу девојку. Одмах нареди својим делијама, које су га пратиле на коњима, да девојку шчепају и онда галопом крену из села. То су и урадили и, након пола сата галоп, одлучише да се одморе. Девојци су на главу ставили пртени џак и везали је за седло једног коња. Међутим, док су се спахија и његови пратиоци одмарали, из суседног шумарка пристигоше девојчини отац и браћа, и одмах припуцаше из кубура. Испоставило се да је девојка била из богате куће, и са многобројном фамилијом, која се одмах дала у потеру. Још при првим пуцњима неколико делија паде погођено, а млади спахија се некако дочепа коња и, са још двојцом делија, успе да побегне. Иза њих остаде пет турских војника, што рањених, што мртвих. Да ли је неки залутали метак убио отету девојку или се она угушила због чврсто везаног џака око главе, нико више поуздано не зна.

После овог крвавог обрачуна, четворица Богдановића одметнуше се у хајдуке, уз заклетву на сестрином гробу да ће је осветити. Чувши за то, млади спахија удвостручи оружане страже око своје куће и имања. Да би издржавао повећан број аскера и делија, он повећа и испенце према раји у Бабиној Луци.

Три месеца после овог догађаја, једне ноћи у спахијином дворишту дође до силне пуцњаве и великог пожара. Хајдучка чета успела је да савлада неколико уснулих

стражара и стигне скоро до спахијиних одаја. Међутим, један стари слуга због костобоље није спавао, па, видевши хајдуке, диже узбуну. Аскери и делије некако се организоваше и одбише напад хајдука, који одлазећи запалише неколико амбара. У тој пуцњави један хитац погоди и младог спахију у ногу, која му и после дуготрајних лечења остаде нешто краћа. Епилог хајдучког упада био је дванаест мртвих турских аскера, петнаестак повређених, а међу хајдуцима два мртва брата Богдановића.

По спахијином наређењу одмах је организована велика хајка на хајдуке у којој је учествовала и силна војска прикупљена по целој ваљевској нахији. Међутим, потера не донесе никакве резултате, а према причама у народу, хајдуци су уз помоћ јатака успели да се пребаце на рудничке планине.

Уплашени спахија због тога доведе јасакчије - Анадолце, и новог амира, за кога се причало да је некада био сурови криминалац, помилован због силних заслуга у неким биткама. По амировом наређењу, одмах је ухапшено шест сељана због наводне сарадње са хајдуцима. Наводне јатаке спровели су у Ваљево, где кадија петорицу ослободи, а шестог осуди на смрт. Сељани су међусобно шапутали да је обешен невин човек, коме је кућа била у центру села, а да су, по логици ствари, јатаци пре могли да буду остали ухапшени, јер су им куће у удаљеним засеоцима или на осамама.

Сеоске младиће ипак су највише интересовале ћерке старог спахије. За живота, удао је само једну ћерку, за неког бимбашу из Ваљева, и то без мираза. После смрти старог спахије, његов син настави да одбија све просце, а но народу поче да се прича како млади спахија одводи полусестре у своје одаје. Кад најмлађа међу њима, Џенана, роди дегенерика, те приче добише још на снази. Док је стари спахија био жив причало се да му ћерке имају врелу крв, те да не презају ни од завођења хришћанске раје. За један такав случај већ се знало. Ибрахима, девојка близу тридесете, ашиковала је са Симом, младићем из села. Једног дана у шуми их затекну јаксакчије, које су их пратиле по наређењу младог спахије.

Од тада Симу нико није видео.

- Да ми је знати где је сад наш Сима? - упита Миладин, младић од неких двадесетак година, док је са осталима седео крај ватре.

- Чуо сам да је међу хајдуцима - бојажљиво ће Миленко, ситан младић, од рођења болешљив и кљакаве руке, што је била последица прележане болести, коју је народ назвао "црвени ветар".

- Ма, какви хајдуци, сад га негде црви једу! - повика Раја, најкрупнији међу присутнима.

- Е, и ја бих да ме црви поједу, ал' само још да ми је да опет омиришем неку од була - повика Миладин, трљајући руке - Кад видиш белу кожу као снег! А тек лица, ко дечија дупенца. Само да их мазиш и љубиш! А што миришу, мили Боже! И нису све ни обријане, лажу они који причају да све то раде.

- Уз све, знају оно што наше не знају - укључи се Раја. - Пошто чекају на ред у харему, толико су се извештиле у оним стварима да, кад једном дају, цео живот памтиш.

- Чули сте да их је сад млади спахија све стрпао у кућни притвор - каза Миленко - Напоље их пушта само забрађене и у пратњи слуга.

- А јесте ли чули ону причу кад је спахија Кадиру ухватио у штале са коњушарем и одмах наредио да се тај несретник кастрира, а рана заспе сољу? - добаци неко заклоњен иза Миладина.

- Ај, бре, то већ и врапци знају - окрете се Миладин према најмлађем присутном - Бежи кући, спавај!

- Ја од спахијиних була никад ниједну нисам видео - укључи се Рафаило.

- Е, нећеш ни видети - одречно ће Миладин.

- А то што спахија спава и са полусестрама, је л' то против шеријата? - упита Миленко.

- Баш га она стварчица за шеријат боли - нагласи Миладин. - Сад он брине са колико ће њих из харема у кревет.

- Сутра је прело код спахије. Иду све девојке из села,

а ја ћу да се преобучем, па да видим те буле - рече Рафаило.

- Јеси ли полудео, болан, да те открију, сабљом би те посекли?! - уплашено ће Миленко.

- Ух, ал' је то добра идеја! - надовеза се Миладин. - Рафаило је још ћосав, могао би да прође као женско, па да нам после прича како је било.

Сутрадан, заиста, Рафаило се обуче у женске хаљине и оде испред високе камене ограда пред спахијиним двориштем. Сачека да се појави повећа група жена, па са њима уђе. Уведоше их у једну огромну собу где је већ седело и безбрижно чаврљало педесетак жена. Идући помало неспретно у хаљинама, Рафаило одлучи да седне близу прозора, како се не би претерано знојио. Једна старија була, мршава као грана и у чудним димијама, поче редом женама да дели вуну за предење. За њом је ишла једна млада, пуначкија девојка, која им је давала преслице. Рафаило је нетремице гледао жене, које на њега, заузете својим причама, уопште не обратише пажњу. Кад му приђе она стара була и баци му клупче, он га хитро ухвати десном руком.

- Од којих си ти? - упита стара була, пришавши Рафаилу и, за њене године, брзим покретом, скиде му мараму. Була затим поче да виче као луда, држећи Рафаила чврсто за хаљине:

- Ово је уљез! Женско тако не хвата клупче! Открила сам уљеза! Зовите да га 'апсе!

Остале жене почеше да вриште, а Рафаило се некако отргну из булиних руку и потрча ка вратима, а онда угледа отворен прозор и предомисли се. Задиге хаљину и искочи. Напољу га дочека трње у које му се уплете хаљина. Покуша да се искобеља, али схвати да је једино решење да је скине. Брзо се ослободи хаљина и, сав изгребан, поче да трчи свом снагом. Протрчао је крај неколико збуњених стражара и докопао се воћњака, кроз који се сјури у први шумарак. На срећу, јасакчије су касно схватиле шта се догађа и изгубише десетак минута пре него што организоваше потеру.

Рафаило је знао да не сме кући и зато одлучи да се

склони дубље у шуму, и то на место за које му је отац причао да се некада деда скривао од Турака. По мраку, заплићући се за гране и оструге, некако стиже до циља и мртав уморан седе под један храст и одмах заспа.

Ујутро га пробуди дрмусање, што га силно уплаши. Кад отвори очи, потпуно претрашен и спреман да и даље бежи, препозна свог оца. Овај га одмах увати за уво:

- Несмајниче, будало, зар ово да ми приредиш? Ко ти је то рекао да ми урадиш? Да ме Агарјани убију и кућу нам спале...

Чувши све ово, Рафаило бризну у плач и једва прозбори:

- Неће ваљда?

- Сад је главно прошло. Синоћ су Агарјани били љути, до јутрос су те пред кућом и у кући чекали. Мајки ће срце препући! Само плаче. Несрећниче ниједан! Стриц ти је отишао у Бранковину да се распита шта ћемо сад са тобом, како главу да ти спасимо. Остани ту и чекај док неко не дође по тебе.

Негде око подне, Рафаило препозна свог стрица како се пробија кроз густу шуму. Смркнута лица приђе Рафаилу и поче да псује:

- Ишли смо у Бранковину. Попови ми рекоше шта нам је даље чинити.

Стриц затим пружи сукнене панталоне и кошуљу и нареди му да се одмах облачи па да крећу. Рафаило хтеде да нешто упита, али прекоран стричев поглед га ућутка. Готово пет сати кретали су се по непроходним шумама, а потом и неким забаченим ливадама. У сутон стигоше пред неку цркву.

- Ово је манастир Докмир. Ту ћеш остати - први пут од поднева проговори стриц.

- А што смо толико дуго пешачили, кад сам ја чуо да је Докмир на сат брзог хода од наше куће? - упита Рафаило.

- Због твојих глупости! Да нас нико не сретне и не препозна. Овде ћемо сачекати да се смркне, па ћемо онда ући.

- Манастир Докмир основала је, према једном народном предању, Дока, сестра Петке, Марке и Степане, које су, такође, подигле по један манастир - започе причу двојици гостију из Грчке, отац Исак - По другом предању, манастир је основан у време Косовске битке и нашег светитеља и великомученика цара Лазара. Али, према мишљењу нашег сабрата Фотија, који је Светогорац, а овде код нас већ неколико година подучава младеж црквеној уметности, црква по неким градитељским одликама припада 15. веку.

Своју причу о историјату манастира, коју редовно прича свим заинтересованим путницима и гостима, отац Исак прекиде кад угледа високог, изузетно лепог двадесетогодишњег младића, како на обраници носи две кофе воде. Потом се опет обрати Грцима, трговцима, који су у Докмир свратили на свом пропутовању ка Ваљеву:

- Опростите за тренутак.

Исак затим направи гримасу која откри сву његову љутњу и повика:

- Црни Рафаило, јесмо ли сто пута рекли да нам не треба више воде!? У подруму си напунио све каце и бурад, чак и оне које су се расушиле, па им сад обручеви спадају. У башти ће нам све пропасти, све ће иструлити од воде коју ти непрестано доносиш!

- Да носим ове две кофе у шталу, да напојим коње гостима? - упита Рафаило.

- Коњи су им већ напојени и нахрањени. И у кухињу си толико воде донео да више нема ниједног слободног су да. Ако ти се већ толико ради, помози оцу Мардарију око пчела. Или, још боље, води ову браћу па им покажи храм, а потом и иконописачку радионицу.

Исак се потом окрену ка гостима:

- Браћо, брзо ћу ја, само један посао да обавим, а Рафаило ће вам даље све показати и објаснити. Он је наш најбољи манастирски ђак. Само да видите какве крстове дрворезбари... Кад завршите са разгледањем, отац игуман и ја чекаћемо вас у конаку, у трпезарији.

Исак потом журно крену ка конаку и ту, на улазу у зграду, сретe игумана, старца од шездесетак година, дуге седе браде и косе.

- Оче игумане, имате ли мало времена? – упита Исак.

- Ајде, де, да седнемо, само ако је хитно - рече игуман.

Кад седоше за велики трпезаријски сто, Исак започе:

- Са Рафаилом овако више не иде. Овде је већ годинама и никад није био гори. Сад не избива са извора. То-лико воде доноси да ћемо се сви подавити, а у башти ће све иструлити. Доле, око чесме, окупи све девојке из села. А оне, вештице, то једва чекају. Кад га виде, кикоћу се и дошаптавају. Он, онако леп и гиздав, међу њима се сналази као риба у води. Задиркује их и прича им разне приче. Уме и да слаже. Својим ушима сам чуо како прича о местима која никада ни видео није. Оче игумане, пашће силна брука на манастир ако се о том неморалу прочује. Једна га је мала, јуче, чак до наших капија допратила.

Игуман пређе руком преко браде, па ће, на њему својствен начин, тихо и готово сваку реч раздвајајући на слокове:

- Знам, све знам. Младост - лудост. Он за манастир више и није. Нешто ћу већ предузети. А ти, де, кажи му да после вечерње дође до мене.

Одмах после вечерњег богослужења, на којем су, осим једног болесног калуђера и једног одсутног ђака, присуствовали сви монаси и седморица њихових ученика, Рафаило сачека да игуман обави неколико разговора са братством, па му приђе и целива му руку:

- Оче, тражили сте ме!

- Де, идемо код мене у келију.

Када уђоше у малу собицу, у којој су поред кревета били само сто и столица, игуман нареди Рафаилу да затвори врата и седне на столицу. После вишеминуутне паузе, игуман пређе руком преко браде и отпоче:

- Ти си, Рафаило, код нас већ доста дуго. Знаш да су овде у манастиру, главни задатак свих нас молитве, од оних умних, до личних, заједничких, и молитве Господње. Наше молитве ништа не значе ако не поштујемо Божије законе, ако смо без хришћанског карактера и врлина. Ми вама ученицима стално понављамо шта ваља радити и понављаћемо све док вам врлине не постану природне као дисање. Знаш колико те волим и ценим. Зато сам ти често говорио о моралној чистоти и разврату као смртном греху. Братство се на тебе, у последње време, много жали. Чуо сам да, кад се срећеш са девојкама из села, доле на чесми. Умеш и да слажеш.

- Понекад само. Занесе ме прича - признаде Рафаило и смерно спусти главу - Само понекад слажем, када причам о неким местима, па ми се од силне жеље да их видим чини да сам на њима већ био. Онда крене бујица речи, па причам шта сам о њима прочитао и од других чуо. Тим привиђењима и ситним лажима, никоме зло не наносим...

- Свака лаж је опасна, јер трује и замрачује душу - прекиде га игуман - Бог нам каже: "Нема ништа скривено што се неће открити, нити тајно што се неће дознати". Узалуд тај што лаже мисли да је верник, јер сви они који не зауздају језик и неистину говоре, варају и себе и друге, и сва њихова вера је узалуд. Све лажи и преваре од сатане извиру, кога Господ Исус Христос назива: "Лажљивац и отац лажи, јер, када сатана лаж говори, своје говори". Зато, де, кажи ми, шта са девојкама из села радиш?

- Причам, углавном.

- Де, реци, је л' те све оне привлаче или нека посебно?

- Само једна, оче. Њу кад угледам срце хоће да ми искочи и нека ме језа по свом телу прође. Колена ми заклецају и пожелим да са њом будем... Не знам како да вам кажем, срамота ме је већ...

- Је л' то она Марија, најлепша међу свима у нахији, што многима, кад је угледају, памет одузима?

- Јесте, Марија!

- Не верујем да су твоје мисли покварене. Човек је одувек слаб према женама. Св. јеванђеље наглашава наш нагон према бесмртности, односно ка стицању вечног живота. Вечно спасење је најважније. Нови завет нас учи о умерености. Од Бога је и потпуно природна тежња за продужењем људске врсте. Било би добро кад би она увек била природна, као што је природна глад или жеђ. Та тежња, међутим, није нам дата за иживљавање, већ за размножавање. Наслада постаје неприродна, грешна, тек онда када је пожуда ради саме себе. Због грешне пожуде смо и истерани из раја. Неприродна пожуда је увек разуларена, прелази у грех и неприродну разарачку тежњу све до смрти. Огреховљена пожуда не само да замрачује ум и нарушава склад, већ води и до самоубиства, или празнине очајавања, духовне пустиње, како појединца, тако и целог народа. Људска полност, она природна и позитивна, морају бити подређени Царству Божијем.

- Брак може бити спас? - упита Рафаило, сасвим тихо.

- Може да буде, зато се и говори о његовој неразлучивости и неразрушивости. Него, сад ми нешто паде на памет, устани и отвори мој сандук.

Рафаило послуша игумана, и, отворивши сандук, на самом врху угледа крст, који је пре неколико недеља издрворезбарио, а потом продао на вашару у Ваљево.

- Убудуће да знаш, оно што направиш у манастиру, не смеш износити без мог знања, а још мање продавати. Продао си ову свету ствар на којој је Христос умро ради нашег спасења да би купио књигу и ђинђуве за девојке. Случајно сам сазнао за то и крст откупио. Ниси указао поштовање према свом раду и, што је горе, према крсту, мада сваке среде и петка слушаш егзапостилар посвећен крсту. Знаш ли га напамет?

- Крст је чувар целе васељене, Крст је украс цркве,

Крст је снага царева, Крст је учвршћење верника, Крст је слава анђела, и рана демона! - одрецитова, као из рукава, Рафаило, и клекну на колена, молећи за опрост.

Игуман, међутим, као да не чу ништа од Рафаилових речи, настави:

- Ти, за сада, ниси за калуђера и монашку чистоту. Кажем за сада, јер Бог ти је дао таленат, памет и вештину, али још не и благодат за калуђера. Млад си и немаш ту зрелост. Ти још не можеш да носиш терет монашког завета. Али, Господ је рекао: "Ако можеш веровати, све је могуће ономе ко верује". Ти можеш и мораш и даље служити Богу и народу. Одређујем ти, зато, сто дневних молитвених метанија и забрањујем да излазиш из манастира петнаест дана, али и да са братством збориш. Усамљеност је корисна ради разматрања свог сопственог живота и разговора са Богом. Веома је пријатна за онога који зна да је искористи, док је за оне површне, а ти то ниси, досадна. У међувремену ћу се вратити са пута и покушати да нађем право решење за твој случај. Де, сад, иди.

Сутрадан, у рану зору, братство испрати игумана на пут, на који он понесе храну само за један дан, али и два Рафаилова крста и неколико мањих икона.

Вративши се после петнаестак дана, најпре саслуша од братства шта се све у манастиру збивало. Упита какав је био Рафаило, а они му рекоше да је све заповести испоштовао. Онда нареди да га позову.

- На овај пут ишао сам због тебе. Био сам у митрополијама у Београду и Ваљеву, а онда у Бранковини и у Бабиној Луци. Све је решено, запопићемо те и дати ти парохију. Треба само да те најпре оженимо. Твој отац и најстарији брат дошли су са мном да просе девојку за тебе.

- Је л' Марију?

- Јесте!

- Оче игумане, како да вам се захвалим?

- Полако дете, брзоплетост је увек била мана. Прво да видимо шта ће бити. Многи су већ тражили Маријину руку,

али њен отац није хтео ни да чује. Што се тиче захвалности, за све је заслужан Свевишњи. Мораш знати да сам и београдском и ваљевском митрополиту гарантовао за тебе. Рекао сам им какве златне руке имаш и показао дрворезбарије и иконе. Објаснио сам да од свих калуђера и попова у нахији боље познајеш Свето писмо Старог и Новог завета и да појеш да те је милина слушати. Признао сам да ти литургика није јача страна, али да си и ту добар. Гарантовао сам да си способан да своје огромно знање преносиш на децу. Објаснио сам и силне твоје несташлуке и уверење да ће женидба и обавезе у парохији од тебе створити правог и одговорног човека. И, добих благослове да те у новембру рукоположимо за јереја. Поп Ранко из Бранковине понуди да ти се да упражњена бабинолучка парохија. Уз то, и у цркви у Бранковини имаћеш шта да радиш када је у питању иконописање и заштита постојећег живописа. У ваљевској митрополији ми обећаше да ће, чим се укаже потреба, теби дати да неки од иконостаса правиш и осликаваш. Сад је сва одговорност на теби. Ако те оженимо, договорено је да свету тајну свештенства примиш у манастиру Ћелије. Рукопо-ложиће те владика Евстатије.

Ту игуман застаде, протрља браду па упита:

- Имаш ли још шта да питаш или кажеш?

- Не. Осим да сам вам неизмерно захванан.

- Де, да ја тебе приупитам и проверим да ли си запамтио оно што смо о браку причали. Причај, шта је брак?

- Кроз свету тајну венчања Свети дух сједињује у једно биће хришћанина и хришћанку који пред свештенством непоколебљиво изјављују да ће цео свој живот заједно бити, да ће се узајамно волети и једно другом бити верни. Младенци на венчању примају и благослов за рађање и васпитање деце, јер и Господ Бог је у Рају благословио Адама и Еву, и рекао им: “Рађајте се, и множите се и напуните земљу”. И Господ Исус Христос је потврдио речи Старог завета, говорећи против развода и додајући: “Што је Бог саставио, човек да не раставља”.

- Добро, сад стани, видим да о томе све знаш. Кажи

ми кад се и како облачи свештеник, и у које одејаније?

- Свештеник или монах, кад дођу у храм, стану пред икону цркве, поклоне јој се, и прекрсте се. Затим се у себи чита: "Оче наш". Икона се онда целива. У олтар се улази на јужне двери и ту се поклони и целива прво часна трпеза и св. јеванђеље. У које се одејаније свештеник облачи говори се при литургији Јована Златоустог. Углавном, пре него што на себе метне Епитрахилъ, благосиља и целива га при врху, где се налази крст. У Епитрахилју свештеник свршава у цркви мало свакидашње вечерње, повечерје, полуноћницу, свакидашње јутрење, царске часове, и то само ако се на њима не чита св. јеванђеље. У дому верника се у Епитрахилју свршава мало освећење воде, знаменовање новорођенчета и друго. Ниједно свештенодејство не може се без Епитрахилја свршити, сем у крајњој нужди. Свештеник облачи Епитрахилъ и Фелон при свршавању тајне крштења и миропомазања, брака и јелоосвећења...

- У реду, доста је. Видим, све си упамтио, до најситнијег детаља.

Игумана, међутим, прекиде куцање на вратима. Један калуђер се поклони и целива му руку, па рече:

- Оче, стигли су старина Нешко и његов старији син.

- Уведи их одмах!

Нешко и Никола уђоше и смерно целиваше руку игуману.

- Девојка је одмах пристала, али њен отац је све време само ћутао и на крају поручио да хоће вас да види - рече Нешко, коме су се на већ остарелом лицу оцртавали трагови умора.

- Добро, де, идемо до њега - прозбори игуман и устаде

- Ми одосмо, а ти Рафаило чекај овде.

Вратише се после два сата. Дочека их Рафаило, нервозно шетајући. Игуман му приђе и загрли га:

- Нек' ти је са срећом, дете моје. Сад купи ствари, па право у Бабину Луку, да припремиш дом за најлепшу невесту у Србији.

Када је Рафаило у зиму 1774. године преузео парохију у Бабиној Луци, у селу је затекао невеселу ситуацију. Због крвне освете мушкарци из неколико фамилија живели су у сталном страху и из кућа излазили само под оружјем, и то кад' их нека тешка нужда натера. Пошто је црква у селу порушена пре најмање две стотине година, бабинолучку парохију опслуживала је црква из Бранковине, чији је старешина био поп Ранко.

Сељани из Бабине Луке изгубили су навику да иду у цркву, осим за најзначајније празнике. Младом јереју Рафаилу било је јасно да сеоска сиротиња није у стању да изгради нову цркву.

Како стати на пут крвној освети? О том питању Рафаило је данима размишљао. Одлучи да најпре обиђе завађене фамилије. Уложио је много труда и времена, али резултат је био исувише слаб. Фамилије које су “дуговале крв” одбијале су, због поноса, да о тој теми говоре, а ове друге биле су истрајне у намери да се освете. При том, сазнао је да су неки спорови настали пре сто и више година, и да је од тада страдало неколико мушких, невиних глава. Било је случајева убистава због свађе око утврђивања међе. Породице Радовић и Матић биле су у завади јер је старији Радовићев син на игранци, у свађи око девојке, ударио дрвеним коцем једног од Матића, који је након тога остао слеп.

Следећи Рафаилов потез била је проповед после недељне службе. Претходно поп Рафаило позва све сељане да дођу у Бранковину, 14. јануара, на Светог Саву, а од свих завађених фамилија доби обећање да ће на тај дан оружје ћутати. Ни у томе није успео. Црква је била пуна народа, али је понајмање било верника из Бабине Луке. Свега њих

десетак. После литургије, млади поп одржа беседу.

Срби су имали срећу да за свог духовног оца имају светог Саву, који је српство воздигао. Народу српском он је дао хришћанску душу, која није нестала са пропашћу државе српске. Он нам је оставио аутокефалију. Са оцем Стефаном Немањом, Светим Симеоном, оставио нам је и Хиландар и Студеницу, путеве и богазе, тргове и руднике, и Типик и Житије... Градио је, Растко мирски и Сава црквени, али и путовао, поучавао и давао кад је требало. Србију је, и свој народ, од свих зала бранио и, над ковчегом покојног оца, завађену браћу, Вукана и Стефана, измирио. И данас би нам, више него икада, био потребан неко сличан, да походи и проведе, да избави. Али, плашим се, када ми будемо излазили пред светога Саву и остале свете, да ћемо то чинити упрљаних образа, умрљаних братском крвљу, дубоко посрамљени што нисмо сачували оно што смо од њих добили као највећу светињу. Због крвне освете, тог неопростивог греха, издадосмо и светог Саву и религију, топлу као душу материну. Кад будемо излазили пред Страшни суд, нико нам тај грех неће опростити. Браћо, у овом пролазном свету, ми све више заборављамо на онај свет, бесмртни и духовни. Заборављамо и на шесту Божију заповест. Она нам забрањује да убијамо свога ближњег из зависти, мржње, из користи, или због крвне освете. Бог је створио човека по својој слици и Он му је дао живот. Убијањем човека устајемо против Божијег подобија и против Божије својине. То што не можемо дати, немамо право ни одузимати. Наши животи не припадају нама, већ Богу, и нема те освете која ово правило може сатрти. Ви, који убијате због крвне освете, кажете да то чините због правде! То није истина, јер то чините због личних размирица. Једино је оправдано убијање у борби између војске истинитог Бога и војске Божијих непријатеља, дакле, у рату за правду, против ужаса неправде. Један од ужаса неправде је убиство из освете неког невиног, на пример, брата убице. Шта је тај брат крив? Да ли је крив што га је иста мајка, као и убицу, родила? Са крвном осветом не постиже се никаква правда, а

понајмање Божија, већ се чини неопростиви грех. Са таквим убиством постаје се слуга ђавола. Убице због крвне освете су оруђа и инструменти ђавола. А да Бог не спречава ђавола, тај би поубијао сва људска бића, јер, Христос је рекао: ђаво је убица од почетка. Ђаво је човекомрзац који убија из злобе, мржње и освете, зато је и изгубио Царство небеско. Бог се не зове узалуд и Човекољубац, јер он је тај који чува и штити људске животе, и то из љубави према људима. Две највеће заповести Новог закона су: “Љуби Господа Бога свога свим срцем својим, и свом душом својом, и свом мисли својом и свом снагом својом” и “Љуби ближњег свога као себе самога”. На овим заповестима почива цео закон, а они који убијају да наплате крв, заборављају их. Уместо доброчинства и милосрдних дела, којим се исказује љубав према ближњима и Богу, они се хватају оружја. Христос је још рекао: “Ако се твој брат огреши о тебе, покарај га, па, ако се покаје, опрости му. И ако ти седам пута на дан сагреши, и седам пута на дан дође теби и рече КАЈЕМ СЕ; ОПРОСТИ МУ”.

Беседећи, Рафаило угледа како један старац, са црним повезом на оку, заплака. Сузе су текле из здравог ока а, према причама присутних, и из празне очне дупље.

- Брате, не мораш крити своје сузе, блажени су они који плачу, јер ће се утешити - рече Рафаило, и крену ка старцу - Они који плачу у овом пролазном свету, личе на Сина Божијег, који се никада није смејао, а веома често је плакао, због људског неразумевања, грехова и страдања.

Уплакани старац, док му је Рафаило прилазио, паде на колена, и тресући се, проговори:

- Мог сина убили су Станковићи, Милун и Јанко, да би се дочепали бољих пашњака. Обећао сам овде присутноме кнезу Алекси да се нећу светити, али слагао сам и вребао сваку прилику да “вратим крв”. Сада, овде, у светој кући, кунем се пред Богом и народом, да им крв праштам, па нек им Свевишњи суди.

Рафаило подиже старца, пољуби му руку, скиде крст који му је после рукоположења даривао епископ Евстатије и

обеси га старцу око врата.

- Овај старац је вратио светлост у наше животе - настави Рафаило - Свети Саво, ти помози да и остали крену примером овог честитог старине, да Србин на Србина више никада не дигне руку. О, Господе Исусе Христе, буди нам ти почетак у свакој борби против зла и у сваком добром делу. Теби слава и хвала вавек. Амин.

После овог несвакидашњег догађаја многе су се фамилије из околине Бранковине измириле, али ситуација у Бабиној Луци оста непромењена. Видевши колико све то мори Рафаила и стари му отац Нешко покуша да преко својих рођака агитује против крвне освете. Кад ни то не уроди плодом, Марија предложи супругу:

- Што не покушаш преко жена из села? На једном од прела чула сам да је већина њих против крвне освете.

Рафаило одмах прихвати предлог. Наредне недеље код попадије се појавише и зване и незване жене и, када се прело ближило крају, дође и поп Рафаило. Стаде насред дворишта, уз ватру, и отпоче причу, сасвим сличну оној са Савиндана. На крају поручи:

- Ви, матере, нисте створене да своју децу сахрањујете, већ да их васпитавате, подижете, да их жените и удајете и да им се радујете. Овде, пред свима вама, јавно обећавам да више никада нећу ући ни у једну кућу где се крвна освета још упражњава. Из тих кућа нећу ни крштавати, ни венчавати... Нећу таквима ни опела служити. Нико ме неће натерати да ту одлуку променим. А вас, стубове фамилије, једино молим да се против тог зла борите, јер то је за добро свих нас, наше деце и рода. Наставимо ли међусобно да се убијамо, своју будућност ћемо занавек уништити. Зар нам није доста што нас Агарјани и остали злотвори истребљују, већ и ми морамо међусобно да се таманимо? Кад судњи час куцне, наставимо ли овако, Агарјанима неће имати ко да изађе на мегдан. Остаћемо у вечитом мраку. Зато вас молим да ми обећате да ћете утицати на мужеве и молити их да се окану тог зла, које нам душе и народ уништава.

Жене углас повикаше:
- Обећавамо!

Десетак дана потом, у бранковачку цркву дођоше четири заваћене фамиље да се измире и побратиме. У наредних неколико година у Бабиној Луци готово да ишчезе крвна освета.

8

За само три године службовања у бабинолучкој парохији, поп Рафаило стече велико поверење сељана да су чак долазили код њега да би га питали шта је од усева најбоље да засеју, или где да граде куће и штале. Како је у манастиру Докмир поп Рафаило научио понешто о лечењу травама и о неким болестима, то су све чешће долазили људи из ваљевске нахије који су, поред молитви за болесне, тражили и лек.” О младом попу изузетне лепоте и памети, који дрворезбари најлепше иконе и крстове и чини разна друга чуда, почеше да круже разне приче. Народ би уз сваку причу још понешто додавао. Тако, младог Рафаила запазише и турске аге, којима он све више постајаше трн у оку.

Због зависти, попови и калуђери који су од слова знали само она која се чешће употребљавају, почеше ширити злонамерне приче о бабинолучком пароху. Тако до митрополита ваљевског стигоше притужбе како јереј Рафаило бајањем лечи болесне и дрворезбари иконице које нису канонске већ више унијатске и католичке, па их зато често поклања. Оптужише још Рафаила да много говори против митрополита Грка, јер су по укидању Пећке патријаршије покупували архијерејске катедре по Србији, истиснули српске епископе и донели са собом грамзивост, подмитљивост и много тога несловенског. Посебна замерка била је упућена што Рафаило многим не наплаћује своје свештеничке услуге, па тако и митрополију оставља без прихода.

Приче да ће га митрополит Јоаким због тога обријати и распопити, па чак и затворити, добише на тежини кад се прочу да је бабинолучки парох позван у Ваљево, да поднесе допунски извештај и рачуне.

Све те гласине стигоше и до Рафаила, али се он на њих није обазирао. Чак се и не узбуди када доби званичан позив за пријем код митрополита. Мирно оседла коња, изљуби сина Јована и тек рођену ћерку Сару. Супрузи и оцу рече да се ништа не брину, јер он ништа није згрешио и да не постоји ниједан владика који би му могао нешто замерити.

Митрополит Јоаким Грк је због великих летњих врућина често користио манастир Ћелије, на пола сата хода од Ваљева, као летњиковац.

Када Рафаило уђе у епархијски двор у Ваљеву, мрзовољно га дочека један од митрополитових секретара. Једва га удостоји погледа, а кад се Рафаило представи, секретар на једвите јаде проговори:

- Ти си ли тај? Његово високо блаженство те чека у манастиру Ћелије.

Надмени секретар наљути Рафаила, који се једва уздржа да га не упита како ли се тек проводе обични мирјани, кад се тако односи према попу. Свестан да не треба да још више погоршава свој положај, Рафаило се, црвен у лицу, упути у Ћелије.

Када уђе у манастир, прво угледа игумана Гаврила, који, чим спази и препознаде придошлицу, окрете леђа и уђе у једну од зграда. Рафаило се искрено обрадова када из конака изађе протођакон Обрад, дугодишњи службеник при архијерејској катедри у Ваљеву, кога је упознао још док је био ђак у Докмиру и од кога је добијао књиге на читање. Обрад и Рафаило се изљубише, а протођакон му онда полугласно рече:

- Пре неколико дана код митрополита су били кнез Алекса и поп Ранко. Док сам уносио послужење, чуо сам како су те хвалили, а приче о твом наводном бајању и магијском деловању одбацили су као неистините. Поп Ранко рече да си о видању рана научио у Докмиру и да си о мелемима читао

из студеничких књига, те да само то примењујеш. Видео сам да митрополит није био баш најрасположенији, али и да су ова двојица безбрижно отишла. Док су причали, Алекса је тражио да им донесем још по једну ракију, али строго из митрополитовог бурета, а не из неког другог. Тад сам чуо да је кнез Алекса обећао да ће митрополиту исплатити димницу од 15 аспри по свакој православној кући. Кнез је обећао да ће донети и сто гроша, али не чух под којим условом. Да ти кажем једну другу ствар. Добио сам вести од владике Евстатија, он се мученик, откад остаде без епархије, потуца по туђим кућама. Наш митрополит га је добро био примио, али понос у старог владике није могао да издржи да живи од милостиње, па се спаковао и отишао у Црну Гору, код владике Данила... Сад ћу да видим може ли митрополит да те прими? Обрад се брзо врати и рече:

- За пола сата ће те примити, горе, у својој соби. Није баш најбоље воље. Има костобољу, па ти немој бити превише дрчан и одговарај само што те пита.

- Кажи ми, брате Обраде, што игуман окрете леђа и оде без поздрава?

- Гаврила си ујео за срце што си после рукоположења на Четворојеванђељу написао да те је 8. новембра 1774. године рукоположио архијереј Евстатије, у светом архангелском храму у Ћелијама, и то у време игумана Гаврила, прозваног "Зец". Гаврило је, као што знаш, неписмен, али пре извесног времена он замоли неког од калуђера да му прочита шта си написао. Кад му овај рече да си ставио да га је народ прозвао "Зец", толико се ражестио да је позвао цело братство и сву служинчад и запретио да ће, ако још од неког чује то Зец, браде бријати и батинима кажњавати.

- Тај је надимак, колико знам, добио мало пошто се родио - примети Рафаило - Откуд да му сад смета? То му је особина, могао је и гори надимак да заради.

- Полако, не играј се ватром - каза Обрад, још тише него раније - Ко ме се игуман наврзе на врат, тај обично лоше пролази.

Обрад потом позва једног од слугу да се побрине о Рафаиловом коњу, а онда посаветова младог јереја:

- Само полако. Младост није увек добар друг. Брже него што је Рафаило очекивао, митрополит посла поруку да млади јереј уђе. Грк је седео у удобној фотелији и, кад га Рафаило поздрави и целива му руку, овај му не понуди да седне, мада је у соби било још неколико клупа и столица.

- О теби се у последње време много збори. Чуо сам и неке притужбе - поче, помало лењо, митрополит Јоаким - Видим да си од твојих докмирских калуђера попримио нетрпељивост према грчким владикама, а то је зло за црквену дисциплину. Архијерејска се не пориче и не коментарише. Чујем да си причао да и грчки знаш, али да на њему никада нећеш служити. Колико је то тачно?

- Високо преосвећени, само делимично. Ако дозволите, радо ћу вам објаснити. Грчки знам помало, колико сам могао да научим из оскудних књига и понешто од трговаца. Рекао сам да пред нашом рајом у Бранковини нећу служити на грчком, из разлога што ту нико не разуме грчки. Кад бих тој раји на грчком служио, никакве користи не би било, само штете. А шта вреди молитва кад је нико не разуме?

Митрополит изненада подиже руку у којој је држао бројаницу и прозбори:

- Та ти ваља. Није лоше објашњење.

- Високо преосвећени, обећавам вам да ћу и на грчком служити, чим у Бранковини буде Грка.

- Добро, него стижу и жалбе да волиш да луташ и да често ниси у парохији?

- Ишао сам, неколико пута, и то уз благослов и дозволу старешине храма, на поклоничка путовања до манастира по Србији. Проучавао сам црквену уметност и прикупљао књиге. Нико од мојих парохијана се никада није жалио да превише одсуствујем.

- То нисам ни тврдио, моје је да питам о ономе што сам чуо. Ти знаш да сам ја дао благослов да те уведу у ред свештенства и да си ми од тада драг. Ево, када је игуман

докмирски дошао по благослов да те рукоположе, донео ми је једну твоју иконицу. Оценио сам да је добра. Међутим, причају да сада радиш као католици?

- Ваше Преосвештенство, то није тачно - ускочи у реч Рафаило - Строго поштујем светогорска и стара византијска правила. Радим само плитак рељеф, онако како су ме у Докмиру учили. Друга је ствар што се на иконе у дрвету заборавило, али оне су потпуно византијске и канонске. Неки причају да се на мојим иконама појављују ликови за које кажу да личе на мене или друге живе архијереје. Ни то није тачно, а да јесте, и сами знате да није неканонски сликати по узору. Ако нађете иједну фигуру да сам је урадио као католици, у простору, спреман сам на сваку казну.

- Прво, не смеш ме прекидати, а друго, ословљавај ме са блаженство - оштро ће митрополит - Причају да си паству много размазио, да бесплатно венчаваш, крштаваш и освећујеш водицу?

- То чиним само када је у питању сиротиња. Било је неколико случајева да су људи по неколико година држали некрштену децу, јер нису имали да плате крштење. У једној кући је било шесторо некрштене деце и четворо је некрштено умрло. Преосталих двоје сам крстио.

- Видим да већ имаш припремљене одговоре на све - прекиде га митрополит - Седи, да ти још ово објасним. Знаш да су обавезе наше митрополије према Отоманском царству велике и ми их морамо уредно плаћати. Због дуговања је угашена и Пећка патријаршија. Твоја обавеза је да прикупиш димницу од 15 аспри по кући. Такође, од својих добитака мораш ми дати 70 гроша.

- Димницу је већ прикупио сеоски кмет и она ће ових дана бити предата. Моја парохија је међу најсиромашнијим и ја бих, Високо пресвећени, молио да ми одобрите да неколико кућа ослободим од тих обавеза.

- Слободно то уради, али ти знаш колике су ти обавезе, а оне су међу најнижим у митрополији. Сад можеш да идеш.

Осамдесетих година 18. века у Ваљево стиже нови кадија хаџи-Ибрахим. Причало се да је потурица и да је ислам примио његов деда. Знало се да је близак великом везиру и да у редовима улема има велики углед. Одмах по доласку у Ваљево кадија нареди увођење јаче дисциплине и у војним и у административним редовима. Ранији кадија је увео правило да се и за најтежа кривична дела може платити откуп, али Ибрахим нареди да се неколицини хришћана, који су ухваћени у ситним крађама на пијаци, одсеку леве руке. Најгоре је прошао ваљевски дунђер Мита, који се због коцке посвађао са једним турским бешлијом и потом га убо ножем у слабину. Кадија нареди да се дунђер одмах обеси. Узалуд су угледни хришћани, али и муслимани из Ваљева, молили да се Мита блаже казни, јер је у питању надалеко познат мајстор и отац петоро деце. Кадија све жалбе одби и издаде писмену пресуду са налогом санџак-бегу да одмах изврши казну. Неколико ситнијих преступника осуди на робијање на галији.

Према турском зборнику кануа, који се у то време широм царевине примењивао као кривични закон, а који је допуњавао шеријат, једно од најтежих кривичних дела било је друмско разбојништво. Становници Бранковине имали су невољу да је једне недеље, на путу близу села, група хајдука опљачкала караван и претукла неколико турских трговаца. Аскери су истог дана дошли и ухапсили три сељака. Чувши то, поп Рафаило се ражести и, пред окупљеним светом у црквеној порти, где се одржавао велики сеоски панђур, обећа да ће лично ићи код кадије. Узалуд су га убеђивали да се мане ћорава посла и да је боље да чува сопствену главу. Рафаило понови да, уколико се ухапшени следећег дана не врате кућама, он иде у Ваљево.

Сутрадан стигоше вести да је кадија наредио да се ухапшени ставе на муке све док не признају недело и саучеснике. Чувши то, Рафаило нареди да му оседлају коња и одмах крену на пут.

Кад стиже у чаршију, упути се пред највећу џамију, где га на улазу дочека један наоружани војник, очигледно регрутован од домаћег хришћанског живља, који се просто препаде кад угледа попа у мантији. Рафаило му рече да жели код имама или кадије, на шта се војник још више изненади и препоручи му да иде да скине мантију, па да онда дође. Рафаило, међутим, то одлучно одби и затражи да га неко прими. Војник потом обавести једног од дервиша о поповој жељи. Убрзо се појави и ваљевски имам. После уљудно измењених поздрава, поп Рафаило му рече да је дошао да сведочи пред кадијом да су ухапшени сељани из бранковачких засеока невини и да ни по једном кануннаму не могу бити ни мучени ни суђени.

- Кадија је учен човек, не верујем да ће штети да тако нешто слуша од обичног каурина оденутог у мантију - рече имам - Братски ти саветујем да сад са мношћем попијеш кафу и вратиш се кући. Ако имаш шта да поручиш, то напиши или кажи своме кнезу.

- Дошао сам да то кажем кадији, а он, ако верује у Бога, немам чега да се плашим - одлучно ће Рафаило. Имам се окрете и оде. Врати се после петнаестак минута и рече:

- Кадија обично никог не прима у поподневним часовима, али је, запањен твојом упорношћу и храброшћу, одлучио да те накратко види.

Потом Рафаила проведоше кроз неколико ходника и уведоше у једну повећу собу, у којој је кадија лежао док му је неколико писара и дервиша нешто читало. Један од дервиша рече Рафаилу да се представи и каже шта хоће. Рафаило то учини са пуно гордости, и започе:

- Дошао сам код вас, ефендијо, верујући у правду коју заступате, да посведочим да су сељаци, у недељу ухапшени у Бранковини, у време друмског препада били на богослужењу.

Лично сам их причестио, а има још најмање двеста душа, које могу да посведоче да говорим истину. Служба је трајала од девет до дванаест сати, а потом је одржан сеоски панћур, на којем су и ухапшени били. О препаду смо чули од аскера кад су дошли да хапсе.

Чувши то, кадија само одмахну руком, што је био знак да двојица дервиша одмах отворе врата. Један од њих рече Рафаилу да се поклони кадији и одмах изађе напоље. Рафаило благо климну главом и изађе, а дервиши га отпратише до излаза.

Три дана касније, сви ухапшени сељани били су ослобођени, а кадија донесе пресуду према којој се околна села обавезују да, због разбојничког препада, морају платити глобу и надокнадити штету опљачканим трговцима.

Тог дана у Бабину Луку стиже и протођакон Обрад из ваљевске митрополије.

Видевши га задиханог и прашњавог, Рафаило упита:

- Којим добром брате Обраде? Овај му одговори:

- Није добром! Турци се о теби много распитују.

Посебно субаша и кадија, па ти митрополит шаље поруку да би требало мало да се склониш. Овде ти је писмо за митрополита Викентија Јовановића Видака. Он посебно воли учене људе и уметнике и велики је народни заштитник. Ти ћеш му се сигурно допасти. Још док је био епископ у Темишвару, окупљао је учене људе на свом двору. А како и не би кад је био ученик чувеног кир Јефтимија из Карловаца, а потом за духовника имао митрополита Павла Ненадовића. Прича се да је Викентије много помогао Доситеју Обрадовићу, Тодору Јанковићу Миријевском и многим другим учењацима и сликарима. Лично сам био када је 30. маја 1774. године изабран за митрополита карловачког. Послао ме наш митрополит да, као његов лични изасланик, присуствујем Сабору. Својим очима сам видео како је Викентије једногласно изабран. Потом је обећао да ће се одмах жалити због понашања Беча према српском народу и цркви. Велики је то и много добар човек. Митрополит Јоаким ти поручује да се о фамилији не

бринеш и да ће, колико може, помагати. Порука је и да се не враћаш док ти не стигне абер из Ваљева. Требало би одмах да кренеш. Иди прво у манастир Чокешину, а они ће ти рећи како и где да скелом илегално прећеш Саву.

- Је л' се то баш мора?

- Није Турчину веровати. Може неко зло да те снађе! Кад не мораш, што би се излагао ризику? Него, да се сад поздравимо и нек' ти је срећан пут!

Исто вече Рафаило напусти Бабину Луку, носећи само мало преобуке и два крста која је током последњих месеци изрезбарио. У манастир Чокешину стиже у зору, али му ту предложише да се не задржава много, већ да одмах крене до скелеције. Иако изморен осмочасовним јахањем, Рафаило прихвати предлог. Калуђер га одведе на једну усамљену скелу испод Шапца и ту га упуту да на другој страни реке потражи рабацију Мирка Јокића, да га овај до Карловаца одвезе.

После скоро два дана пута, поп Рафаило стиже у Сремске Карловце и одушеви се лепотом тог градића. Још кад сазнаде да су најлепше и највеће зграде у власништву српских трговаца или Православне цркве, замало од среће није заплакао. Рабација му показа Саборну цркву и епархијски двор у чијем дворишту је било доста свештеника, мохаха и ђакона. Рафаилова појава изазва велику радозналост, а када рече да није један од многобројних калуђера просјака, већ парох из ваљевске митрополије, уследи бујица питања о стању у Србији. Рафаило схвати да су присутни клирици у пратњи епископа, који се налазе на седници Светог синода, која је у току. Од силних питања избави га један старији калуђер, управник епархијског двора.

- Дај, пустите човека, да мало удахне ваздуха. Ко зна откад није јео, а вама је лако да овде цео дан џабалебарите и извољевате.

Управник двора преузе од Рафаила писмо митрополита Јоакима и одведе га да се прво умије, а потом у кухињу, да нешто поједе.

Одведоше га у једну од соба у двору и пренеше му

поруку да ће га митрополит примити следећег дана.

Сутрадан, после јутарње молитве у Саборној цркви, Рафаила обавестише да га митрополит чека у свом кабинету. Секретар уведе Рафаила, митрополит устаде, а бабинолучки поп му целива руку.

- Изволите, седите - рече митрополит - До даљњег сте наш гост. Реците ми, како је митрополит Јоаникије?

- Поштено да вам кажем, Ваше преосвештенство, нисам га видео неколико месеци, али, према ономе што сам чуо, добро је, мада има великих брига како да отплати обавезе према Агарјанима.

- Како је сада у Србији?

- Није добро, ни у Цркви, ни у народу. Откада су нам укинули Пећку патријаршију грчке владике закупљују епархије, па им је главни циљ да сакупе што више новца. Они не разумеју наше обичаје, отуда поједине владике обилазе епархије на коњима, наоружани сабљама и буздованима, показујући тиме да имају власт и право да кажњавају. Увек воде и наоружане момке, а дивницу сами скупљају. Чуо сам за неке случајеве где су владикини момци, од оних који нису могли да плате димнице, износили чак и котлове из кућа. Оно мало наших владика што није изгубило своје епархије, живи у страху. Грчке владике спремне су да рукоположе и незналице и сумњиве људе за попове, само ако су способни да им обезбеде новац. Школе су угашене. Све то оваја народ од цркве и појачава талас исламизације.

- Шта се зна о митрополиту београдском Јеремији Папазоглу?

- Калуђери не могу да му опросте што је гласао за гашење Српске патријаршије. О њему се врло мало говори, мада би требало да му буду потчињени сви остали архијереји. Зна се да обнавља поједине храмове и да нема утицај у складу са положајем. Већину одлука препушта Цариградској патријаршији и богатим Грцима из цариградског кварта Фанара. Мислим да је велика срећа што Карловачка митрополија није потпала под делокруг Цариградске управе.

- И ми имамо своје муке. Свака туђинска власт је тешка. Беч се свакодневно труди да нам ускрати понешто од постојећих привилегија. Сада, када је Турска све слабија, Срби у овим крајевима нису им толико битни и потребни. Видело се то и за време рата Турске и Русије, од 1768. до 1774. године, када је напаћени народ бежао из Србије од турских зулума, и када су српске избеглице умирале гладне и болесне по карантинима, а аустријске власти се правиле да их не виде. За Аустрију је сада Србија интересантна као будући плен, с тим што би и они хтели, као царица Катарина, да се Срби сами, или уз малу помоћ, изборе против Турака, а да они дођу и завладају Србијом. Катарина је убого српско становништво позвала на устанак, мада је знала да голоруки народ нема никакве шансе против бројне турске војске. Беч једино пита што се не дижу буне, а у Србију шаље само шпијуне, да проуче територије за које су заинтересовани. Још док сам био темишварски епископ, на сопственој кожи сам осетио да у туђину нема пријатеља. У пријатељству према Србима све њих руководе само интереси. Зато се не треба чудити што се епископи братског грчког народа тако данас владају по Србији. Туђа рука свраб не чеше. Са српским интересима би сви да тргују и да их што боље уновче.

Ту митрополит Викентије застаде, устаде, и из стола извуче неке папире. Уздахну, па настави:

- Кажу да је у Београду сада прави хаос и да хришћанска душа не може преживети. Узрочници тог хаоса некад су јањичари, некад спахије и муфтије. Турци се међусобно бију и отимају око оно мало беде, а мене Срби питају да ли да код нас беже. Срце ми се стеже, јер знам да би то бекство можда донело неки бољитак, али сам исто тако уверен да не представља спас и коначно решење. Објашњавам им да сам одмах по избору за митрополита поднео комесару Граваминалну представку са 30 тачака, у којој се жалим на држање бечких централних власти према Србима. На све то они су нам одговорили другим Регула-ментом. Погазили су сва ранија обећања и укинули нам 28 српских празника у календару. Дозволили су нам да

славимо само светог Саву. Најгоре је што је царски комесар барон Матезена приморао наш Свети синод да донесемо такву одлуку. Пропали су и моји напори да овде, при двору, отворим богословску школу. Издадоше и наредбу да мртве не смемо сахрањивати по црквама и портама и носити до гроба у отвореним ковчезима на опело. Покушаше да нам фалисификују и катихизис. Стално се ради на превођењу народа у унију. Због мојих оштрих протеста, Беч ми је, као последњу опомену, послао одлуку да не могу бити световни представник Срба. Једино што успех је, да наше заплењене књиге, добијене из Русије, буду враћене. Али, због те ситнице сам морао ићи у Беч. Требало ми је скоро пет деценија живота да схватим да нам је једини спас у нашим сопственим снагама и да се у борби за опстанак не можемо ослонити ни на кога са стране. Зато и шаљем поруке да од бежања у Аустрију нема вајде. Треба радити на образовању и организовању свог народа, на припремању да једног дана победимо Турке, оружјем и знањем, које ће нам још више требати да сопствену земљу градимо. Државу српску неће имати ко да гради ако сви побегнемо из Србије или попримимо ислам или унију. За сада је јасно да нам недостаје неко способан да народ организује и припреми за борбу за слободу. Турска је на издисају и само треба чекати погодан моменат. Знам да се он неће указати за мога живота. Можда ћете ти, или твоја деца, то дочекати, али до тада се српство мора очувати, и не само очувати, већ и ојачати. Уколико све то дочекамо у оваквом јадном стању бићемо лак плен за свакога. Зато се свакодневно молим Богу да се наша црква у Србији уздигне, да се појави нови свети Сава и неки цар Душан који ће нам спасити част и избавити нас из ропства, али и оспособити да не паднемо у друго, још горе ропство.

Ту митрополита прекиде један од секретара:

- Ваше високо преосвештенство, чека вас епископ бачки!

- Добро, ево, ми завршавамо - рече митрополит, окрећући се ка Рафаилу - Надам се да ћемо имати прилике да

још разговарамо.

- Високо преосвећени, имам велику жељу да посетим фрушкогорске манастире и њихове ризнице и библиотеке.

- Ту нема проблема, јави се секретару и крени кад будеш хтео - каза митрополит.

Рафаилово разгледање и проучавање фрушкогорских светиња, после двадесетак дана, прекиде вест из Ваљева. Митрополит Јоаким му поручи да може да се врати, јер су неки одбегли јаничари упали у чаршију и убили неколико виђенијих турских глава. Истовремено, напрасно је умро и кадија, највероватније од последица тровања. Преостале главешине из војне и административне власти биле су смењене. Чувши то, Рафаило одлучи да се истог дана врати. Фрушкогорски калуђери су га убеђивали да сачека и провери истинитост вести, јер ни Грцима не треба превише веровати.

Епископ темишварски Мојсије Путник сложи се са овим предлогом и, одушевљен Рафаиловим знањем Светог писма, грчког, турског, руског и немачког језика, а понајвише његовим беспрекорним цртежима фрушкогорских манастира и дроворезбареним крстовима са хиљадама најситнијих детаља, позва га да крене с њим у епархију и помогне му у васпитавању питомаца при богословској незваничној семинарији у Темишвару. Уз велику захвалност, Рафаило одби овај предлог.

По повратку из Срема у Србију, Рафаила дочека крајње суморна слика: куга је харала ваљевском, ужичком, али и осталим нахијама. Међусобна трвења између Турака оданих султану и одметнутих јаничара и Арнаута углавном су плаћали хришћани. У Ваљево су, уместо једног кадије, послата чак тројица нових.

Један од бранковачких јереја Гаврил Ђелмашевић, родом из села Гвозденовића, испод Словца, саопшти Рафаилу да је много болестан и старешина њиховог храма, поп Ранко, а да је кнезу Алекси Ненадовићу, за кога је удата Јована из фамилије Ђелмашевића, двоје деце умрло. На срећу, у Алексиној кући остало је још деветоро деце, шест синова и три ћерке.

- У твом одсуству неколико пута је долазио мој синовац, степањски парох Крста, да нам помогне да посахрањујемо умрле - настави стари јереј Гаврил - Било је дана када смо служили по петнаест опела. Све је то Ранка толико изморило да га ноге једва држе. Ова наша сиротиња изгледа да је и Богу постала тешка. Ја, који сам већ годинама удовац, и коме су сва деца помрла пре него што су проходала, више се ничему добром не надам. Тражио сам од митрополита да одем у неки манастир, али он нареди да останем овде. Чак ми и парохију прошири. Иначе, митрополит Грк Јоанике се показа као велики човек, јер од старог кадије, осим тебе, спаси и неколико других српских глава. За неке је дао откуп у злату, па се сад прича да би могао бити смењен, јер не може испунити обавезе према Цариграду. Уколико га отерају и доведу нам неког новог Грка, биће још горе.

Мада од Гаврила сазнаде да су му сви у Бабиној Луци здраво и добро, Рафаило журно крену кући. Одмах на улазу

у село међу већом групом деце спази и Петра, најстаријег Николиног сина. Малишан му полете у загрљај уз питање:

- Шта си нам донео?

- Видећеш кад стигнемо кући! Шта има ново?

- Твој Јован ме јуче ударио каменом, па је од стрица Павла добио батине и после толико урлао да су сви помислили да је и код нас неко умро. Него, хоћеш ли ми показати још нека слова? Стрико Марко не зна да ми каже!

- Добро, видећемо! - одговори Рафаило - Шта ради мала Сара?

- И она много плаче, али стрина Марија каже да сва деца у том добу то раде. Кад јој дају да једе, одмах престане. Зато је сад дебела, ко мали стог сена. Знаш ли да тата Никола сад копа бунар, одвео га кмет? Требало је и деда да иде, али је тата рекао да је једна мушка глава из Никшића куће довољна за тај кулук. Знаш да су се стрине жалиле да су им вајати мали, а деда им је рекао: “Кад чељад нису бесна, ни кућа није тесна!”

Да је Петар све верно пренео, Рафаило се увери чим поразговара са осталима, који га уз пуно радости дочекаше.

У наредних неколико месеци Рафаило је обављао свакодневне дужности по својој парохији, али стизао је и до осталих села, да помогне болеснима или набави ретке књиге и посети пријатеље. Једино се жалио што тешко налази добро исушено дрво за своје дрворезбарије. Обилазећи села од сељана је куповао храстовину, дивљу трешњу, или дрво од ораха и јасена, и потом га слагао испод једне шупице, да се добро исуши.

По наруџбини попа Крсте Ђелмашевића, Рафаило започе са радом на једном крсту препуном минијатурних сцена из Новог завета. Најпре уради распеће са Богородицом и светим Јованом испред крста, а изнад тога Благовести, па Ваведење, а лево и десно по једног еванђелисту. С друге стране налазиле су се сцене Крштења, Преображења и Сретења. Управо када је Рафаило започео са филигранским радом на позлаћеном оквиру за крст, са оне стране Саве стиже вест да

је у Даљу 18. фебруара те 1880. године изненада, у својој 56. години, умро митрополит Викентије Јовановић Видак. Та вест много погоди Рафаила. Одмах оседла коња и крену у Ваљево да се распита о осталим детаљима смрти митрополита. Пошто тамо ништа не сазнаде, осим да је митрополит сахрањен у цркви Светог Димитрија у Даљу, Рафаило изрази сумњу да је овај велики заштитник српског народа отрован. Пријатељи из ваљевске митрополије одвратише га од намере да крене за Београд, уверивши га да митрополија из Београда не одржава никакве везе са Карловцима.

Рафаило се врати у Бранковину и одслужи парастос за покојног владуку, не слутећи да ће ускоро изгубити још неколико драгих особа.

Од попа Ђелмашевића Рафаило доби неколико вредних књига и одлучи да се посвети њиховом изучавању, али и сређивању своје библиотеке у којој је било тридесетак књига, колико је у то време имала цела ваљевска Митрополија. На Крстино инсистирање, тих година започе да на маргинама књига бојаљиво бележи најзначајније догађаје у Србији. Уз сваки запис остављао би одредницу према којој је то написано за време безбожничког и суровог цара султана Абдул Хамида. Видевши један такав запис, поп Ранко се прекрсти и рече:

- Брате Рафаило, зар се не плашиш да те књиге могу допасти у руке Агарјана, па куд' ћеш онда црни?

Рафаило само одмахну руком и саопшти да се управо спрема да крене пут Београда и Земуна, где ће покушати да прода неколико крстова и купи још неколико књига, али и материјал за кујунцијски рад...

- До Београда сам пешачио скоро 18 сати и већ негде код Обреновца срео сам групу избезумљених избеглица из некада престоног града државе деспота Стефана Лазаревића. Људи, жене, деца, сви су били бледих лица - причао је, по повратку, попу Крсти у Степањи - Прво сам срео неке Старовлахе, можда чак и твоје рођаке, брате Крсто. Они ми рекоше да не идем у Београд, јер се тамо воде силне борбе. Тад помислих да су се Срби дигли на оружје, или да су можда

Немци стигли до Београда. Од следеће групе неких занатлија, који су носили само неколико замотуљака, сазнадох шта се догађа: Турци су се међусобно завадили и прави рат заподенули. Тачније, две групе Арнаута које су предводили хаџи-Мехмед Климент и муфтија Мехмед Саидефенди, уз свог злогласног крвника Хаила, завадише се око власти. Те разударене муслиманске хорде прво се сукобише међу собом и, кад међу њима у првом окршају не би побеђеног ни пораженог, окренуше се пљачки и починише низ бруталних убистава над хришћанским становништвом.

Један од оних убогих занатлија причао нам је, сав у сузама, како је, сакривен, са тавана гледао како му у дворишту два Арнаута силују и убијају прво ћерку, па онда и жену. Та његова прича и држање су ме толико ражестили да је права срећа што код себе нисам имао никаквог оружја, јер бих га сигурно на лицу места убио. Јер, кад сам га упитао: “Како си то могао гледати? Јеси ли ти за сукњу или панталоне? Где ти је била храброст кад је требало да устанеш и браниш своје најближе, као што Србин вековима ради”, он ти се само још више заплака, па рече да су Арнаути у групи много силни и да је морао своју главу избављати. Чувши то, полетим да га задавим голим рукама, ал’ ме преостала мука од тих људи некако задржа. Објаснише ми да је на стотине подивљалих бешлија јахало улицама. Сабљама су секли сваког пролазника на којег би наишли. Један старац исприча да је својим очима видео кад су јаничари из групе одане султану упали у кућу једног Цинцара, трговца стоком. Тражили су напе, а кад им он даде оно што је имао, они, незадовољни, почеше да га бију. Несретни човек им се некако оте и истрча на улицу, али га стигоше, а један му јаничар расцопи главу секиром. И од неког Јевреја - абације, Арнаути су тражили напе, а пошто им овај не даде, они му прво убише оца, па кренуше да кољу децу. Онда он викну да има паре, само да му децу не дирају. Кад изнесе новац, одмах га убише, а затим му силоваше децу, и мушку и женску, и у једну магазу их затворише и живе запалише.

Говорећи о свему томе Рафаилу грунуше сузе на очи. Поп Крста га упита:

- Стиже ли на крају у Београд?

- Сви које сам сретао говорили су ми да не идем, али нешто ме вукло тамо. Помолих се Богу и свим нашим светима и кренух даље. Стигох у предвечерје и затекох слику као из пакла. На улицама су лежали рањени и убијени. Ствари из кућа, оне мање вредне, биле су разбацане свуда по калдрми. Већ познати смрад шута и отпада, који се избацује на улице и ретко кад односи, мешао се са мирисом људске крви и трулежи меса. Пси су нападали и мртве и рањене, а свраке у огромним јатима надлетале град. Наиђох на неколико повређених и покушах да им помогнем. То је радило и неколико жена док се, одједном, не појавише јаничари. Наредише нам да се одмах склонимо. Пред поноћ стигох до митрополије и видех да су врата на њој замандаљена. Одлучих да ипак лупам и покушам да неког дозовем, али не би вајде. Срећом, наиђе неки убоги старац и одведе ме у његову кућицу, преко пута двора. Рече ми да не зна тачно када је рођен, али да се добро сећа 1739. године када су Турци од Аустријанаца поново задобили Београд. Био је мали, али добро памти све зулуме и похару. Тада је у тврђави било много избеглица којима је турски командант дозволио да се повуку тек три дана по освајању града. Са тим несретним светом догађало се нешто слично ономе што се збило јуче. Што је најгоре, откада Турци порушише Саборну цркву у Горњој српској вароши, а цркву Светог Јован Претече у Доњој српској вароши претворише у џамију, слике страдања понављају се на скоро сваких пет година. Старчеву причу је, међутим, прекинула велика пуцњава, праћена турским арлаукањем и ударањем у таламбасе. То потраја целу ноћ, а кад ујутро видех да се митрополија отвори, одмах претрчах до ње. Ту сазнадох да су трупе одане цару током ноћи савладале део одметника, а други део протерале. Не разумех радовање појединих службеника у митрополији због те чињенице, а кад их упитах да ли се зна колико је хришћана страдало у нередима, рекоше

ми да то нико никада неће моћи да утврди, јер има и пуно оних које нема ко да сахрани. Део становништва је побегао из српских вароши, преко Саве, а део према Обреновцу, па ваља причекати да се и они врате, а онда изводити рачунице. Пошто је неколико свештеника и калуђера убијено, а за неке се није знало где су, замолише ме да и ја држим службе за покој душа убијених.

- Колико си људи сахранио?

- Шесторо, а учествовао сам и на опелу за два калуђера!

- Предлажем да сада кренемо, па да преспаваш код мене у Гвозденовићима. Sprema се невреме, страх ме да ни до моје куће нећемо стићи пре кише - рече Крста.

- Ово се, заиста, тешко невреме спрема - примети и Рафаило, док муње параху небо - Чини ми се да је боље да останемо овде у парохијској кући него да нас успут ухвати ово чудо.

Неколико минута касније поче да лије киша, како то народ каже, и из неба и из земље. Кишу је пратила олуја каква у северозападним деловима Београдског пашалука није запамћена. Ветар је чупао дрвеће, ломио целе шуме и односио кровове са кућа. Потоци и реке за тили час набујаше и водена стихија прекри многе њиве и поља.

Два пријатеља, сеоски пароси Рафаило и Крста, у чуду су се крстили и молили Богу да кијамет стане пре него што све уништи. У том тренутку нису знали да је невреме захватило цео ваљевски крај и готово цео северозападни део пашалука и да ће, тог априлског дана 1782. године, поплаве и олуја разорити на стотине домова и однети на десетине живота.

Када се петочасовно невреме стиша, двојица попова кренуше ка Словцу и Гвозденовићима, али, када стигоше до Маркове цркве, на Колубари, видеше да је поплава однела мост и да вода још више надлази. Колубара је била мутнија и шира него икада раније. Водена стихија носила је све пред собом, ваљала огромна стабла, камење и мостове.

Ту, крај Маркове цркве, речица Топлица, са извором испод суворборских брда у Попадићима и Берковцу, по ширини је достигла Колубару у коју се улива.

На обали, код места где је некада био мост, тридесетак људи је забринуто гледало водену стихију. У једном тренутку неко од њих показа у правцу где је вода повремено избацивала на површину угинулог вола. Неколико метара даље вода је носила и воловска кола, у чију је руду било упрегнуто још једно говедо. Људи почеше да се крсте гледајући ту сурову сцену, а Рафаило, одједном, потрча узводно. После педесетак метара скиде мантију и скочи у мутне таласе. Тада и остали угледаше како, држећи се за дрво, плута један младић. Када Рафаило ускочи у воду, таласи прекрише и њега и младића. Из воде се најпре појави дрво за које се младић чврсто држао. Дављеника је бујица однела низводно, а кад Рафаило заплива за њим, таласи га прогуташе.

- Доле, на окуци, можда их бујица баци ближе обали!?
- повика неко.

Сви присутни потрчаше низводно. Настаде трка између људи и водене стихије. Неколико њих стиже на окуку пре него што вода донесе двојац закачен за стабло.

- Правите ланац! - досети се поп Крста.

Један сељак уђе у воду, а за њим и поп, па и сви остали, држећи се за руке. Први сељак у ланцу већ је био у води до врата, а до дављеника их је делило још око два метра.

- Готово је, однеће их бујица! - завапи поп Крста, али онда Рафаило чудом направи још неколико замаха, а први човек у ланцу зађе још дубље у воду и дохвати његову руку. Људи у ланцу поклекнуше, али га не прекинуше. Уз много муке извукоше Рафаила и младића.

Потпуно исцрпљене, људи их на рукама однесоше до најближе куће. Младић им с муком објасни да је са дедом кренуо из Диваца у млин, али да их се стихија докопала кад су покушали да пређу мост.

На преподобну матер Ксену, 24. јануара 1783. године, у Бранковини је умро поп Гаврил Ђелмашевић. Бригу око сахране овог честитог старца преузели су поп Рафаило Нешковић и Гаврилов братић, поп Крста Ђелмашевић.

Поп Гаврил је, у складу са својим презименом, које потиче од турског глагола “гелмек”, што значи долазити, службовао у неколико парохија. Пошто су Гаврилови преци дошли из Старог Влаха, добише надимак Ђелмаши, који касније претворише у презиме. У ваљевској нахији Ђелмаши се прво населише у Рабаси, одмах крај Бабине Луке, а потом пређоше у Гвозденовиће.

Гаврил је о себи мало причао. Рафаило схвати да о свом колеги веома мало зна. У неколико наврата помињао је да су му сва деца умирала одмах по породу и да је брзо остао и без супруге. При крају живота желео је да буде ближе својој родбини, тако да је уз помоћ кнежевске фамилије Стефановић - Ненадовић дошао у Бранковину, где је за Алексу Ненадовића била удата његова братаница Јована.

Два месеца после Гаврилове смрти, поп Рафаило доби позив из околине Осечине да у једној сеоској цркви поправи и заштити иконе и иконостас. Док се спремао да крене, дотрча црквењак из цркве Светог Арханђела у Бранковини и каза му да је преминуо парох Ранко.

Рафаило је знао да је Ранко већ дуже време болестан, али га вест изненади и видно растужи. Уместо у Осечину, крену у Бранковину, да би се побринуо око сахране, али и известио надлежне у митрополији.

За кратко време изгубио је два пријатеља, а нашао се и на муци јер је морао опслуживати њихове упражњене парохије. Свакодневно је прелазио по двадесетак километара,

не желећи да се оглуши о позиве из села, кадгод су тражили свештеника.

Тих дана Рафаило је био много забринут и за здравље своје супруге Марије.

Чим је дошла у Бабину Луку, она је стекла поверење и наклоност свих мештана. Прелепа, паметна и учтива, увек је стизала је да помогне и комшијама. У великој породичној задрузи Нешка Никшића била је најмлађа снаја. Као таква, без поговора, највише је радила. Са осталим женама у кући успоставила је пријатељски однос у којем је увек била спремна на уступке. Када је 1777. године родила првог сина Јована, цело село је дошло да са њом и Рафаилом подели радост.

Комшије су Рафаилу говориле да му је жена највећи Божији дар. Он је то знао да цени и често би послушао Маријине савете. Када је Марија родила друго дете, коме дадоше име Сара, она одједном поче да копни и губи руменило у лицу.

Видевши то, Рафаило јој забрани да много ради, а остали укућани покушаше да је растерете многобројних обавеза. Марија је и даље свуда стизала, ниједног тренутка се не жалећи да јој ишта смета.

Једном приликом Рафаило се пожали Николи Симоновићу, Маријином рођаку, који је живео у Бабиној Луци:

- Марија свакодневно копни. То и мене убија.

Никола му препоручи да је одведе до једног села, подно планине Рудник, где нека жена успешно лечи све женске болести. Тек после неколико месеци убеђивања Марија прихвати Рафаилов предлог, те заједно посетише старицу у Кадиној Луци. Та јој жена направи неке чајеве и нареди да их пије три пута дневно, уз забрану да 28 дана једе било шта друго осим хлеба и поврћа.

Када Марија попи чајеве, мало јој се врати боја у лице и она рече да је излечена. Доби и неколико килограма. Међутим, годину дана касније, болест се поврати.

Рафаило се запути у Кадину Луку и донесе нове траве. Овога пута нису биле тако делотворне.

Крајем маја 1784. године, Рафаило рече Марији како би било добро да опет оду у село подно Рудника, али она то одби.

- Ово је женска болест. Она жена ми је рекла да, ако ми траве не помогну први пут, више нећу моћи да имам деце, а да ће ме болест пратити целог живота.

Рафаило оде сам до Кадине Луке, где доби нове чајеве и мелеме, који је требало да ублаже болове. Вративши се у Бабину Луку, затече Марију са завијеном отеченом руком. Када је упита шта се догодило, она исприча:

- Док сам хранила живину, само сам на тренутак испустила Сару из вида. Окретох се и видех да је нема, па одмах кренух да је тражим. Петар, који је гледао неку од твојих књига, рече ми да је отишла ка кошу. Угледах је у празном кошу, а она ми викну: "Уја! Види, ал' сам се сакрила?" Позвах је да изађе, а она поче да избацује чокоте од окруњеног кукуруза. Попех се и ја у кош и, у тренутку кад сам јој прилазила, нешто ми зацвили испод ногу. Био је то пацов, који ме уједе чим пружих руку да подигнем Сару.

- Скидај завој! - нареди Рафаило и, затим, сав блед, погледа место уједа.

- Ма, 'ајде, не узбуђуј се, није то ништа - рече Марија - Знаш како се каже, пала мува на магарца. Испрала сам ја то одмах ракијом.

Рафаило оде и донесе једну чутуру са ракијом, у коју је раније ставио неке само њему знане траве. Тиме опра рану и каза јој:

- Овим калуђери испирају ране од оружја, али и кад се посеку, или набију ноге на трње.

Истог дана Рафаило запали једну шулицу у дворишту, за коју је сумњао да је легло пацова. Кад' га укућани упиташе зашто то ради, он одговори:

- Пацови доносе разне болештине. Шта мислите, зашто пси и мачке по селу цркавају? То је од болештина, које им гамад преноси! Они су ти који и кугу разносе.

Те године је у ваљевској нахији било више пацова него икада. Појавили су се две године раније, после великих поплава, и све више се размножавали. Рафаило настави наглас да размишља:

- Пси и мачке, гвожђа и мишоловке, ништа им више не могу! Морам се распитати како да их потаманимо.

После неколико дана, таман кад рана на Маријиној руци поче да пролази, већ остарели Нешко дође из штале и саопшти да га је пацов ујео за ногу. Чувши то, Рафаило, који је тек био поставио отрове против ове напасти, готово доби напад беса. Нареди да се деца најстроже чувају.

Месец дана после тога, Марија доби високу температуру, а скоро сасвим зацељена рана поче да се гноји. На кожи јој се појави још неколико гнојних рана. Видевши то, Рафаило нареди да се испразни један од вајата и ту је смести. Позва браћу и све укућане и у оцаклији им саопшти, очију пуних суза и дрхтавим гласом:

- Марија има чуму! Највише на свету волео бих да грешим! Да јој нико, осим мене, више не прилази!

Сви остадоше неми. Само се стари Нешко огласи:

- Причај, где да тражимо лек и помоћ?

- Дао бих све на свету да знам - одговори Рафаило.

- Чувајте ми децу. То вас само преклињем.

Наредних десетак дана Рафаило ни дању ни ноћу није напуштао болесницу. Уз безбројне молитве очајнички је покушавао да од трава које је раније прикупио справи неке нове мелеме. Али, како је који дан пролазио, Марији је бивало све горе. Када болесница поче да искашљава крв, а потом паде и у бесвесно стање, Рафаило изађе напоље и седе на камени басамак, тресући се од плача.

Сутрадан, Марија се накратко пробуди и једва чујним гласом упита Рафаила:

- Где су деца?

- Ту су, у дворишту. Не брини се, добро су. Рафаило је затим пољуби, изађе напоље и позва своју мајку Мару:

- Мајко, пошаљи ми децу, да их Марија види. Деца

се убрзо појавише. Рафаило нареди Јовану да малу Сару ухвати за руку и да остану на вратима. Марија осети дечије присуство и крајњим снагама подиже главу. Покуша нешто да каже, па Рафаило, да би је чуо, спусти главу сасвим до њених усана.

Чувши шта му говори, умирујуће јој се обрати:

- Не плаши се, нећу ти их ближе приводити. Сад су на безбедној раздаљини.

Онда се окрете деци и рече:

- Идите, играјте се.

Ујутро, 18. јула, Марија је преминула. Остали укућани из вајата су чули само Рафаилово ридање.

После дуготрајних молитви, он изађе, саопшти да је Марија испустила своју племениту душу и замоли их да припреме све за сахрану и обавесте попа Крсту. Потом, црн у лицу и потпуно исцрпљен, оде да сам направи сандук и крст.

Иако се знало да је Марија умрла од куге, сутрадан на сахрану дође мноштво света, не само из Бабине Луке, већ и из многих других места. На стотине људи дошло је да испрати попадију и изјави саучешће Рафаилу.

Када свештенмонаси из околних манастира и поп Крста почеше да служе опело, придружи им се, ископнелог лица и сузних очију, и Рафаило. Марију покопаше на бабинолучком гробљу, сасвим близу места где је некада била сеоска црква.

Наредна два дана Рафаило ништа није ни јео ни пио. Није ни говорио. Пред тродневни помен, Нешко му приђе и рече да мора нешто појести, па да потом сви заједно крену на гроб. Рафаило узе парче проје из очеве руке и оде да се обуче за sluжење помена.

Кад стигоше на гробље, Рафаило промуклим гласом отпоче:

- Помен у трећи дан од смрти држи се, пре свега, у част тродневног Васкрсења Господа Исуса Христа, као и у част Пресвете Тројице у чије име је покојница крштена. Овај помен има за циљ да нас подсети на три хришћанске врлине,

које је Марија целог живота и остваривала, а то су вера, нада и љубав. Данас се молимо Богу да се смилује преминулој. Ми смо сведоци да она ни речју, ни делом, ни мишљу, није била грешник. Ако је некада погрешила, помолимо се Богу да јој опрости и избави је од паклених мука. Ја сам јој можда био лош садруг, али се, грешан, свакодневно молим да је Свевишњи удостоји да буде вечни садруг анђела Божијих.

Рафаило онда одржа помен и, на крају, замоли све да крену кући, а да њега накратко оставе самог.

После четрдесетодневног парастоса, стари Никша паде у кревет. Позва све укућане и саопшти им:

- Примиче се тренутак када ћу се и ја преставити. Оно што ћу прво снајке замолити, то је да Маријину сирочад гледају као своју децу. Обећавате ли ми то, на самртној постељи?

- Обећавамо - рече Станислава, жена трећег по реду Никшиног сина Марка.

- Немојте тако оче говорити, преболећете ви и ову тренутну слабост - рече најстарији, Николај - Сећате ли се како сте нам причали да смо ми посебног кова, јер су нам старине са Требјесе, од племена Никшића пристигле и да су ту мушкарци стамени ко херцеговски камен. Ако да Бог, дочекаћете да на овог Светог Луку режете славски колач.

- Да се не зававамо, стигле су ме године, а снага издала - каза Нешко - Пошто знам да ми долази судњи час, то ћу вам рећи још неколико речи. Прво, да Марко прихвати понуду из митрополије и запопи се. Нек' буде ко Рафаило и ја ћу бити поносан. Друго, да се слажете и пазите, јер ко ће, ако вас четири брата нећете? Да ми сву унучад тако васпитавате да увек знају да су од исте крви и из исте куће. Трехћ, да Николај, као најстарији, преузме домаћинство, а да му сви остали у томе помажете. Сад можемо и да се опростимо. Да знате, што сам могао, дао сам вам. Понекад сам био строг и неправичан. Сада идите, само Николај нек остане... И, још нешто, кад се преставим, нек жене много не наричу. То никада нисам волео.

Истога дана, Ненад-Нешко Никшић премину. Трећу ноћ но очевој смрти, Рафаило за доручком исприча присутнима да је уснио чудан сан.

- У сну ми се појави непознат калуђер, кога до сада никада нисам видео. Са његове десне стране седео је отац Нешко, а дворила их је Марија. Тај калуђер ми рече: “Плашио си се и да размишљаш о смрти. То је била твоја неутврђеност у веру. Сад си, за кратко време, пет милих и драгих особа изгубио. Човек који сваког дана гледа како умиру људска бића, а не мисли и на своју смрт, није разуман. Зато ћу ти сада причати о смрти, о стварима које знаш, и шта ти даље ваља чинити. Људе после смрти очекују рај, са свим својим благодетима, и пакао, са својим становницима, злим духовима и мучењима. Рај је само за оне људе који праведно проживе на земљи. Пакао је припремљен за грешнике. Зато после смрти имамо два супротна стања. То су стање блажених душа и стање одбачених. Мора се знати да сви људи не умиру као потпуни грешници или савршени праведници. Има људи, и много је таквих, који умиру као грешници, али у дубини душе имају семе добра и добра дела су чинили. Душе тих људи отићи ће у пакао, али они неће бити лишени наде за опроштај својих грехова и избављење од паклених мука. Милосрђе Божије и сила заслуга Христа Спаситеља, који се простиру све до Последњег суда, као и сам праведни суд Божији, који кажњава зло, а добро не оставља без награде, доводе до ублажавања патњи. Непокајни грешници, богохулници и човекомрсци, иду на дно пакла, као безнадежни и потпуно изгубљени за Царство Божије. Дотле, оне душе које су, и поред семена доброг у својим душама, ипак стигле у пакао, саме по себи не могу да се избеаве из тог стања и зато желе и очекују помоћ са стране. Таквим умрлима ми исказујемо помоћ кроз своје молитве и приношењем свете бескрвне Жртве на Светој литургији. На тај начин помажемо им да се очисте од грехова и за њих од Бога просимо милост и опроштај. И свети апостол Јаков саветује да се молимо једни за друге, јер таква молитва угодна је Богу и моћна пред Њим. Да на стање наших душа и

молитве могу имати дејства, потврђује се и речима Христовим, који нам вели, да “ако неко рече реч против Сина човечијег, опростиће му се, а који рече против Духа светог, неће му се опростити, ни у овоме веку, ни у будућем”. А ти, грешни јереју Рафаило, док ти је жена била болесна, многе богохулне мисли си имао. Размишљао си, шта ако нема Царства Небеског и ако после смрти човекове све престаје?

Ти, који си примио тајну свештенства, жестоко си се огрешио. Искупићеш се једино ако монашки постриг примиш, у Свету земљу на покајничко путовање одеш и до краја живота све Божије законе поштујеш. Тако ћеш помоћи и себи и теби најближима. Запамти и ово што ћу ти сада рећи, за твоје најближе, сада покојнике, на земљи се све завршило. Они су све рачуне на земљи, па и с тобом, закључили. Остао им је само онај завршни рачун, са сопственим проживљеним животом. Твоја љубав и љубав Цркве према њима не престају, иако су им тела предата земљи. Црква се као добра мајка свагда брине за судбину своје деце. Зато и ти мораш стално молитвено опомињати умрле и за њих, док си жив, служити помене. Добро упамти да је божанствена Литургија, као принос бескрвне Жртве за наше спасење, и као благодарење Богу и мољење у којем учествује земаљска и небеска црква, најмоћније средство спасења умрлих чланова земаљске цркве. Зато ти, као свештенослужитељ, убудуће треба у манастиру да на проскомидији (поред честице за преминуле у заједници са Богом уопште) вадиш и честице светог Хлеба за сваког твог блиског пресељеног на онај свет, и то поименце. Они се и именом помињу и на јектанији за упокојене (која претходи молитви за оглашене). Овакво молитвено заузимање за престављене (умрле, тј. пресељене) израз је тајанствене повезаности земаљске и небеске Цркве у љубави Христовој, и зато им пружа највећу утеху. Они на тај начин примају благодет која није ништа мања од оне коју ми добијамо примањем свете Крви и Тела Христовог”.

Док је Рафаило ово говорио, жене почеше да плачу и да се крсте, а он настави:

- Тај ми калуђер још рече да је време да размишљам о својим врлинама, али и о својој смрти. Упозори ме да имам у виду да по разлучењу од тела душа не добија одмах одређено место обитавања, већ 40 дана пребива у неопредељеном стању. Душа тада пролази кроз такозвана митарства. То су страже злих духова, које испуњавају поднебеска пространства. Када хришћанска душа почне да узлази на небо, вођена светим анђелима, зли духови на митарствима износе пред њу њене непокајане грехе. Не задржавају се све душе на митарствима подједнако, већ према степену свог моралног савршенства и чистоте. Душе свете и чисте уопште се не задржавају, него их анђели, као и душу убога Лазара из јеванђеља, односе право ка наручју Аврамовом. Исприча ми тај калуђер и шта је светом Марију Александријском рекао Анђео Божији о молитвама за умрлог у трећи, девети и четрдесети дан од разлучења душе од тела. Трећег дана наше молитве доносе утеху души умрлог, која се жалости због разлучења од свог тела. У обнаженој души јавља се нада. Прва два дана душа праћена анђелима ходи куда она жели по земљи. Она која је претерано волела своје тело вије се око куће у којој се од тела раздвојила, понека око гроба у којој јој тело почива и, као птица, тражи себи гнездо. Добročинитељева душа, међутим, у току та два дана ходи по местима која је на земљи највише волела и местима на којима је чинила добро. Трећег дана, Онај Који је васкрсао из мртвих позива хришћанинову душу к Себи и анђели је узносе на небеса ради поклоњења Богу Сведржителју, Творцу неба и земље. Када први пут стане пред Лице Божије, душа не може да осећа страх и трепет. Зато трећег дана Црква молитвено предстоји пред Богом, као заступница новопрестављеног, и тиме пружа његовој души велику радост и утеху. После поклоњења Господу, Бог заповеда анђелима да покажу души обитавалишта Светих у рају. У њиховој пратњи душа ходи по различитим местима блаженства праведних. Гледајући лепоте рајских насеља, она се мења и заборавља на жалост због растанка са својим телом. Ако је, пак, душа много грешна, она почиње да се жалости

и да укорева себе због промашеног живота. Сагледавши за шест дана све радости праведних, деветог дана душа се анђелима узноси на друго поклоњење Богу. Када и по други пут стане пред Лице Свевишњег, пред Којим са страхом и трепетом стоје и сами анђели, сва је обузета страхом и бригом хоће ли јој се Бог смилovati и увести је у рајска насеља. Зато је Црква тог деветог дана опет заступница преминулог и својим молитвама иште од Господа да са Светима настани њено преминуло чедо. После поклоњења Господу, анђели по заповести Божијој одводе душу у ад и показују јој места мучења окорелих и непокајних грешника.

Ту се она вије тридесет дана у страху да и сама не буде осуђена. Четрдесетог дана душа се по трећи пут узноси Богу на поклоњење, и тада јој милостиви Судија одређује одговарајуће обитавалиште. Тиме се над душом извршава посебан суд. То је суд на коме Бог свакој души појединачно одређује место обитавања до свеопштег васкрсења и општег Страшног суда. Што се тиче службе на годишњицу смрти, иако се душа већ налази на Богом одређеном месту пребивања, молитве Цркве доносе радост покојниковој души. Она не може да заборави свој живот на земљи, сроднике и пријатеље које је тамо оставила, и њој мора бити угодно и драго што је они воле, што је се сећају и моле се за њу.

Рафаило, отпи мало воде, па каза:

- Тај ми калуђер рече да сад све знам и да је одлука само на мени. Тад се пробудих и целе ноћи ока не склопих. Јутрос донесох одлуку да примим монашки подстриг и да идем на покајничко путовање у Свету земљу.

- То је, изгледа, и наш покојни отац Нешко знао – рече Николај. На самрти ме је заклео да Рафаилу, кад овај крене на пут, предам нешто у грудви запечене глине. Сачекајте, идем да то донесем.

Убрзо, Николај се врати, носећи у руци једну немарно обликовану хрпу глине.

- Теби је отац поручио да ово отвориш кад кренеш на далеки пут и употребиш само ако ти то преко затреба - рече

Николај пружајући Рафаилу запечену глину.

После четрдесетодневног помена Нешку, Рафаило се поздрави са свим укућанима, посебно изљуби децу и крену у Ваљево.

У епархијском двору исприча цео свој сан митрополиту Јоанику, који га одмах разреши обавеза у парохији и даде му благослов да прими монашки завет, али и да путује у Свету земљу.

Потом Рафаило оде у манастир Боговађа, где у цркви Светог Ђорђа прими монашки завет. Доби и духовно име Рувим.

12

На делеки и, за 18. век, крајње неизвестан и опасан пут до Свете земље, монах Рувим кренуо је крајем 1784. године, заједно са архимандритом Јосафом Георгијевићем, из манастира Ћелије.

О поклоничком путовању Рувим није много говорио, али је зато на вредним књигама, које је у Јерусалиму добио на поклон, често остављао записе о свом боравку у Светој земљи.

Једном приликом игуман Василије Петровић, из Боговађе, упита Рувима шта бележи, а овај му прочита свој запис:

“Ова Богом надахнута књига Библија, која садржи Стари и Нови завет, својина је убогог раба јеромонаха Рувима Боговађца. Изволенијем премилостивог Бога, као што је говорио истинити пророк Давид, Бог подиже убоге са ђубришта и поставља у кнезове и велможе, тако и мене, убогог раба, као и Давида, сина Јесејева што је уздигао од стада оваца и помазао за цара, не остави изван чина свештеничког. А затим изли и своју другу милост: да походим свети град

Јерусалим и будем очевидац куда су пресвете ноге Његове пролазиле и овлаплоћење било, то јест рождество, крштење, васкрсење и вазнесење на небо. Брат пречасни господин Јоасаф Георгијевић, родом од Стрмне Горе и пострижник манастира Ћелије, храма светог Архангела Михаила, потом архимандрит, не остави мене, те заједно пођосмо на поклоњење 1784. године, и вратисмо се 20. јула 1785. године. И тамо ме, по мојој жељи преблагИ Бог обдари овом књигом преко брата Клеопе, монаха Хиландарца. Од њега добих: пет књига библија, два житија и беседе светог апостола Павла у 14 посланица. Записано у манастиру Боговађа 1793, при игуману Василију Петровићу”.

О путовању ове двојице сиромашних српских духовника, калуђерима је у манастиру Ћелије често говорио архимандрит Јоасаф. Тако је, по повратку из Јерусалима, на захтев братства, једне топле летње ноћи, испричао и следећу причу:

- Када смо кренули, били смо у великом страху да ли ћемо имати довољно новца да платимо путовање бродом. Негде код Чачка пресрете нас једна хајдучка чета. Упиташе нас где идемо, а брат Рувим им одговори да смо кренули у охридску епархију да молимо за помоћ манастирима у ваљевско-ужичкој Митрополији. Неко од хајдука предложи да нас претресу, али Рувим им рече да ће пасти крв, јер он то не дозвољава ни Турцима, а камоли шачици друмских протува. Тада сам помислио да је нашем путу дошао крај, кад, један од хајдука препозна Рувима и рече да му је овај излечио дете, у селу Грабовици, код Ваљева. Тако нас хајдуци пустише да наставимо пут. Спавали смо по успутним манастирима, а у охридској епархији су нас топло примили. Планирали смо да у Охриду само преспавамо, али Рувим одлучи да се одужи за гостопримство и нацрта неколико слика из Христовог живота. Тако остадосмо два дана дуже, али добисмо много корисних информација за даље путовање. По савету охридске браће, у Солуну пронађосмо механџију код кога су одседали Срби ходочасници и монаси Хиландарци.

Он рече да су нам две турске галије управо измакле и препоручи нам да сачекамо неког Хиландарца, јер су они најбоље обавештени о најјефтинијем превозу. Три дана смо чекали, а онда се појави монах Клеопе, који је дуго живео у Јерусалиму. Он нам каза да то вече креће један француски једрењак и да ће проверити да ли има места. Убрзо се Клеопа врати и саопшти да ће нас повести, али да ћемо морати да спавамо у потпалубљу, јер су сва остала места попуњена и да ћемо зато сва тројица платити само две карте. Овај калуђер нас саветова да купимо неколико векни хлеба и по пола килограма алве. Увече се укрцасмо. Чим запловисмо, мене ухвати страشان зорт. Рекоше да је то морска болест. Уз несносну главобољу, непрестано сам повраћао - пожали се Јоасаф, и настави - Рувим и Клеопа не осетише никакве знаке ове болести. Напротив, они су обилазили галију и упознавали путнике. Рувим, једног дана, док сам седео на јаком септембарском сунцу на палуби, рече да су на броду и двојица Срба из околине Охрида, у пратњи двојице турских жандарма, који их спроводе у град Аћу, у Малој Азији, на издржавање дугогодишње казне. Рувим је још сазнао да су та двојица били трговци, али да су банкротирали и осуђени на робију. Французи нису дозвољавали да Турци на њихов брод улазе наоружани, нити да своје робијаше на њему држе оковане, па су зато и двојица српских сужања била у знатно бољем положају него у турским тамницама. Рувим рече да су мале шансе да та двојица приживе ропство у Малој Азији и да размишља како да им помогне. У једном тренутку из џепа мантије извади неку лопту од глине и разби је. Рече да му је то оставио покојни отац, да искористи кад крене на далеки пут, и да ни сам не зна шта је унутра. И сам Рувим се изненади када угледа два златника. Помислих како нећемо морати више да штедимо, али Рувим ми рече да ће покушати да подмити жандарме. Неколико дана касније успесмо да златнике дотуримо заробљеницима. Ја сам нешто запиткивао Турке, а Рувим је пришао сужњима и дао им златнике, које један од њих одмах стави у џеп. Да ли су баш уз помоћ тих

златника они успели да се ослободе, никада нисам сазнао.

- Како те прође она болест? - упита један калуђер
Јоасафа.

- После десетак дана би ми нешто лакше, али мучнине ме не прођоше све док не стадох на земљу. Много ми је помогао монах Клеопа, предивним причама о Светој земљи.

- О чему је причао? - запита опет калуђер.

- Покушаћу нешто од тога да препричам, мада сам сигуран да нећу моћи тако лепо да приповедам као он - рече Јоасаф - У Азији, најстаријем делу света по становању, налази се, са западне стране, мањи предео, који је за човечанство од огромног значаја. То је земља богоизабраног народа у којој се родио Богочовек Исус Христос. У доисторијска времена та земља се називала Ханав, а у Почетку библијске историје - Земља обећања, од владавине Саулове - Земља Израилева. Пророци је назваше Земља Јеховина или Света земља. За време вавилонског ропства почеше да употребљавају име Јудеја или Света земља, а од наступања хришћанства Палестина, и то по имену Филистинаца, које су Грци и Римљани назвали Палестини. У Светој земљи првобитни становници били су потомци Ханана, четвртог сина Хамова, који раздели земаљску управу по градовима и образова тридесет једно царство. Њих је уништило изабрано племе Божије, задржавши Палестину под својом управом од 1452. до 588. године пре Христа. Од тада Јевреји губе своју националну самосталност, потпадајући под власт асировавилонску, затим мидоперсијску, грчку, мисирску, сирску и римску. У време Христовог рођења, Палестина је имала око четири милиона становника.

- Како нико није без греха осим јединог Бога, Он нам је дао могућност да се ослободимо злих последица грехова - настави Јоасаф - Први услов за ослобађање грехова и моралну поправку је искрено и потпуно исповедање грешности своје. Други услов је покајање за све вољне и невољне, знане и не знане грехе. И једно и друго завршава се молитвама Свевишњем за опроштај и помиловање.

Хацијство је од памтивека било једно од највиднијих и најутицајнијих дела сазнања, и за појединце, и за читаве верске заједнице. Зато се у свим верама примењују покајна путовања. И Спаситељ наш Исус Христос је ради испуњења старозаветних закона, још као младенац ношен, а касније као дечак вођен у Јерусалим ради молитве и поклоњења у храм. Наслеђено обредно похођење јерусалимског храма из Старог завета преображено је у хришћанству у поклоништво духом и истином, обogaћено местима рођења и васпитања Мајке Божије, местима на којем је примила благу вест о рођењу Спаситеља, где се срела са Јелисаветом, светом пештером, где се Он родио, где је обављено Његово крштење у реци Јордану, у пустињи где се Он молио и постио, на гори где га је зао дух кушао, свима местима везаним за Његов земаљски живот, кретања, учења, показана чуда и друга божанска дела, страдања, васкрс и вазнесење Спаситељево. Све ово је и претворило Палестину у свету земљу хришћана, којој смо тежили ради поклоњења и покајања, у пределима по којима су стопе Христове ходале, а који су знојем и крвљу Његовом орошени. Још су света Богородица и апостоли отпочели, одмах после Христовог вазнесења, молитвено обилазити сва та знаменита места.

- Од Хиландарца Клеопе и Рувима сазнадох да је широки пут поклоништва у Светој земљи отворила наша земљакиња, чувена царица Јелена, мати цара Константина Великог, рођена у Нишу. Она је давне 326. године походила Јерусалим и поклонила се светињама. Захваљујући њеној наредби, на Голготи је пронађен крст на којем је Спаситељ разапет. Сам чин проналажења и уздизања часног крста допринео је новим поклонишким походима - настави Јоасаф, док су га калуђери слушали с великом пажњом - Очигледни примери Божијих чуда која су се догађала крај Гроба Господњег, на Голготи, поред моштију и гробница светих, пред чудотворним иконама, под сводовима храмова, само су појачали убеђење хришћана о потреби поклонишких путовања. Та путовања нису спречили ни муслимани који су

у седмом веку мачем и огњем нанели силна зла Палестини. Муслимани су гонили хришћане у Светој земљи, убијали и рушили, али нису све срушили, јер, трагови Господњи су заувек остали и опстали. Због муслимана је дошло и до застоја у поклоницим путовањима, али само за кратко, пошто су се хришћани изборили за извесна права на покајничка путовања. Жеље Европе за ослобођењем Свете земље, и сви крсташки ратови нису успели, али захваљући њима, нама је данас Палестина, ипак, доступна.

- Захваљујући Божијој промисли свети апостоли словенски Тирило и Методије, пре него што су пошли у велику мисију међу Словене, били су и у Јерусалиму и увидели шта значе муслимански прогони – напомену Јоасаф - И наш српски народ посвећен са Истока управљао је духовне погледе и тежио ка извору, са којег је озарен светлошћу хришћанске истине. Зато су и наши преци ишли на поклоњење, а наши владари и народ радо кроз Србију дочекивали и испраћали крсташе. Знамо да је отац српске државности мирски Немања, а световни Симеон, слао богате дарове за одржавање манастира у Палестини. Издржавање манастира, али и њихово подизање, отпочео је Немања, а наставили његови синови, али и остала властела и народ. Србију је највише духовно обогатио свети Сава, који, пошто круниса свога синовца Радослава, похита у Јерусалим да се поклони спасоносном и животворном гробу Христа Бога нашег и свим осталим светим местима. На том свом поклоницим путовању, свети Сава је, у пристаништу Акри, од Латина откупио поробљени манастир Светог Ђорђа. У Јерусалиму је од Сарацена откупио синајски манастир Светог Јована Богослова. Оба је поклонио за метохе манастира Светог Саве Освећеног, али уз услов да манастири служе за смештај српских монаха ходочасника. Још од тада су, поред Свете Горе Атонске, Јерусалим и Палестина уточиште и основа српског монаштва и Срба поклоника. Наследници светог Саве на трону Српске цркве, архиепископи Сава П, Јанићије И и Јевстатије И, годинама су се школовали и

усавршавали у Палестини. Од Клеопе чух да је и наш краљ Милутин у Јерусалиму за уточиште српским монасима подигао задужбину, манастир Светог Архангела Михаила, и болницу. Први патријарх српски свети Јанићије, који, је још са својим учитељем светим Савом походио Свету земљу, подиже цркву Светог Николе на Таворској Гори, на којој се Господ преобразио и цркву Светог Илије на Карминској Гори у Галилеји, над Пештером, у којем је пребивао пророк Илија, а за њим Јелисеј, и где је света дева Марија са богомладенцем Исусом долазила на старозаветне богомољачке походе. И наш свети цар Лазар је 1372. године био у Јерусалиму, што је било пресудно за његову даљу владавину. Јер, када је требало да изађе и брани Европу од муслиманске најезде на Косову пољу, и кад се душевно колебао, по народној песми цар Лазар, “честито колено”, угледао је сокола који је полетео од Јерусалима и отуд од свете Богородице донео витешкоме кнезу питање “коме ће се царству приклонити, небескоме или земаљскоме”, али, уједно, и наук: “земаљско је за малено царство, а небеско заувек и довека”. Цар је изабрао небеско царство. Као што су Свету земљу поштовали Немањићи, тако су и њихови наследници, Мрњавчевићи и Дејановићи, Балшићи и Бранковићи. И кад агарјанско зло овлада Србијом и наша игуманија чудотворна икона Пресвета Богородица Тројеручица напусти земљу и на чудесан начин се обре на Хиландару, наша Црква и народ схватише да су покајничка путовања у Свету земљу потреба за умилостивљење Богу, јер општа страдања су сматрана као Божија заслужена казна.

- Оче, реците нам, је л’ у Светој земљи има још српских трагова? - заинтересова се један од калуђера.

- Јашта, брате мили - узвикну Јосаф - О томе би много могао да прича и наш Рувим, јер он је тамо по књигама силне српске записе ишчитавао. Тако и ја сазнадох да је наш Никодин Јерусалимац још 1440. године писао књигу о Светој земљи. Своје записе из 1604. године оставио је Саватије, проигуман манастира Хопово, који је седам месеци по Светој земљи ходио. Неки Хасиј, ктитор цркве у селу

Недобрском, у јужној Србији, је у Јерусалим ишао и о томе писао. Наш велики јерарх патријарх пећки Пајсије, пре више од 140 година био је на Божијем гробу. И његов наследник, свештеномученик Гаврило, као прогнаник из напаћене наше земље, зарадио је хаџијску титулу. Рувим, велики књигољубац, пронашао је на десетине записа, али се не сећам свих. У Јерусалиму смо на поклон добили “Повјест о свјатом Божијем граду Јерусалиму”, што је написао архимандрит Симеон Станковић, српски монах из Русије, и која је два пута штампана у Бечу, 1722. и 1781. године. Сачувани су и записи у којима је патријарх јерусалимски Теофило почетком 15. века молио нашег умног и великог деспота Стефана Лазаревића за помоћ манастиру Светог Јована Крститеља, на обалама реке Јордана. Много је записа и о томе како су наши будимски Срби остављали тестаментима за душу своју поклоне манастирима и црквама широм Свете земље. Везе између Срба и Свете земље успоставио је патријарх Арсеније III Чарнојевић, који је о свом поклоничком путовању оставио богонадахнути спис. Велики пријатељ српског рода био је и јерусалимски патријарх Доситеј II, с краја прошлог и почетка овог века. Где је стао Доситеј II, наставио је његов наследник Хрисант, такође велики православни писац и познавалац српства. Зато се и не треба чудити што се Српска црква, од времена када су у Цариградској патријаршији попустили под турским захтевима и почели нам слати своје фанариоте за архијереје, све више окреће ка Јерусалимској патријаршији.

- Какав је осећај ходати по Светој земљи? - упиташе калуђери оца Јоасафа.

- Као да лебдиш, не осећаш ни глад, ни умор док обилазиш света места куда је Он ходио. Од силног пешачења на табанима смо имали жуљеве и ране, али, зачудо, готово да их нисмо осећали. Искрцали смо се са француског брода у луци Акри (Ако) и одатле до Јерусалима стигли на тешким галским колима која је вукла запрега од дванаест мазги. Нас је Јерусалимска патријаршија као сиромашне упутила на бесплатно становање у некадашњи српски манастир светог

Арханђела Михаила. Пошто је био велики васкршњи пост, у Светом Архангелу су монаси јели углавном мекиње уз поврће, али, у нашу част, приредише богату посну трпезу са обиљем морских и пустињских плодова. Потом су нас примили и у Јерусалимској патријаршији, где смо им захвалили за дочек, а они нам поручили да су уверени да смо ми у тешким искушењима добили снагу од нашег Господа Исуса Христа, Који је као овца вођен на клање, понео на себи грехе, мржњу света и неправде. Пожелеше да нам Спаситељ да храброст и снагу за испуњење наших и нада нашег народа. Један високи мирски свештеник Јерусалимске патријаршије даде нам остала упутства за обилазак светиња и пожели: Да Бог благослови све наше уласке и изласке у Јерусалимску патријаршију - Свету Мајку свих Цркава". Затим смо посетили цркву Светог гроба, где смо целивали Свети гроб и, уз благослов тамошњих монаха, прочитали јеванђеље о Васкрсењу. Монах Клеопа је имао потом нека посла у манастиру Мала Галилеја, па одлучисмо да кренемо са њим и ту обиђосмо цркву Свете Богородице. Посетисмо и манастире светог Георгија и Јована Хозевита, који се налазе на 400 метара испод нивоа мора, као и пећину у којој је Христос провео четрдесет дана и ноћи у молитви и посту. Даље Клеопа крену у Јерихон, а и ми са њим, те у том граду видесмо старе зидине и бисмо гости манастира Пророка Јелисеја. После одмора отишли смо на Мртво море и у манастир Светог Герасима Јорданског. Пошто је наш водич Клеопа морао назад у Јерусалим, одлучисмо да се и ми вратимо. Док је Клеопа био у Јерусалимској патријаршији, ми обиђосмо цркве Светих Лазара, Марте и Марије у Витанији. Ту смо целивали гроб праведног Лазара. Сами смо отишли у Витлејем и, испред пећине где је Христос рођен, учествовали у богослужењу и читању јеванђеља о Христовом рођењу. Пошто Клеопа обећа да ће нас чекати у манастиру Светог Саве освећеног, за који донео неке поклоне са Свете Горе, ми се запутисмо тамо. Ту нас сачека порука да Хиландарац Клеопа не може да дође због обавеза у Јерусалиму, па ми са

групом монаха из Бугарске и Александријске патријаршије, кренусмо у манастир Мала Галилеја, на место где се Господ Христос први пут јавио после васкрсења. Пратећи ове ходочаснике пут нас је даље водио до манастира светог Симеона Богопримца и манастира Светог Крста, где видесмо место на којем је било дрво од којег је направљен Крст на којем је разапет Исус Христос. Пред Велику недељу вратили смо се у Јерусалим и, у манастиру Светог Арханђела, присуствовали службама на празник Цвети и у све остале дане у Великој недељи. На Велику суботу присуствовали смо добијању Нура (Светог огња). На тој литургији било је више хиљада ходочасника, а свеће смо држали чврсто у рукама и повезане пантљикама, да их у тој тескоби не би изгубили. Кад се Свети нур појавио из плоче Христовог гроба, прво је запалио свећу у рукама јерусалимског патријарха, а онда код свештенства, па на крају и код хаџија. Свеће су мало гореле, а онда смо их угасили белим платненим капама, које се специјално за ту прилику купују и у којима се хаџије на крају и сахрањују. Првог дана Васкрса и ми смо, као и све остале хаџије, отишли код јерусалимског патријарха, целивали му руку и честитали празник. Од њега смо добили по два васкршња јајета. Пре тога узели смо и грамате којима смо званично добили име хаџије. Уз то нам је објашњено да поклоници то “хаџи” додају свом имену не из неке гордости, него као обележје свога покајања, као сталну опомену себи, да им сваки рад и поступак буде у складу са заветом доживотне честитости и милосрђа, који су пред Гробом Богочовека дали.

- Колико су тачне приче да је цео пут у Свету земљу повезан са многим опасностима? - било је следеће питање калуђера.

- Разне опасности вребају још на броду. Путује се као у време нашег светог Саве. Међу многобројним путницима има свакаког света, свих вера, разних свештеника. Ту су ходочасници, трговци, разни забављачи. Ми смо се вратили једрењаком неког Турчина из Солуна. Тај деценијама није

имао деце и онда му је неко рекао да иде на Хиландар и тражи да му дају грозђе са лозе светог Симеона. Монаси му дадоше грозђе, и он, после девет месеци, доби сина, а Хиландару посла многобројне поклоне. Од тада на свој једрењак са страхопоштовањем прима монахе - ходочаснике и спреман је да им у свему помогне. Док смо ми пловили, догодиле су се три ситније крађе, а од других путника смо чули да није реткост да избију туче, да се догоди убиство, или да неко од путника нестане. Путовање морем много је безбедније него копном. Кроз Палестину, на путевима вребају друмски разбојници, који нападају поклоничке караване да би отели оно што ходочасници носе за своје издржавање и на дар Светој земљи. И у градовима је пуно лопова, али највећа опасност вреба од болести које доносе муслимани ходочасници из Африке. Код њих је све прљаво и запуштено, па се јављају разне болештине. Када смо били у Јерусалиму, чули смо да је један ходочасник из Призрена умро, а да је групу хација из Охрида опљачкала и потом, поубијала, једна арабљанска друмска банда. Турске окупационе власти се врло немарно понашају када су у питању пљачке, тако да је с правом уведен обичај да ходочасници пред путовање обавезно остављају и завештаје имовине за случај да се не врате живи.

- Видим да је исувише касно, а сутра рви имамо много калуђерских послушања, па вам обећавам да ћу вам неки други пут потанко причати о свему, а нарочито о реци Јордану - закључи архимандрит Јоасаф.

По повратку са напорног и дуготрајног ходочашћа по Светој земљи, Хаџи Рувим обиђе своју децу и фамилију у Бабиној Луци. Брат Марко затражи дозволу да за своју фамилију, на основу његовог хаџилука, узме презиме Хаџић. Рувим му то одобри. Много времена посветио је и свом братићу Петру Николајевићу, који је исказивао велики таленат за сликање и учење.

Митрополит Јоаникије нареди Хаџи Рувиму да, извесно време, попуни упражњено место пароха у селу Дивци. Крајем априла 1786. године, већ остарели митрополит Јоаникије га позва код себе.

- Тражио сам те, јер имам великих проблема у манастиру Вољавча у рудничкој нахији - поче митрополит -Још је мој претходник, владика Митрофан, пре 26 година у тај манастир за игумана послао јеромонаха Алексија Јефремовића. Он је са сабратам Данилом предано радио и обновио манастир. Кад сам ја дошао на катедру, та двојица монаха изградише и конак. Алексије је веома образован, школован је у манастиру Благовештење код села Страгара, где је живео пуних десет година. Брзо је постао цењен духовник у рудничком крају, али, како почеше да га сустижу године он постаде и све тврдоглавији, доказујући и на тај начин своје херцеговачко порекло. Све је почело пре пет година, када је у свој манастир примио попа Николу Радомировића, родом из Остружнице, којег су Немци послали да шпијунира. Алекса претвори манастир у шпијунско легло. Ја сам то знао, али се нисам много противио. За потребе Хабзбуршке монархије, чак су и калуђери обилазили села и чаршије и бележили податке неопходне за ратовање. Турци некако открише да поп Никола ради као ухода. Он једва спаси живу главу пребегавши

преко Дрине. Тамо где је стао поп Никола, наставише игуман Алексије и монах Рафаил Милићевић. Последњих годину дана занемарише манастир и богослужење, а у цркву почеше да пуштају чак и наоружане друмске разбојнике и хајдуке. При том, игуман Алексије доведе у манастир и своју родбину. Због његових ранијих заслуга, све то сам толеришао, али он се завади са неким мештанима, који послаше пријаве против њега на све стране. Било ми је жао, због његових година, да га померам из Вољавче, али остали архијереји на седници у Београду изнесоше и проблем овог манастира и саветоваше ме да га под хитно сменим и пошаљем у неки други манастир. Кад сам то саопштио игуману Алексију, он се наљути и оде преко Дунава, код Немаца, а ови му дадоше и пензију. За привременог игумана поставих оца Рафаила и заклек га на манастирском тефтеру да ће чувати светињу док не дође нови настојатељ. У међувремену, због ухода, Турци су манастир узели на зуб, а део народа се од њега отуђио, због свађе са претходним игуманом. Зато сам тебе оче Рувиме изабрао да одеш и средиш тамошње стање. Нек ти је Бог у помоћи.

Митрополит му потом предаде синђелију, у којој се братству Вољавче даје до знања да се морају повиновати свакој одлуци новог намесника Хаџи Рувима.

У пратњи свог пријатеља попа Крсте Ђелмашевића, Рувим оде у Вољавчу и преузе положај игумана. Тих дана из крагујевачког манастира Драча стигоше и монаси Филимон Антонијевић и Митрофан Коћина. Јеромонах Филимон био је родом из ваљевског села Грабовице, а Митрофан, иначе одличан књиговезац, из Старе Србије. Хаџи Рувим лако успостави контакт са братством, али и околним становништвом, које поче редовно долазити на литургије у манастирску цркву.

После једног недељног служења, Хаџи Рувим по обичају оста у црквеној порти, да са народом поразговара. Утом у двориште ујახаше тројица до зуба наоружаних хајдука. На њиховом челу био је злогласни Душан, од кога су

стрепели и Турци и Срби. Његова дружина бројала је десетак чланова, али месец-два раније упадоше у заседу коју су им поставили Турци. Тада погибоше четири хајду-ка, а тројица падоше у ропство.

Гледајући у Хаџи Рувима, Душан заповеди:

- Попе, дошао сам по моје паре! Одмах да си донео мој део!

- Какав твој део, несмајниче? - упита зачуђени Хаџи Рувим.

- Онај који сам и до сада добијао од игумана Алексија.

- Добро, знам, идем но паре - рече Рувим, и уђе у конак.

Убрзо се врати са секиром и повика:

- Бандо! Српски изроди, ово ћете од мене добити! До пара можете само преко мене мртвог. Ово је света кућа, а ви сте дошли да и њу пљачкате.

Тад хајдуци повадише сабље, али окупљени људи, иако голоруки, стадоше на страну калуђера. Разбојници увидеше да ће, и поред тога што имају оружје, извући дебљи крај, па Душан нареди:

- Идемо назад! Ти, попе, занавек ћеш запамтити коме си стао на жуљ. Обећавам ти, нећеш добро проћи!

Хајдуци уз псовке напустише манастир, а Хаџи Рувим затражи да се из манастирског подрума изнесу вино и ракија за људе који су храбро стали уз њега.

Месец дана касније, Хаџи Рувим би позван на сеоски сабор у село Лалинце. Са њим крену и јеромонах Митрофан. У селу их лепо примише, а кад се заврши ручак, Хаџи Рувим изађе из сеоске куће да поприча са сељанима. Док је разговарао, из прикрајка му се привуче један сељак из Такова, по имену Милисав. Присутни угледаше како Милисав из широког гуња извуче дугачку оштрицу, коју је направио од раоника са плуга, па јурну на калуђера уз повик:

- Ово ти је поздрав од хајдука!

На срећу, нападач закачи за неку остругу, мало посрну, што Хаџи Рувим искористи да се склони у страну.

Оштрица га ипак погоди у десну руку испод рамена. Повређени калуђер хитрим покретом ухвати нападача за руку у којој је држао оружје. Настаде гушање, али остали сељани прискочише и разоружаше Милисава. Потом га, везаног, предадоше рудничком оберкнезу, који донесе одлуку да му суде Турци. Милисав би спроведен пред кадију, који му изрече смртну казну због покушаја убиства и јатаковања.

Сазнавши за то Хаџи Рувим позва јеромонаха Митрофана и рече му:

- Молим те да одеш до чаршије и покушаш да избавиш оног несретника што ме нападе. Овде су ти писма за неке виђеније људе, који би могли да помогну, али ево ти и паре. Немој их жалити ако буде требало да му откупиш главу.

- Али, оче игумане, он вас је скоро обогаљио, ко зна да ли ћете икада више моћи да држите ћук и чекић и дрворезбарите? - побуни се Митрофан.

- Свако вече и јутро се молим пред иконом пресвете Бородице, да ми подари снагу да опет радим и сликам, а што се нападача тиче, молим те да га избавиш, јер не желим да због мене иједна српска глава страда. За његово дело нек му Бог суди, а не богохулни Турци.

Саслушавши ове речи Митрофан беспоговорно оде. Врати се после три дана и саопшти да је успео да откупи живот нападача, али да је и поред тога суд донео одлуку да се Милисав ослепи, како више никада никога не би могао да нападне, ни да разбојницима показује стазе и богазе.

Непосредно после овог догађаја, јуна 1787. године, у манастир стиже Георгије Георгијевић. Хаџи Рувим одмах увиде да је придошлица добро образована и виспрена особа. Између ученика и већ познатог духовника брзо дође до пријатељства. Хаџи Рувим се обрадова кад из ваљевске митрополије стиже благослов да ђак Георгије прими монашки подстриг. У монашки ред увео га је архимандрит хаџи-Јосиф, свештеномонах из Ћелија. Георгије доби име Герасим.

Хаџи Рувимово задовољство што са новим сабратом, после напорног рада на манастирском имању, може да

расправља о теолошким, али и другим проблемима, не потраја дуго. Из Београда стиже вест да је митрополит београдски Грк Дионисије Поповић одлучио да оцу Герасиму додели чин јеромонаха и да тако овај постане свештеномонах који ће обављати послове у београдској митрополији.

Нове невоље житељима манастира Вољавча донесе злогласни Дели Ахмед, вођа једне разуларене београдске скупине јаничара. Дели Ахмед је био познат по честим сукобима са спахијама, али и са другим јаничарским групама. Код раје у селима био је на злом гласу због своје ћуди и напроситог темперамента. Турци су му, опет, признавали јунаштво и вештину у ратовању. У турско-аустријском рату прочуће се по злочинима и успешним бојевима, али и издаји због пљачкашких похода. На крају је, по наредби из Цариграда, 1791. године, убијен у Нишу.

У марту 1787. године, Дели Ахмед је манастиру Вољавча одузео спахилук. Због тог самовољног и насилничког чина Хаџи Рувим упути на десетине жалби турским административним и војним властима, тражећи од њих да манастиру пруже помоћ и заштиту. Не стиже никакав одговор, а камоли заштита. Напротив, неколико месеци касније у манастир пристигоше тројица Дели Ахмедових јаничара, и Хаџи Рувиму запретише да, ако још негде пошаље неки абер против њиховог вође, неће више имати чиме да пише, јер ће му они прво одсећи руке до лаката, а потом и главу.

Чим они одоше Хаџи Рувим седе у своју келију и написа неколико писама у којима, опет, надлежне упозори на зулуме и претње осионих јаничара под командом Дели Ахмеда.

Последњих дана децембра 1787. године, из Београда, на премореном коњу у галопу, у Вољавчу стиже јеромонах Герасим. Он Хаџи Рувиму саопшти:

- Оче игумане, лоше вам се пише. Београдске аге дале су абер Дели Ахмеду да вас убије. Сазнали смо то од поузданих доушника. Један калуђер, који према опису

неодољиво подсећа на нашег оца Рафаила Милићевића, Турцима је испричао да сте ви немачки агент. Не дао Бог да грешим душу, али чини ми се да отац Рафаил никада није преболео што је његов духовник игуман Алексије морао да напусти Вољавчу. Плашим се да је вас видео као кривца за то.

- Немој тако, брате Герасиме, без доказа не смемо било шта рећи - упозори га Хаџи Рувим - Него, шта је мени сад чинити?

- Морате одмах са мном у Београд, па одатле, преко Земуна, у Срем.

Исте ноћи Хаџи Рувим напусти Вољавчу, а већ ујутро обре се на најјужнијем месту Хабсбуршке монархије, у земунском контумацу.

14

Сви бегунци из Турске одмах по преласку у Земун смештани су у карантин. Ту су их прво прегледали и утврђивали да нису оболели од куге. Болесне би односили у импровизовану болницу, у којој је смртност била толико велика да се причало да су само највећи сретници из ње излазили живи. Преминуле пребеге у Хабсбуршку монархију сахрањивали су на кужном гробљу, ван земунске вароши. Карантин се састојао од низа дрвених кућица и контумачке цркве, коју је саградио земунски трговац Теодор Тоша Апостоловић, познатији као Тоша сапунџија. Ту цркву опслуживали су земунски попови, који су већ од раније чули много тога доброг о калуђеру из Бабине Луке. Они Хаџи Рувиму дадоше и кључ од собице за попове, изграђене крај цркве у карантину, тако да није морао да спава са осталим избеглицама у хладним и неудобним кућицама. У знак захвалности према земунским поповима он им на Библијама,

које је ктитор цркве Тоша-сапунџија, пореклом Грк, донео из Русије, по први пут после задобијене ране, наслика више цртежа.

У карантину проведе пуних пет недеља. Морао је и да потпише изјаву о лојалности Хабсбуршкој монархији, како не би био враћен Турцима у Београд. На крају, Хаџи Рувим из Земуна би упућен у фрушкогорски манастир Велика Ремета. Ту сазнаде за неуспешне покушаје Аустријанаца и српских избеглица да препадом ослободе Београд. Чуо је и да се аустријска страна обавезала да ће, у случају успеха, српском народу јамчити слободу вероисповести и ослободити га, у року од седам година, свих пореза. Аустријанци су се увелико спремали за рат и, у том циљу, у Срему створили посебан добровољачки фрајкор, одред под командом мајора Михаила Михаљевића. Свим четама у одреду командовали су Срби.

У Великој Ремети Хаџи Рувима затече и вест о објави аустро-турског рата. Већ првих дана рата, напустивши Михаљевићев фрајкор, у Србију прелази угледни и богати трговац Коча Анђелковић. Успева да окупи народ, подигне устанак и ослободи Пожаревац и Крагујевац.

Убрзо у Велику Ремету пристиже и јеромонах Герасим, са вестима да је манастир Вољавча спаљен 6. априла 1789, а да су Рафаил и Митрофан једва извукли живе главе.

- Они су сада у манастиру Фенек - рече Герасим.

- Причај ми о свему, како је Коча страдао, шта се догађа у мајници нам Србији? Док сам обилазио манастире по Фрушкој гори видех неке избегле попове, али они нису могли да ми објасне ни шта се у њиховим парохијама збило. Страшно је што су и такви, које судбина пастве не интересује, добили мантије. Него, причај ми све што знаш.

- Кад је Коча стигао у Србију организовао је фрајкорску чету - започе Герасим - Видевши његову храброст, приступи му око хиљаду наших људи. Иако малобројни, захваљујући великој срчаности, они у неколико наврата потукоше Агарјане до ногу. Очекивало се да ће и аустријска војска кренути на Турке, али од тога не би ништа, па Коча настави сам да

окупља људе по Крагујевцу и Пожаревцу. Прикључи му се и нешто раје из Рудничке нахије, па он успе да, у Барданском теснацу, пресече пут између Ниша и Београда и зароби цео турски конвој са храном и џебаном упућеном за Београд.

- Немци се правдају да им је фронт био сувише развучен од Уне до Ердеља, па зато, кажу, нису могли жешће да навале на Агарјане - прекиде га Хаџи Рувим -Али, веле да су Кочи за заслуге послали капетански чин и оружје. Је л' то тачно?

- Што се чина тиче, тачно је. А за оружје не знам, јер ни њега ни хране у Кочиној крајини није било довољно. Знам само да од тог чина не би вајде. Јер, кад за то чу велики муфтија, одмах издаде фетву “за истребљење и искорењивање српске раје, која је пристала уз непријатеље мухамеданске вере и турске државе, па напала на Београд, Ниш и Кладово и испречила се на путу не дозвољавајући да прође зазира неопходна браниоцима Београда и што је поубијала многе муслимане”. Кочи је крила одсекла много већа опасност, српска неслога и свађа. Чуо сам приче да су га наши поједини угледни људи оптуживали за све и свашта. Говорили су да је грамзив и самовољан. Сви су знали да је оставио богатство и дошао да се бори за слободу рода. Ти који су Кочу оптуживали, само су гледали да што више опљачкају и приграбе за себе, што на народ лоше делова, а борце удаљи од борбе. Како се појачаше турске претње о истребљењу, наш народ у великом броју пребеже на ову страну. Кад Турци почеше да надиру и са југа и са истока, Коча се прикључи банатском фрајкору. Турци се, као што знаш, пробише и у Банат. Док сам био у карантину, чуо сам да је пред Усековање главе светог Јована Крститеља Коча поражен од Турака на Брзаску. Ње-гови фрајкори су разбијени и поубијани, а сам Коча због издаје влашких граничара ухваћен, мучен и набијен на колац.

- Нека му Бог душу прости - рече Хаџи Рувим, са сузама у очима - Његова мученичка смрт ваљда неће бити заборављена. Како страдаше наше светиње, ко их запалили и опљачка?

- Углавном проклети Махмут паша Бушатлија од Скадра - одговори Герасим - Он удари са великом војском неколико дана пошто смо обележили светог Илију. Прво запали манастир Боговађа. Тад сам и ја са многим свештеницима и калуђерима пребегао, али сам чуо да је, само у ваљевској нахији, спаљено шеснаест светиња и да су, игром случаја, две цркве остале непорушене.

- И мени то рекоше. Кажу, остале су само цркве у Паунама и при манастиру Рабровици. Нечовештво је турско велико, кад и Божије куће тако руше - закључи Рувим, па упита: - Знаш ли нешто више, како се држе Михаљевићеви фрајкори и шта ради кнез Алекса?

- О Михаљевићу сам мало чуо, јер је он стигао у Србију нешто пре него што ћу ја избећи. Знам да је око Шапца имао војних успеха. Прича се да се сад бори у западној Србији и да је уз њега и две хиљаде добровољаца. Што се тиче кнеза Алексе, он је са кнезом Петром Ракарцем дигао народ на оружје. Сад су уз фрајкоре и, у карантину, чух од Ваљеваца, да су са већег дела нахије протерали Турке, јер се раја силно ражестила кад су нам порушили цркве.

- Оче Хаџи Рувиме! - повика један од искушеника и прекиде разговор - Дошао је неки дечак, са поруком за вас. Каже да вам је брат Николај у Прогару и да тамо лежи болестан.

Чувши то, Рувим поскочи и упути се у манастирску трпезарију, где је дечак чекао. Пошто није умео да каже од чега је Николај болестан и од када је у Прогару, Рувим се одмах, забринут, упути да обиђе најстаријег брата.

Кад стиже у Прогар, сазнаде да је болесник умро сат раније. Проседи дебелушкасти домаћин изјави саучешће Хаџи Рувиму и исприча му како је Николај код њега доспео.

- Пре три дана вашег брата донесоше неке избеглице. Био је у бунилу. Видите, тешка су времена, много избеглица из Србије овуда пролази, многи умиру од глади и хладноће, а наши људи, иако и сами Срби, не могу да им помогну. Тако су вашег брата носили од села до села и молили да га неко

прими, пошто је очито био тешко болестан. Поштено да вам кажем, кад су мени закуцали на врата хтедох да их пошаљем даље до вароши, да га тамо предају у болницу. Али, видех старијег човека који ме је подсетио на мог покојног брата и сажалих се. Одмах смо га унели у топло, истрљали и скинули му мокру одећу. Тек је јутрос дошао свести и рекао ко је и да сте му ви брат. Одмах сам, оче, послао слугу по вас, али нисте стигли на време. Кад ми је жена рекла да је дошао свести, отишао сам и попричао са њим. Замолио ме је да вам предам књиге које је донео, а које су Турци били опљачкали из ваљевских цркава. Колико сам га схватио, на Ваљево се обрушило десет хиљада аскера. Они су спалили све цркве и из њих однели све благо. Тако су и из манастира Ћелије узели све што је вредело и натоварили на коње. У тој гужви један коњ је код села које се, чини ми се, зове Вреоци, ударио на једно криво стабло, а књиге су поиспадале. Нашли су их неки сељани и донели вашем брату, а он их је понео вама, да те вредне богослужбене ствари сачувате у манастиру. Књиге нису биле једини разлог што је пошао у Срем, већ и жеља да обиђе свога сина Петра Николајевића Молера, који је на школовању у Карловцима. Понео му је и нешто новца, у овој кеси коју вам предајем. Ваш брат је предосећао да вас неће дочекати и замолио ме да вам кажем да су деца и остали укућани у Бабиној Луци добро. Брат Павле вам је у војсци код кнежева Ненадовића. Николај је само молио да припазите на његовог сина Петра, јер је дечко много тврдоглав.

Хаџи Рувим не проговори ниједну реч, а сељак, после краће паузе, настави:

- Убили су га студен, децембарски снег и кошава. Имао је сушицу. Кренуо је од куће пре 50 дана, када је време било лепше, али су га дуго држали у карантину, где је се хиљадама других људи гладовао и претрпео велику хладноћу.

Хаџи Рувим одлучи да најстаријег брата сахрани у смрзнуту сремску земљу, у селу Прогару.

- Од овог нашег седења по фрушкогорским манастирима, мој Герасиме, нема баш никакве вајде. Ко глуви пси ишчекујемо вести из Србије - рече Хаџи Рувим, једног мартовског дана, док су се двојица калуђера враћала из Крушедола за Велику Ремету - Овде нам није место. Не ваља кад нисмо са нашим народом. Није добро што смо ми калуђери први избегли из земље и оставили наше стадо. Да сам знао да ће овако бити, не бих ни бежао. Овде ником не требамо, а тамо нема ко да сахрањује и крштава. Наше је место уз наш народ, па како њему буде, тако ће и нама. Ноћима због тога не спавам. У глави ми се мотају мисли како сам издао свој народ, да би спасио свој тур. Решио сам да се вратим.

- И ја ћу са вама оче - сложи се Герасим. - Само, није се више лако ни вратити. Ови Немци не дају без дозвола назад и не брину што тамо рат бесни и што повратници лако могу изгубити главу, већ брину за своју државну безбедност. Зато тешко издају дозволе за повратак.

- Одлучио сам да се вратим, и нико ме неће спречити - рече Рувим - Него, чу ли ти оног калуђера, са ретком брадицом и још ређом косом? Да човек не верује шта нам све исприча. Па, он се потпуно поистовећује са Немцима. Још каже, "нисмо ми избеглице ни звали, треба да буду задовољне што смо их уопште и примили".

- Био је припит, али у једном је у праву, а то је да Србин сам мора да избори своју слободу, јер нестварна су очекивања да ће други то учинити. И пушке бих се латио, само кад бих знао да ћемо се ослободити ропства.

- У овом рату никада се не бих борио за Немце, али изгледа да они што су остали у Србији немају много избора.

Између два зла принуђени су да бирају мање и да се боре и дају животе за увођење немачке власти. Она је боља од турске, то је сигурно, али зло је што Срби гину да би им дошли Немци као нови господари. Толико српских живота уграђено је у темеље Хабсбуршке монархије, а њих боли она ствар за српски народ. Мора доћи и то време кад ће Србин бити домаћин у својој кући. За то вреди узети оружје и гинути. Кажу ми, Немци су ослободили Београд! Нису га они ослободили, они су га освојили, али ни то не би урадили да није било српских фрајкора који су војсци маршала Гидеона Лауде омогућили прелаз преко Саве. Немци нису много ризиковали у тој акцији, употребили су артиљерију, а Србе су гурнули у прве редове. Могли су они и раније да савладају Осман пашу, заузму Београд и тако помогну Србима, али су чекали тренутак када ће их то најмање коштати, а добитак бити велики. Плашим се да ће они трговати и српском земљом. Сад кад им прети рат са Пруском, Аустријанци могу свашта урадити. Михаљковић је стигао до Младеновца, али га аустријска војска није подржала у даљим акцијама. Ту је морао да стане. Уз мало аустријског труда, могло је да буде другачије.

- Не осуђујете оче, ваљда наше фрајкоре?

- Не, сачувај Боже. Они чине оно што могу и морају да би свој народ заштили од турских зулума и нечовечности. Али они немају ваљану подршку ни од Немаца, ни од нашег народа. Нису Срби кукавице, напротив, али у овој ситуацији, кад не знају зашта се боре, неће грлом у јагоде. Српски народ ће устати и кренути у бој када буде знао да то чини за своју веру и свог господара, кад буде сигуран да ће бити свој на своме. Када буду одређени ратни циљеви и жеље, онда ће Србин гинути за крст часни и слободу златну. У супротном, можда ће и кренути у борбу, али ће се питати шта добија тиме што ће својим оружјем довести на власт другог туђина и тиранина.

- Значи ли то да сте одустали од повратка у Србију?

- Не! Наша је обавеза да сада, у овим тешким тре-

нуцима, ширимо нашу православну веру у народу, и да га бодримо и подржавамо да и ове патње издржи.

Кад остали калуђери сазнадоше за Хаџи Рувимову и Герасимову намеру да се врате у Србију, почеше да их убеђују да то не чине. Рекоше им да ће ускоро митрополија тражити од аустријских власти да се избеглим калуђерима додели помоћ, али и да је, преко Саве и Дунава, прешло око сто хиљада српских душа којима, такође требају свештеници.

- Све док у Србији постоји иједан Србин светосавац, место попова је да буду уз њега - одговори Рувим - Помоћ је много потребнија нашим убогим избеглицама, јер умиру од глади, а колико знам сви калуђери су збринуте и ниједан није гладан, жедан и без крова над главом. Трагедија је српска што ми сад у Србији немамо никог ко би могао да сведочи о страдању српског народа и светиња. Зато ће наш први задатак бити да попишемо запаљено, порушено и обешчашћено, да би свет и наши потомци то имали као опомену. Они који су у тим тешкоћама остали, заслужују да чују реч из јеванђеља и молитве Богу на славу, а себи и свом народу на корист. Немамо никакво оправдање пред Богом да напустимо оно што су наши очеви вековима градили и чували, а о опасности ми немојте говорити, јер још одзвањају речи Господа Исуса Христа:

“Не бој се нимало онога што имаш да претрпиш... Не бој се, Ја сам први и последњи живи; и бијех мртав и опет сам жив у векове векова... Буди веран до саме смрти и даћу ти венац живота”.

Уз помоћ сремско-карловачке митрополије Хаџи Рувим и јеромонах Герасим, десетак дана касније, добише дозволе за повратак. Хаџи Рувим одлучи да иду у порушени манастир Боговађу.

Пролазећи кроз Србију, видеше полупразна села, попаљене храмове и претрашена људска лица. У Боговађи нађоше запаљену цркву Светог Георгија. Сељани се обрадоваше њиховом повратку, а та вест се брзо надалеко прочу. Хаџи Рувим одмах крену у обилазак ваљевске нахије, како би утврдио шта је све уништено од црквене имовине и шта је опљачкано. Чувши да он то бележи, људи почеше да и сами долазе и сведоче о страдању светиња, свештенства и народа.

У међувремену се у манастир вратио и јеромонах Василије Петровић - Жарко, необично храбар и стамен калуђер, који није бежао у Срем, већ је остао у ваљевским брдима, да Турцима загорчава живот. У народу се причало о његовим мегданима са Турцима, али Хаџи Рувим одлучи да се у манастиру о томе не говори.

Збивања на ратишту у народу су изазивала велику зебњу и нерасположење. Због опасности од рата са Пруском, Аустријанци су главнину своје војске упутили на север, а терет ратовања против Турака препустили фрајкорима.

- Видиш ли Герасиме, Немци би мир са Турцима, а овај нови цар Леополд II, по свему судећи, решио је да жртвује Србију. Фрајкори ће тешко моћи да се сами одупру турској сили. Прича се о мировним преговорима које Леополд II тражи - обрати се свом верном пратиоцу Хаџи Рувим - Причали су ми како је наш народ са одушевљењем дочекао фрајкоре и Аустријанце у Смедереву, који су одмах

по ослобођењу очистили цркву Цара Лазара, коју су Турци претворили у шталу. Наш народ је чиста срца и душе у Смедереву клицао Хабсбурговцима. Слично је било и у крушевачкој нахији, где је раја са сузама радости прихватила позив фрајкора да се закуне на верност цару.

- Ситуација је све суморнија. Турци надиру, пале и убијају - потврди Герасим - У народу је велики страх од турске одмазде. Над Србијом се надвлаче црни облаци. Очајање, немоћ и смутња присутни су свуда.

- Једино што ми можемо да учинимо, то је да почнемо обнову храма у славу светог Георгија. Да покушамо да народу вратимо мало наде.

Рувим, Герасим и Василије тако почеше да на темељима старе, спаљене цркве, граде нову и већу. Позваше и народ да им, колико може, помогне. Пошто освешташе нове темеље, Хаџи Рувим се обрати окупљеном народу:

- Многи кажу да није време за грађење нове цркве, али, поручујем свима да јесте, јер и у рату се људи рађају и још више умиру, венчавају и славе обележавају. И борце треба исповедити и причестити, а то се не ради под дрветом, већ у Божијем храму. Прва црквена заповест гласи: “Молити се Богу, похађати храм и слушати службу Божију сваке недеље и празника”. Лако је бити захвалан Богу у благостању, али бити благородан у несрећи значи обрадовати Бога и посрамити ђавола. Зато и ми морамо градити нови храм и у ова тешка времена. Са њим градимо и наш дух самосвести и самосталности.

Људи прихватише позив и почеше да доносе ко је шта имао и колико је могао. Приложници су долазили из свих крајева ваљевске нахије. Многи су помагали у градњи. Рувим успе да ангажује чак и мајсторе-градитеље из Сарајева, на челу са неимаром Атанасијем. Атанасије без размишљања прихвати Хаџи Рувимову понуду и приложи, као други ктитор, сто гроша. Рекао је да му је велика част што ће моћи да ради за чувеног Хаџи Рувима.

Тај градитељски елан умањила је вест да ће

Аустријанци предати градове Турцима, а фрајкоре разоружати. Једино Хаџи Рувим остаде потпуно присебан и на све то каза:

- Одавно предосећам да ће тако бити. Још када сам, пре много година, први пут илегално био у Сремским Карловцима, један наш мудар свети човек ми рече да се треба уздати само у своје снаге. Остаје нам да са турским царем покушамо испословати што повољније услове за живот. И у Турској се нешто мора мењати, а ми смо им зубе добро показали и доказали да смо вични и оружју. Сад ће нам свака српска дипломатска глава вредети више него буљук војске. Много се тога исувише брзо збива и то ме плаши. Из Ваљева и Љига се, ево, враћа отац Василије. Сад ћемо чути шта је ново.

Отац Василије уће смркнута лица и рече:

- Из Београда стижу абери да се Аустријанци пакују, а са њима и београдски митрополит. Турци и Аустријанци воде преговоре, фелдмаршал Валис, за кога се прича да мрзи Србе, намерава да преда Београд Абубећир паши, сераскеру силистријском, који је са војском на дан хода од Београда.

- Јеси ли предао моја писма? - упита Хаџи Рувим.

- Јесам. Сазнадох да су осим нас одавде из Боговађе још неки наши попови у Карловце и Беч послали цару молбе да својим посредовањем олакша нашу судбину, или нам на време саопшти шта смера, како би се могли спасти од потпуне пропасти". Архимандрит Стеван Јовановић из Трноше и неки кнежеви предлажу да ви, оче Рувиме сазовете народне поглаваре на збор на ком би одлучили шта ћемо даље.

- Не знам, не могу да будем паметан. Многе ствари су нам још увек непознате. Шта ви кажете, оче Василије?

- Ја сам ратоборан и тврдоглав. Ако бих слушао срце, скончао бих на бојном пољу, али разум говори друго. Мислим да, због народа, морамо молити Турке за милост. Морамо се повиновати султану и затражити да обузда јаничарске банде. Турцима је стало да задрже преостало становништво у Србији, пуста земља им ничему не служи и то је барем нека

шанса. У таквој ситуацији ја ћу, можда, због турске освете, морати да бежим у шуму, међу хајдуке.

- Ако буде барем мало поштења код Немаца, тражиће амнестију за српске ратнике, јер су их они и угурали у овај рат. Немци би за нас могли испословати и аутономију. Турци су Молдавцима већ дали аутономију. Не би било лоше да покушамо да окупимо кнежеве - закључи Рувим.

Са овим су се сложили и многи кнежеви и народни прваци, па тако њих осамнаесторица из београдског пашалука уприличише сусрет на којем су били и Хаџи Рувим, хаџи Симеон Бркић, игуман из Ћелија, јеромонах Дионисиј Дечанац и јеромонах Герасим Георгијевић. На том скупу се договорише да упуте два писма, једно султану Селиму III, у којем траже да донесе хатишериф према којем ће Срби и даље плаћати све обавезе Турској, а да он у Србији дозволи кнежевску управу у коју се неће мешати нити судити паше и муселими. Предложено је да кнежеви између себе изаберу команданта, са обавезама сличним Богдан Беговим у Влашкој, који ће прикупљати новац за Порту, али и формирати хришћанску војску, за одбрану Београда од јаничара и осталих непријатеља. Према тим предлозима, паша би и даље седео у Београду, као симбол султанове власти.

Друго писмо било је намењено владики Јовану Јовановићу у Новом Саду и цару Леополду II, са молбама да се и српски депутати укључе у преговоре о миру, како би заштитили барем своје основне интересе. Писма су, по договору, писали присутни калуђери.

Два месеца касније у Боговаћу стиже синђел Григорије, који је службовао при београдској митрополији. Овај честити старац био је код митрополита Дионисија Поповића (Пазваноглуа) задужен за одржавање придворне капеле. Док је јеромонах Герасим боравио у Београду, старац му је често помагао, тако да су постали велики пријатељи.

- Све је готово - саопшти Григорије поздрављајући се са Хаџи Рувимом и Герасимом - У бугарском граду

Свиштову, 4. августа, Немци и Турци су потписали мир, и то најгори могући по Србе. Митрополит нам је јуче рекао да је обавеза Немаца да све градове врате Турцима у року од 40 дана. Аустрија ће напустити Србију, али ће у Босни на Уни моћи да исправи границу. Свим Србима је дата амнестија, а онима који су емигрирали у Аустрију биће признато њено поданство. Митрополит нас је обавестио да он иде са Немцима и да је митрополит Стефан Стратимировић обећао да ће нас све прихватити у Сремским Карловцима. Већина из митрополије одлучи да крене за Грком, а нас неколико старијих саошитисмо да би се скрасили у неком од манастира у Србији. Дионисије нам рече да не може гарантовати како ће се Турци, и поред потписаног уговора, према нама опходити, али да нема ништа против да они који желе остану у Србији. Најтужнију судбину доживеше фрајкори. Немци их разоружаше и исплатише са по педесет крајцара па, у подераним гаћама и кошуљама, вратише преко Дунава, као највеће протуве и разбојнике. Ту тужну дружину од три хиљаде седамсто Срба, Београђани испратише са сузама у очима. Многи фрајкори су одлазећи јавно проклињали Оливија Валиса, као душманина српског народа, јер он је пред фрајкорима рекао да од пуне Србије Римски двор никакве вајде нема. Сазнадох да је само официрима понуђено да, са нижим чиновима од оних које су имали у рату, остану у немачкој војсци, али и да је између Михаљевића и ваљевског кнеза Алексе Ненадовића, који је за заслуге у борбама добио чин аустријског лајтнанта, дошло до свађе. Разочарани кнез Алекса одби да пређе у аустријску службу, а Михаљевић му упути прекор да тиме изневерава свог цара. На то му, према казивању наших војника, кнез одговори:

“Истина је да сам се заклео цару да ћу му бити веран и против Турчина за слободу моје очевине војевати, и познато вам је да од моје заклетве не одступам, нити цара изневеравам и остављам, но цар оставља мене и сав народ српски, као његови стари што су наше прадеде остављали, зато идем натраг преко Саве, а немам писара ни других учених људи,

но ћу ићи од манастира до манастира и казивати сваком калуђеру и попу да у сваком манастиру запишу да више никад, ко је Србин, Немцу не верује”.

- Реци, оче Григорије, где је сад Абу-бећир паша? - упита Герасим.

- Са војском, агама, муселимима и осталом свитом, на пушкомет од београдских капија. Ту је поставио логор без стража, славе победу, остварену без зрна барута. Од Немаца купују потрепштине, као да никад нису ратовали. Прошао сам кроз њихов логор, а да ме нису погледали. У неку њихову војну силу се нисам уверио. Много је ту слуга и дворјана. Велика свита. Све ће то Србин опет морати да издржава.

17

Градња цркве у Боговађи, и поред велике помоћи народа, напредовала је спорије од Хаџи Рувимових очекивања. Неимар Атанасије једног дана закључи да недостаје цигле и дрвета, па отац Василије, који је водио бригу о манастирским издацима, извади последњих сто гроша.

Атанасије је имао обичај да новац зашива у ревер гуња, па тако учини и овога пута и крену да набави неопходан материјал.

Срећа, међутим, напусти неимара. У шумарку, неколико километара удаљеном од манастира, у заседи га дочекаше хајдуци и затражише да им преда паре.

- Немам ништа до нешто ситнине у џепу - одговори им Атанасије - Можете само живот да ми одузмете, јер ја сам и своје паре дао за градњу.

Хајдуци га извређаше па почеше и да га бију. Скинуше га до гола и претресосе, али паре не нађоше. Затим га везаше за једну букву и рекоше му да знају да паре носи и да је најбоље да им их да. Кад неимар поново рече да паре одавно

није видео, они му прво пребише десну руку. Онда су га тукли мокром вренгијом по доњем стомаку. Кад престадоше са мучењем, Атанасије проговори:

- Видим да сте толико луди да верујете да је и од попова могуће добити паре. Зато вас молим да ме, ако имало душе имате, одмах убијете, јер мучење више не могу трпети. Хајдуци се окретоше и одоше, а несретног Атанасија оставише везаног. Ту га пронађоше неки сељани и однесоше у манастир.

Неимар је бљувао и мокрио крв, али је одмах потражио оца Василија да му каже где су га хајдуци пресрели и да оде по његов гуњ. Кад се Василије врати, он раши доњи руб где су биле паре, а Атанасије прозбори:

- Сад могу да умрем на миру, а пре тога, жеља ми је да ме исповеди Хаџи Рувим.

Хаџи Рувим над болесником изврши свету тајну јелоосвећења - очита молитву за болесне и помаза Атанасија освећеним уљем.

Те ноћи Атанасије издахну, а калуђери га, према његовој последњој жељи, сахранише уз цркву коју је градио. Нова невоља калуђере из Боговађе снађе ноћ после седмодневног помена неимару Атанасију, кад сви мајстори и радници, које он је довео из Сарајева и Сребренице, побегоше са градилишта. Ујутро, док су три калуђера немо посматрала празне просторије, у којима су доскора боравили мајстори, у манастир дођоше двојица, за то време, необично обучених људи. Рекоше да траже једног калуђера што књиге много љуби и крстове резбари. Знали су да је калуђер необичне лепоте и памети и да има младеж изнад леве усне у брковима. Кад угледаше Хаџи Рувима упиташе га да ли је икад походио Свету земљу и, на француском једрењаку, упознао двојицу српских сужања, родом из Старе Србије.

Рувим потврди да је ишао у Свету земљу и описа како су изгледала двојица сужњева, али не могаше да се сети њихових имена.

Придошлице почеше да се крсте и захваљују Богу.

- То сте, дакле, ви. Ми долазимо из Русије. Сад су тамо

она двојица што се избавише са једрењака парама које сте им дали. Већ смо сваку наду изгубили да ћемо вас наћи, али, ето, има Бога. Наше газде су у Русији отвориле радње и, од продаје коже и платна, стекле велико богатство. Моле вас да примите паре које сте дали за њихов откуп, уз напомену да су све часно зарадили.

Један од њих тад пружи Хаџи Рувиму кесу пуну новца. Рувим се захвали и, показујући цркву у градњи, уз олакшање рече:

- Има Бога! Мислили смо да никад нећемо завршити ову цркву, кад оно, од Свевишњег самог послати дођоште са парама.

Рувим затим изнесе из конака један предивни крст, који је радио у последњих неколико месеци, и замоли двојицу придошлица да га понесу својим газдама уз Божији благослов. Из џепа извади и два крстића које је донео из Јерусалима и даде им их на поклон.

Неколико дана касније, на Хаџи Рувимов позив, у Боговађу дођоше кнежеви Алекса и Јаков Ненадовић и поп Марко Хаџић-Нешковић. Хаџи Рувим прво посаветова кнеза Алексу да више не затеже односе са Немцима, јер је то велика сила:

- Не треба их кињити, већ мудар бити па од њих узети што се може. Боље да нам буду лош пријатељ, него непријатељ. Ми Срби морамо гледати како да им вратимо и наплатимо што нас вековима злоупотребљавају. Зато, мој честити кнеже, веће ће користи бити да се правиш да си заборавио све што су нам учинили и обновиш контакте. Не тражим од тебе да им верујеш и опростиш, већ да доскочиш латинској лукавштину и будеш од њих мудрији.

Алекса се, не баш драге воље, сложи са овим предлогом, а онда, уз Јаковљеву помоћ, преприча најбитније догађаје из Београдског пашалука и Отоманске царевине:

- Сви добро знате да је 31. октобра у београдску тврђаву ушао Ебу Бећир паша, кога ове године по Бајраму замени Мехмед Пекмеџи паша. Ебу Бећир паша оде у Битољ,

да се тамо супротстави побуњеном проклетом Махмут паши Бушатлији, а Мехмед паша дође у Београд и показа сву неспособност да управља Пашалуком. У град се због тога вратише јаничари, а њихов воа Кара Хасан овлада делом тврђаве. Уз Кара Хасана стадоше и пробисвети који су некада били савезници одметника Дели Ахмеда, попут хаџи-Мосте. Јаничарима приђе и један од осморице главних београдских хасеџи-ага Кара Исмаил, али и Хаџи Ибрахим. Из Ниша се врати јаничарски ефендија Осман. У том лудилу, на крају се није знало ко је против кога и зашто. Побуњени јаничари то искористите, па позатвараше неке бегове и муле. Под свој надзор ставише чак и, султану оданог, Мехмед Пекмеџи пашу. Међусобних окршаја било је на све стране. Главе погубише и неки турски великаши. Углавном, сад се не зна ко тамо стварно влада.

- Ваљда ће и том злу једног дана крај доћи - рече Хаџи Рувим и присутнима саопшти да их је из других разлога позвао. Исприча им причу о двојици посетилаца из Русије.

- Сад се питате шта сам одлучио са парама да чиним - настави хаџија - Паре сам поделио за пет кеса. У једној су паре за свршетак радова, овде у Боговађи. И даље треба градити и обнављати порушене храмове, јер су то света места где се Бог велича и слави, где се врши најсветија жртва Христова - света тајна Евхаристије тј. Литургије. Ту се и верници скупљају на молитву и бивају учесници спасоносних дарова које им, у име Господа Исуса Христа, дају за то посвећена лица. Зато сам одлучио да ову другу кесу предам кнезу Алекси, за обнову цркава у Дивцима и Бранковини. Трећу кесу са новцем предајем теби, брате Марко, да са њом школујеш сву децу из куће нашег оца Нешка и да нашем брату Николају у сремском Прогару подигнеш споменик. Четврту кесу, Марко, чувај, кад се моје ћерка Сара буде удавала да јој оставиш за мираз. Пету кесу остављам овде, у Боговађи, да отворим школу у којој бих српску младеж учио сликању и живописању, да има ко да нам цркве осликава. Оснивање такве школе је моја велика обавеза према Хиландарцима, што ме у Докмиру научише и

обавезаше и да на друге преносим своје знање.

Саопштићу вам још једну моју одлуку. Сутра крећем у Сребреницу и Сарајево, да вратим одбегле мајсторе којима је унапред плаћено за градњу цркве. Заклео сам се на гробу нашег мученика неимара Атанасија да ћу то учинити и довршити храм који је он започео.

- Да ти дамо неколико вичних момака, да те прате? - понуди Јаков - Опасно је да сам идеш на такав пут.

- Од срца ти се захваљујем на понуди, али тај посао морам обавити сам и довести их назад без икакве присиле.

Два месеца након овог разговора из Босне се врати Хаџи Рувим, доводећи са собом и мајсторе и раднике. Чим се у народу прочу да је хаџија стигао назад, у Боговађу дође неколико сеоских кнежева. Хаџи Рувиму се обрати кнез из куће Велимировића, из Јабучја:

- Дошли смо по ваш савет. Ви знате да смо ми сеоски кнезови обични људи, сељаци, које народ бира да би скупљали порез и бринули о реду у селу. Морамо слушати наредбе и оберкнезова и Турака. Зато се немојте љутити што смо код вас дошли да питамо шта нам ваља радити сад кад је у Београд стигао трећи паша. Тај паша, по имену Топал Ахмед, уз помоћ хаџи-Ибрахима, из Зворника, протера из Београда побуњене јаничаре и, како ми исприча мој оберкнез, за Србе донесе реформе које је почео да уводи султан Селим III. Сад наш оберкнез тражи да идемо на поклоњење новом паши и новом београдском митрополиту Методију. Ми дођосмо да вас питамо је ли то добро.

- Ми смо те повластице тражили, а да власт њиховог султана није угрожена од одметника, они нам ништа не би дали. Колико ја знам, то што смо сада добили само су мрвице од онога што нам припада. Без преке потребе не идите у Београд. То је мој савет, а вама су врата манастира увек отворена, то је и ваша кућа, па изволите, дођите кад год желите. Знајте да ми Срби и даље морамо притискати Порту да нам да ваљане повластице и не смемо се задовољавати са правом на слободну трговину, које смо једино добили.

Иста група кнезова Хаџи Рувима посети и у лето идуће године.

Хаџи Рувим им преприча најновије догађаје из Београда:

- Нови везир Хаџи Мустафа-паша донео је Портине фермане о повластицама за Србе, којима се дозвољава да народ бира кнезове и оберкнезове, а да њихов паша потврђује избор. Турцима се забрањује насељавање по српским селима и узимање незаконитих дажбина. Предвиђено је да свака српска одрасла глава плаћа годишњи порез од петнаест гроша и то у две рате. Осим пореза, плаћају се редовне царске и спахијске обавезе. Дозвољено нам је грађење цркава и манастира. Тим одлукама обавезан је наш народ да брани пашалук од напада јаничара. Чувши за фермане, многи пожурише да Хаџи Мустафу прогласе српском мајком. Свима поручујем да не пренагљују са таквим закључцима. Јер, фермани ће остати само мртво слово на папиру, ако не буде њихове примене.

Вероватно сте чули да су се јаничари из Београда прикључили господару Видина, одметнику Осману Пазваноглуу, највећем султановом непријатељу. Они сад из Бугарске и источне Србије озбиљно прете и Београду. Прошли пут када сте овде били рекао сам вам да нам београдске паше и султан ништа не би дали да не морају и да им не требамо. Њима је у првом плану да очувају своју власт. Срби би их интересовали као лањски снег да им не прете јаничари. Што се тиче пашиног позива да се Срби наоружавају за борбу против јаничара и, за те потребе, стварају војску, то с једне стране и није лоше, јер с тим оружјем наш народ може бранити своје куће и огњишта и борити се за своју слободу. Али, не треба се превише јуначити и гинути за потребе Турске. Треба чувати српске главе, а у турске окршаје се уплитати кад нема другог излаза. Будите стрпљиви и мудри, не залећите се приликом доношења одлука. Пет пута мерите, па онда пресеците. Јер, доћи ће време кад ће и Хаџи Мустафа показати своју праву ћуд. Зато, не правите од њега оно што није и што никада неће ни бити.

Током 1796. и 1797. године Хаџи Рувим, тада већ са калуђерским чином архимандрита, доби низ признања, а као највеће сматрао је то што је проигуман Хиландара Хаџи Серапион манастир Боговађу претворио у метох Хиландара. Та одлука Светогораца у народу је примљена и као велика захвалност манастира Хиландара, мајке српске духовности, према боговађском архимандриту Хаџи Рувиму.

Било је то време када је Хаџи Рувим остварио своју животну жељу и при манастиру основао школу за иконописце и дрворезбаре. Од стотинак заинтересованих младића изабрао је шесторицу најталентованијих. Седми ђак у тој школи, у неку руку и Хаџи Рувимов помоћник, био је његов братић Петар Николајевић Молер. Са великим еланом и умешношћу Хаџи Рувим је своје ђаке подучавао основама византијске уметности, црквеном градитељству, средњовековном српском живопису, али и катихизису, Старом и Новом завету Светог писма, житијама светих Срба...

Својеврсну праксу ученици су имали у манастирској цркви Светог Георгија, где су Хаџи Рувиму и Петру Николајевићу најпре помагали да направе иконостас, а потом и живопишу храм.

Хаџи Рувима посебно обрадова посета калуђера Филимона из Цетињског манастира, а родом из ваљевског краја. Од њега затражи да му потанко прича о томе како су Срби први пут после Косовског боја извојевали велике победе над Турцима, на чијем челу је био злогласни Махмут-паша.

Филимон му најпре каза да је у великим победама против Турака на Мартинићима и Крусима пресудну улогу имао владика Петар Цетињски. Пред одсудну битку јула 1796.

године, велики духовник, још већи државник, дипломата, беседник и песник митрополит Петар Цетињски, позвао је своју браћу у крвав окршај следећим речима:

“Ви сте, драги синови, слободан народ, ви немате награде друге за вашу свету борбу до одбране своје вољности (слободе). Зато су се мила и љубезна браћо моја наши прајдедови борили, зато се и ми боримо, зато ће се и наше потомство борити. Зато на оружје и на крвно поље, мили витезови! Да покажемо непријатељу шта су кадре јуначке горе! Да покажемо да у нама неугашено српско срце куца, српска крвца врије, да покажемо како горских јунака мишица јунаштва надмашује на бојним пољима сваког душманина”.

Чувши те речи Хаџи Рувим и остали калуђери од среће заплакаше, па Филимона замолише да им о том светом човеку митрополиту Петру још збори.

Филимон им каза да је његов митрополит ретко леп и поносит човек, који има душу широку да може да обгрли сва црногорска брда.

- Виђао сам га кад је нежан као материна душа и кад му сузе груну на очи, али и кад је бритак као најоштрија сабља. Према сиротињи је издашан и милосрдан, али као судија убицама и лоповима немилосрдан. У манастиру се држи највеће дисциплине и од калуђера тражи да су у свему увек први и за пример. И сам живи као велики подвижник, који никада ниједну Божију службу није пропустио. Кад је пост он ни рибу не једе, него пости строжије од свих других. Неке попове је рашчинио, јер су цркве држали закључаним за црвено слово. Сад по брдима ходи уз пратњу једног калуђера, отвара нове парохије и обнавља запуштене цркве и манастире. Мислим да ће ускоро напунити педесет лета али, кад он убрза по оном камењару, немогуће га је стићи. Да ти душа изађе трчећи за њим. Од Цетиња до манастира Стањевић стигне за сат и по хода, колико треба и коњанику. Сваку пречицу познаје, па чак и где који поскок обитава. О свом световном животу, по калуђерском правилу, уопште не збори, тако знам само да је из села Његуша, од оца

Марка Дамјановог Петровића и мајке Марије, из племена Мартиновића. Митрополит скендеријски и црногорски Сава изабрао га је за свог наследника још као десетогодишњака и довео га да у цетињском манастиру код калуђера учи књигу. Замонашен је са дванаест година. У седамнаестој години митрополит Сава га је рукоположио у чин ђакона. Био је наш свети владика Петар и на школовању у Русији, али не дуго, јер је тамо ишао у пратњи владике Василија, помоћника митрополита Саве. Кад се владика Василије у Русији разболе и умре, Петар се врати у Црну Гору, у манастире Стањевић и Цетиње.

Кад се владика Сава престави, у митрополији у Сремским Карловцима хиротонисан је Петар Цетињски, који се од те, 1784. године, означава као митрополит црногорски, скендеријски и приморски.

Због лажног цара Шћепана Малог, што је сахрањен на Скадру, митрополит Петар је одмах по избору отпутовао у Русију, у намери да изглади односе са царицом. Али, Катарина III не хте да га прими.

По повратку у Црну Гору, митрополит се суочи са великом народном несрећом. Скадарски везир Махмут-паша Бушатлија, проклети потурица, са 18 хиљада војника удари на нејак народ и опустоши земљу. Продро је чак до Цетиња, где је оскрнавио манастир и побио и поробио много људи. Нејач је растерана по горама, где је 700 жена и деце умрло од глади. На стотине невољника дочекало је свог владикау на згариштима манастира.

Владика тад отпоче свој државнички и просветитељски поход, како се таква несрећа у Црној Гори више не би поновила. Прво што уради, то би искорење крвне освете и неслоге међу племенима, а онда укину власт гувернадура, који су хтели да за своје, а не народно добро, владају а владикау држе ван световне власти. И, поче наш владика да гради државне службе, да по угледу на Европу доноси законе и ствара судство како би их спроводили. Није му било тешко да пише посланице и народ стално подсећа на мир и слогу,

љубав и братство. Започе да пише и историју Црне Горе. Упућивао је и Турцима молбе за миран живот, али кад они то пренебрегнуше и погазише његове молбе да се избегне крвопролиће, па опет на Црну Гору навалише, митрополит позва народ да се брани од зла.

Изађе међу народ и, у јулу, прошле године, стиже у село Слатину у Бјелопавловићима. Ту је, у месној цркви, причестио војнике. Одржао је говор од којег се свим присутним најежила кожа и позвао на одбрану вере, отаџбине и образа.

Главна битка била је 24. јула на Мартинићима. Према прецизним записима Ђакона Алексија, Руса који је владикин секретар, црногорска војска имала је 9.863 војника, подељених у четири групе. Са прва два корпуса лично је командовао владика, у пуној војничкој спреми, држећи у једној руци крст, а у другој мач, а са трећим и четвртим гувернер Јован Радоњић.

На турској страни, према подацима западних конзула, било је 34.860 добро наоружаних аскера. Бој је започео у шест сати ујутро, а завршен је у три сата по подне. Турци Мехмет-паше Бушатлије, од којих је дрхтао цео хришћански, али и муслимански свет, потучени су до ногу. Погинуло је 67 бегова, 28 хоџа и преко 2.500 пашиних војника, који су по Балкану немилосрдно харали. О броју заробљених и рањених Агарјана не вреди ни говорити, јер их је било немогуће пребројати. Многи Турци изгинули су у силној бежанији, или се подавили у Морачи и Зети, а неки су губили главе јер им се од дрвећа и камења причињавало да виде Црногорце и Брђане. Наша војска запленила је 18 турских барјака, огромно оружје и муницију. Сам Махмут паша, тешко рањен, пренет је у Подгорицу.

На црногорској страни тог дана је било само 23 погинула и 26 рањених. Три дана касније, владика Петар је свечано ушао на Цетиње у пратњи војвода и осталих поглавара и 500 одабраних ратника. Народ и калуђери су одушевљено поздрављали победничку поворку. Владика је

јахао на белом коњу. У једној руци је држао исукани мач, а у другој крст којим је благосиљао народ.

Тад злогласни паша одлучи да се освети Црногорцима и, почетком септембра, поново удари. Овај напад је организовао много боље него први. На Црну Гору нападе из више праваца и са чак 40.460 војника, док владика окупи 10.658 глава под оружјем. Тад владика реши да крене у сусрет турској сили.

Филимон исприча сабраћи из Боговађе да је и он молио владика да га наоружа и поведе у бој, али митрополит не пристаде, ваљда знајући да је Махмут-паша, седам година раније, побио Филимонову фамилију, у селу Врачевићу, крај Боговађе, а потом опљачкао и спалио манастирску цркву, у којој је Филимон крштен.

Окупљеној војсци, митрополит Петар одржао је нови ватрени говор:

“Устремите се на непријатеља наше вјере, у име нашег предрагог српског имена и наше слободе. Ви знате да су се Турци бојали, а и сад се боје Црногораца, боје се српских витезова, који нису вични своју постојбину остављати, а још мање са црним образом на свој дом се враћати”.

До новог боја дошло је 22. септембра на Крусима, у Љешанској нахији. У бој је кренуло преко 23.000 Турака, међу којима је било и Француза, команданата. Чекало их је свега 6.540 Црногораца. Али, јуначко срце је поново пресудило. Идући у бој за својим светим човеком, владиком Петром, Црногорци су у самом боју убили 3.400 неверника, број заробљених и рањених није познат, као ни број оних Турака што изгинуше приликом бежања и потапања лађи. Убијен је и Махмут - паша кога посече јунак над јунацима Богдан Вуков, из Залаза.

Овом победом митрополит коначно припоји Црној Гори Бјелопавловиће и Пипере. Победа одјекну пшром Европе, која сад прича о витештву митрополита Петра и снази вере његовог малог народа.

Завршавајући своју причу калуђер Филимон

рече да је својим очима гледао како се страни конзули од страхопоштовања тресу кад излазе пред владикау Петра и једни друге упозоравају да црногорски поглавар говори чак седам језика. Гроф Антун Ђика, руски конзул из Дубровника упутио је владикау Петру следеће речи:

“Прогласићу по свим иностраним дворовима нека се сва Европа наслађава и чуди толикој слави и мудрости Вашег преосвештенства и превеликој храбрости црногорског народа”.

19

Хаџи Рувим у лето 1797. године, посла своје ученике на одмор а он крену на поклоничко путовање по Старој Србији.

Са тог путовања врати се разочаран и тужан. Неколико дана провео је у молитвеној тишини, а онда пред игуманом Василијем отвори срце:

- Уместо да будем срећан што сам био у колевки српства и наше духовности и што сам видео светиње са бисерима српске средњовековне уметности, какве ретко који народ има, срце ми је пуно чемера и туге. Од места која су у време наших Немањића била узор и светлост Европе Агарјани су направили најтамнији вилајет. Стара Србија и њени градови некад су били стецишта трговаца из целог света, раскрснице на којима су се укрштали многи светски путеви, а данас тамо одлазе само они најхрабрији.

Срби, потомци најобразованијег средњовековног племства протерани су са својих огњишта или претворени у робље. На местима где су били дворови, најлепши у Европи, сада су пусте рушевине по којима се јуначе полу дивље арбанашке банде.

У некадашњем српском царском граду Призрену,

који је још у време цара Душана Силног имао винодовод дуг тридесет километара од Велике Хоче до царског двора, сад царују прљавштина и смрад, а свака махала има свој пазар. Кад би постојао само један заједнички пазар настао би свеопшти покољ јер свако свакоме дугује крв. У том граду и околини, где је некад било 365 хришћанских цркви, сад је двадесетак џамија, прављених и од материјала са натттих срушених богомоља. И камен из манастира Светих архангела, прелепе Душанове задужбине, уграђен је у џамију.

Некадашњи најбогатији рудници у Европи сад су пустаре, јер Агарјани о рударству појма немају.

- Турци где год прођу своје ђаволје семе остављају - закључи Василије - Под њима никада никоме није било добро. Све уништише и уназадише. Нема горег проклетства од њихове владавине.

- Арбанаси су од њих још гори - настави Хаџи Рувим - То је диваљ и крволочан народ, без страха од Бога. Уз помоћ Турака они сада са свих страна надиру. Са запада пристижу племена Малисора и Миридита, али и Арбанаси из Дебра и Љуме. У последње време силазе и са албанских брда, одакле беже од глади, крвне освете и међуплеменских сукоба. Жилави су и издржљиви, надасве лукави и безобзирни. Воле да тргују, а оружје и пљачке су им милији од мотике. Турци их досељавају и наоружавају. Дају им повластице, а они кад год могу ударају на Србе. Убијају, пљачкају, силују и пале куће. Срби се стискају једни уз друге и граде куће обавезно са два улаза, како би се увек имао излаз у случају опасности. Кад Арбанасима не пође за руком да на силу од Срба преотму имања, онда прибегавају разним лукавствима или куповинама. Арбанаси су пре десетак година сишли и у долину Белог Дрима и то са планине Дукађин. Тад су Малисори били католици, а сад су муслимани и највећи крвници. О њиховим злочинима се навелико прича, па их је немогуће све побројати. Заузели су Арбанаси и долину Лаба и делове Урошевца. Има места у која ни Турци због арбанашке анархије не смеју да привире.

Захваљући пљачкама многи Арбанаси су се обогатили, а дошли су без већих радних навика, потпуно голи и боси.

- Како онда Срби опстају? - упита Василије.

- Тешко да теже не може бити. С једне стране их искоришћавају аге и бегови, а с друге Арбанаси. Страх, стални притисци, беда и глад терају хришћане да спас траже у бекству и исељавању. Видео сам фамилије које иду према Србији и сву своју имовину носе у једном завежљају. Причају да су имали само два избора - да умру под турским насиљем и арбанашким зулумима или да се иселе.

- Што се не бране?

- Немају оружја, нити пара да га купе. Уз то, много је опасности. Шта може да мисли несрећни српски сељак док гледа како Турчин награђује Арбанасе за пљачке и убиства, дајући им паре за изградњу кула и “откуп крви”? Чуо сам да има српских усташа и ускока по шумама, али то су очајници, који су због одбране фамилија и части дигли руку на Агарјане или Арбанасе, па се сада морају крити. Турци и Арбанаси устремили су се против несрећне српске раје и просто је невероватно како се у Старој Србији српско име и традиција одржавају.

- Шта је то што српство на Косову и Метохији одржава?

- Можда је то сјајна и светла традиција и култови српских светитеља, многобројни манастири, света места и оданост вери и роду. Наши калуђери из Метохије кажу да нигде нема лепших и старијих храмова него код њих и да њихово сунце потпуно другачије сија и греје, што доказују показујући најлепше гроздове и плодове воћа.

Само они најстаменији подносе мучења и пљачкања. Они мање издржљиви примају ислам или беже. Број Срба који су примили ислам немогуће је утврдити. Конвертити се сад од Арбанаса и Агарјана разликују само по презимену и употреби српског језика. Неки су ислам примали да би остварили било какву корист, други из страха и под притиском, а трећи да би добили заштиту од арбанашких банди. Један од главних узрока за прелазак на мухамеданску веру било

је укидање Пећке патријаршије, после чега су многи Срби клонули духом и изгубили наду у боље сутра. Долазак грчких владика и попова из цариградског предграђа Фанара који су првенствено мислили само на своју зараду, а понајмање о пастви, само је поспешило преласке у туђу веру.

Посебно је упечатљив пример исламизације у Гори. Ту је већина становништва примила мухамеданску веру у последњих двадесетак година. Велику улогу у томе одиграле су кадије. Било је случајева да Срби приме ислам, само да би суд пресудио у њихову корист, иако право није на њиховој страни. Причали су ми да су поједини Горанци ислам примали док су аргатовали по Румелији, јер су тако добијали веће наднице. Углавном, и сам сам се уверио да данас има случајева да у истој кући живе отац хришћанин и син муслиман, или да су рођена браћа различите вере.

Страшно је то што потурице постају највећи прогонитељи својих некадашњих сународника.

- Не каже наш народ за цабе да онај ко изда једном и опет ће - умеша се игуман Василије - Потурице су и овде код нас, али и у Босни, и свуда где их има, ропе од Турака. Потурица заборавља и одбацује сва хришћанска правила и врлине, и често се понаша као животиња која нема свој чопор. Да би доказали да припадају Агарјанима, чине најцрња злодела. Тако купују наклоност и место међу онима који исповедају туђинску веру.

- Мало пре рече да се и српске селидбе настављају?

- То су сада, углавном, појединачна бекства, не одлазе организовано као у времена патријарха Арсенија Чарнојевића и Арсенија ИВ Шакабенде - рече Хаџи Рувим - Прети озбиљна опасност да Стара Србија остане без Срба. Ми Косово и Метохију нисмо изгубили ни после Маричке, ни битке на Косову пољу, ми га губимо у овом веку због селидби и конвертита.

- Значи ли то да су сеобе под патријарсима биле погрешне - упита Василије - Како су патријарси повели народ из колевке српства? О томе мало знам.

- Патријарси су урадили једину исправну ствар. Са селидбама су народ спасавали. Арсеније Чарнојевић се те 1687. године нашао у незавидној ситуацији. Тад се аустријски цар Леополд за време аустријско-турског рата обратио цариградском патријарху Калинику VII, да помогне хришћанску ствар у борби против Турака. Требало је тада пристати уз Аустрију и Млетке, мада је и отуд претила опасност за православље. Патријарх је то добро знао, јер је још на примеру Војне границе увидео да је православље изложено двојном нападу и Римске курије и двора у Бечу, који су тражили згодну прилику да поунијате Србе.

Наш славни патријарх Арсеније у то време био је и на мети турске Порте од које је два пута морао да бежи из Пећи да би живу главу извукао. Када је аустријски генерал Силвије Енеја Пиколомини стигао са својом војском до Пећке патријаршије, патријарх Арсеније се врати, због великих претњи да ће му трон одузети.

Вративши се патријарх би приморан да са генералом Пиколоминијем склопи споразум о помоћи коју ће Срби пружати царској војсци, мада је добро знао да су многи његови претходници главом платили због таквих договора и покретања борби за ослобођење.

Али, кад Турци збише своје редове и поново навалише, Аустријанци почеше да се повлаче, а за њима кренуше народ и патријарх. Срби су после смрти генерала Пиколоминија схватили да Немци нису ослободилачка, већ угњетачка војска. Онима који су остали, Турци из освете куће попалише. Младеж у робље одведоше, а старије побише.

Патријарх Арсеније био је у то време са народом у Београду, а пошто су турски војници већ били стигли пред град, он сазва црквено-народни сабор, на којем су учествовали епископи, свештеници и народни великаши са обе стране Дунава и Саве. Сабрр упути у Беч јенопољског епископа Исаију Ђаковића са саборским захтевима за признање црквене аутономије и патријархове јурисдикције у оном обиму како је то било под Турцима.

Цар Леополд као одговор на овај захтев донесе Повељу којом Србима дозвољава да бирају свог архијереја, који ће имати слободу и власт да управља са црквама грчког обреда у Царству. Чекајући ову цареву одлуку многи Срби су умрли на дунавским обалама од глади и заразних болест.

После добијања ове привилегије, Срби у великим групама пређоше преко Саве и Дунава, а последњи транспорт био је 6. октобра 1690.

Тако је патријарх Арсеније спасао око 37.000 српских породица.

У сличној ситуацији је био и патријарх Арсеније ИВ Шакабента 1737. године. Кад поче рат између Аустрије и Турске, он подиже народ на устанак. Али, Аустријанци опет поклекосе и патријарх Шакабента би присиљен да напусти Пећку патријаршју и са народом потражи спас под влашћу Марије Терезије. Али, један већи део народа није стигао да побегне, јер најмање 10.000 Срба Турци су сустигли код Лелића, посекали сабљама и подвргли мучењима. Преживеле су приморали да се врате на згаришта попаљених кућа. После ових селидби очекивало се да Турци буду благонаклонији према преосталом хришћанском сгановништву, али они постадоше још суровији.

- У каквом су сада стању Пећка патријаршија, Дечани, Грачаница и друге светиње? - заинтересова се Василије.

- Деле тужну судбину нашег народа. Пећка патријаршија је за време патријарха Арсенија и Првог аустријско-турског рата тешко страдала. Калуђери су драгоцености пренели у Грачаницу и сакрили их у једно кубе, али Турци су их и ту пронашли 1688. године и однели. Народ прича да је било толико блага да га је девет коња морало вући.

И у Другом аустријско-турском рату 1739. манастир, при којем је Пећка патријаршија, поново пострада, с тиме што је патријарх Арсеније ИВ Шакабента драгоцености пренео у Срем. Откад нам 1766. године на предлог Грка Турци укинуше патријаршију, у Пећи остаде само неколико

калуђера. Тај манастир нас подсећа на време када је наша црква имала самосталност и традицију од 11 архиепископа и 38 патријарха, али и опомиње да се у корист нашег народа и православља мора опет успоставити Српска патријаршија.

Невоља је што су Турци српским манастирима одузели већину поседа. О томе сведочи и пример Високих Дечана, прелепе мермерне задужбине краља Стефана Уроша из 1327. године. Дечански манастир имао је завештани метох од 30 села. Данас му ниједно не припада. Правим Божијим чудом Дечани су опстали и поред свих пустошења и муслиманских жеља да их претворе у џамију. Због зулума Дечани су неколико пута остајали празни, али калуђери су се увек враћали у тај споменик српске величине и славе.

Око 1575. године спахија Топчи Оглу Нух желео је да сруши дечанску цркву, јер, наводно, испод ње је налазиште злата руде. Калуђери су ишли и до султана Сулејмана и напокон одбранили свој храм. Турцима није успело ни да откупе манастир, па су зато предузимали свеопшта шиканирања калуђера. Манастир су оптеретили високим порезима и уплатама џериме - обавеза плаћања за убиства која се догоде у његовој близини. Пошто су у Турској соколари уживали извесне привилегије, монаси из Дечана су постали и "шаинџије". Али Турци их нису остављали на миру, без обзира што су били соколари.

Бучни и разуздани Шиптари су посебна прича. Манастир су пљачкали установивши звање каваса, чувара и заштитника манастира. Да би доказали да је кавас неопходан манастиру они би из њега крали стоку и друге вредности. У манастиру су често боравили разни чиновници, судије и Арнаути каваси, које је братство морало да храни. Манастирски протоколи препуни су износа које су Шиптари отели на силу. Арнаути су ископали и очи свететиљима на фрескама. Убијали су и калуђере и раднике на манастирском имању. Убили су и чувеног архимандрита Мојсија Петровића. Када је изгледало да ће манастир остати заувек пуст, али онда се, пре двадесетак година, појавио игуман Данило, који је

после Мојсијевог страдања у манастиру затекао само једног Цинцара - свештеника. Он је поново васкрсао манастир у славу српства и православлја. Направио је нови иконостас. Наилазио је смерни Данило на силне проблеме, као што су забране кадије из Ђаковице, да врши и најмање поправке у Дечанима.

О страдањима велелепне Грачанице, поноса српског градитељства, задужбини краља Милутина, могло би се данима говорити. Прво су је Турци после Косовске битке спалили 1379.године. Не прођоше ни четири године, кад опет на њу насрнуше.

У време великих српских сеоба и Грачаница је била на мети. Последњи велики зулум пре неколико година почини Јеген-паша који скиде велики оловни крст, повади подне плоче и однесе у Приштину.

Захваљући Божијој милости увек се нашу калуђери који поправљају оно што Турци покваре. Док је таквих монаха да чувају храмове и гробове наших светитеља у њима, има наде за спас српства у Старој Србији.

20

У пролеће 1797. године Хаџи Рувим испрати свог верног сарадника Герасима Георгијевића на поклоничко путовање. Знајући да му сваког тренутка може одлетети глава, Хаџи Рувим у Герасиму пронађе себи заменика у вођењу народних послова. Кад се Герасим врати из Јерусалима са хацијским звањем, Хаџи Рувим га са благословом владике шабачко-ваљевског Данила Грка упути у манастир Моравци, у истоименом селу, на путу између Боговађе и Љига.

У опустелом и порушеном моравичком манастиру хаџи-Герасим, кога народ од миља прозва Хаџи Ђера, изгради

малу дрвену цркву и уз њу келије за спавање.

Хаџи Рувим је често долазио у Моравце и Хаџи Ђери доносио богослужбене и друге књиге. Дошавши непосредно после Васкрса 1798. године, одмах затражи од Хаџи Ђере да му исприча шта се тамо збило.

- По твом савету, чим сам дошао у Моравце, кренео сам да се борим против крвне освете. Ишао сам од куће до куће, молио и преклињао. Сваке недеље држао сам проповеди. Ал' закрвљену браћу нисам могао измирити. Кад дође Велика недеља, одлучим да држим службе само са тројицом ђака. Закључам цркву и наредим да се звона не употребљавају. Такође, одлучим да на Велики четвртак за вечерње и на Велики петак за службе не позивам и не користим ни клепало. На дан Васкрса скупи се силан народ у манастиру. Дошли су из свих околних села, из Шутаца, Калањевца, Живковаца, Бањана, Ба, Цветковца, Смдљиковца, Латковића и других. Сви стоје пред закључаном црквом у којој ниједна свећа не гори. Окупљени народ поче да се комеша, а ја све то гледам из своје собице. Кад, ето ти њих неколико код мене, да питају кад ће служба и причест. Кажем им да за њих нема службе, јер су им руке умрљане братскрм крвљу, па им препоручим да сви одмах оду одакле су и дошли. Изађе та група напоље, па пренесе шта сам поручио, али нико не оде. Десетак минута касније, пошаљу код мене двојицу најстаријих људи. Они ме замолише да причестим народ, а ја онда изађем напоље, па кажем:

“Причест је за хришћане, а не за Турке, а ви сте гори и од Турака. Убијате се свакодневно, и нећете престати док не истребите цео крај! За такве нема ни причести, ни благослова! Вама не треба ни црква! Манастир ћу продати првом Турчину, па нек' прави друмску механу, а од цркве шталу”.

Кад то чуше, многи упиташе да ли озбиљно говорим, а ја им рекох да сам озбиљан и да у Моравцима више никог нећу причестити док се не закуну, овде, пред Светом кућом и

то на највећи празник Васкрс, да ће један другом опростити, заборавити проливену крв и занавек одустати од крвне освете.

Богу хвала, послушаше ме.

21

Реформе султана Селима III донеле су напаћеном српском народу извесне олакшице, које су се посебно огледале у забрани повратка јаничара у Београдски пашалук. Београдски јаничари уточиште су нашли у Видину, код разбојника Османа Пазваноглуа, уз сталне претње да ће сломити власт београдског Мустафа-паше.

У страху од јаничара, Мустафа-паша издаде наредбу да Срби продају краве и волове, а да купују пушке.

Тако је створена српска војска од 15.000 бораца, на челу са буљубашом Станком Арамбашићем, из Београда. Када је по ко зна који пут Пазваноглу 1797. године прекршио примирје са Портом и кренуо на Београд, српска војска је учествовала у одбрани пашалука. Међутим, покушај Турака да заузму Видин завршава великим неуспехом и Порта, забринута за судбину Египта на који је кренуо Наполеон, прави договор са видинским одметницима. Пазваноглу доби назив паше и власт над Видином, а јаничари право да се врате у Београд. Султан донесе 1797. године посебан хатишериф који повлачи ранију одлуку протеривању јаничара, којим они добијају све раније приходе и права.

Због француске агитације међу балканским народима, Турци постају сумњичави према Србима. Пошто су им Аустријанци изручили Ригу од Фере, у Београду извршавају смртну пресуду над овим великим песником и пријатељем Срба. Убијен је и Станко Арамбашић, а повратак јаничара изазива страх и међу Србима и Турцима. У међутурским

сукобима погибе и јаничарски заповедник Кара Исмаил.

Пошто Порта 1800. године поново прогласи Пазваноглуа одметником, Мустафа-паша опет покуша да ангажује Србе у борби против јаничара. Пашине борбе против јаничара вођене су са променљивим резултатима.

Почетком 1801. године до Хаџи Рувима стигоше вести да је Мустафа-паша удавио београдског митрополита Методија Поповића, Грка који је пуних десет година управљао београдском митрополијом и обновио манастире у Рајиновцу и Врбовцу. По српским манастирима се увелико причало да је за митрополитову смрт крив његов штићеник Леонтије Ламбровић, којег је Цариград поставио за новог митрополита. Леонтија је митрополит Методије довео у Београд као сироче из Дринпоља. Методије га је одшколовао и отхранио, а потом замонашио и произвео у чин протосинђела. Међутим, нико није смео да се закуне да Леонтије није издао свог добротвора Турцима. Хаџи Рувим који никада никог није оптужио без доказа, такође је био уверен да је Леонтије кривац за Методијево погубљење.

Наручилац митрополитовог убиства, Мустафа-паша, два месеца касније би уморен од јаничара. Београдом загосподарише јаничари на челу са четворицом дахија: Аганлијом, Кучук Алијом, Мула Јусуфом и Фочић Мехмед-агом. Јаничари власт уредише по угледу на Пазваноглуов Видински пашалук. Основаше три нахије и по градовима поставише кабадахије, а но селима злогласне субаше. Доведоше јаничаре у готово свако село, а народ оптеретише силним порезима. Због насиља и злостављања муке српског народа расле су из дана у дан.

У марту 1802. године ваљевски митрополит Данило Грк одлуком Васељенске патријаршије би премештен у другу епархију у Трново. То међу српским монасима и свештеницима пробуди наду да би за новог владику могли да добију Србина. Велики број свештеника и монаха окупи се у манастиру Ћелије и одлучи да пише молбу цариградском патријарху да за новог митрополита постави архимандрита

Хаџи Рувима Нешковића, из манастира Светог Георгија у Боговађи. Одлучише да о свом предлогу обавесте и Хаџи Рувима, па у Боговађу послаше младог свештеника Матеју Ненадовића и још неколико калуђера, на челу са остарелим Јоасафом.

- Ми смо оче, упутили писмо и вас за митру предложили - отпоче Јоасаф. Написали смо да од вас немамо писменијег, бољег и у народу цењенијег монаха.

- Је л' се ви то са мношталите? - упита Хаџи Рувим - Бог с вама браћо, зар не знате да коначну реч о именовану даје Порта, а да Турци ни за живу главу не би дозвоили да постанем владика?

- Сви су хтели вас за владика и морали смо барем да покушамо да се и наш глас чује - рече прота Матеја Ненадовић - Молбу у којој кажемо да би ваша хиротонија била мелем на народне муке упутили смо по татарину. Слично писмо дали су и оберкнежеви.

- Је л' то ви желите да ми Турци одмах скину главу? - нашали се Хаџи Рувим - Добро, нема живе душе којој не би пријала таква почаст. Захваљујем се за предлоге, али морате знати да од њих неће бити вајде. Послаће нам они из Цариграда неког новог Грка. Наше је да се молимо Богу да то буде честит и добар човек, као што су то били Јоаникије и Данило. Морам да признам да сваки калуђер машта да једног дана на главу стави владичанску митру. Ни ја нисам изузетак, али ми је јасно да тај дан никад нећу доживети.

Да је Хаџи Рувим био у праву показало се после месец дана, када у Ваљево пристиже нови владика Антим Зеповић, рођен на острву Миконос.

Према новом владика свештенство и монаштво је било прилично одбојно, али он није показивао никакве знаке нервозе због тога.

- Митрополит Антим је сувоњав и вижљаст човек, са крупним очима - причао је Хаџи Рувиму игуман Василије после свог првог сусрета са новим архијерејем у Ваљево - Осим свог матерњег, и неколико речи на туском, други језик

не зна. Калуђери кажу да му ни образовање није јача страна. Уме да буде надмен, али је врло побожан и смирен. Необично се труди око спољашности богослужења. Пун је предрасуда.

- Стани мало, брате! - успротиви се Хаџи Рувим - Видео си човека једном и мислиш да знаш све о њему. Полако, не пренагљуј. Не греши душу. Замисли да су тебе послали у непознату земљу, међу непознату рају. Дајмо му прилику да се покаже и докаже. Је л' неком учинио неко зло?

- Није - рече игуман Василије - Али да знаш, ја у туђу земљу никад не бих ишао, ни десет владичанских катедри да ми дају!

- Једно су жеље, а друго црквена дисциплина - закључи Хаџи Рувим - Архијерејска се не пориче.

Митрополит Антим за једну од првих својих канонских посета по митрополији изабра баш манастир у Боговађи. Братство манастира упита архимандрита Хаџи Рувима како да га дочекају.

- Са доксологијом и свим осталим почастима које му по архијерејском чину припадају - рече Рувим - А што се тиче идеја да, наводно, доксологију заборавимо, то избаците себи из глава. Него, сутра, пред митрополитов долазак, да се у храму запале све свеће и кандила и отворе царске двери. Да се развије свети антиминос, на који се поставља кивот са светим дарима, сасуд са светим миром и јеванђеље. Кад угледамо архијереја, да зазвоне сва црквена звона. Свештенмонаси да обуку свечани Епитрахиљ и Фелон. Да се и ђаци и ђакони обуку. Онда сви пред митрополита да изађемо, целивамо му руку, а најстарији свештеник да му преда крст. Да ђаци и ђакони понесу кадионице. При уласку у храм иду свештеници два по два, најпре најмлађи, па старији и, најпосле, митрополит. Ово вам понављам и упозоравам вас да тако мора бити и никако другачије.

- Ако тако хоћеш, биће све по реду - рече мрзоволно игуман Василије. - Ал' ти да му предаш крст и ти да запеваш први тропар. Кад научи српски, ја ћу му крст предати.

Митрополита сутрадан дочека велики број свештеника

и монаха из целог краја, а крст му предаде Хаџи Рувим. Свештеници и монаси беспрекорно одслужише доксологију, а митрополит Антим благосиља окупљени народ и изрази жељу да се насамо види са Хаџи Рувимом.

- Пошто српски тек учим, смета ли вам оче да говоримо на грчком?

Рувим само одмахну главом, а митрополит настави:

- Знам да је народ и свештенство тражило вас за митрополита. Поставили су мене и ја ћу се трудити да српском народу помогнем колико могу. У Цариград сам већ послао извештаје колико су велики зулими јаничара над српском рајом. Морам да вам кажем да су ме у Цариграду саветовали да вас оче, чим дођем, преместим у неку другу епархију. То нећу урадити. Моје обавезе нису лаке, јер администрирам и ужичком епархијом. Пошто видим да вас народ и свештенство високо цене, то вам нудим положај мог првог секретара са широком овлашћењима, уз моје обећање да ћу све учинити да вас што пре поставим за викарног епископа.

- Ваше високо преосвештенство, најтоплије се захваљујем таквим понудама - рече Хаџи Рувим - Има више разлога зашто то не би било добро. Први је што би Ваше високо преосвештенство таквим именовањем навукло велики гнев Турака, који ме не воле. Други је разлог што овде у Боговађи нисам посвршавао све започете послове. Имам и ђаке. Тпеће, не волим административне послове и не умам да држим језик за зубима. Мислим да има много млађих и погоднијих свештеника који вам могу бити од веће користи. Ја сам овде, у Боговађи, много кориснији. Што се тиче моје помоћи, ви ћете је имати све док будете радили у интересу наше Цркве и мога народа.

- Намеравам да седиште митрополије преместим из Ваљева у Шабац, јер ће тако бити ближе карловачкој митрополији. Како је ваше мишљење о томе?

- Искрено ћу вам рећи да ми се то не свиђа много. Народ је навикао да седиште владика буде у Ваљеву. Нашем

народу је много тога одузето, па ће и ову вашу одлуку преживети, али знајте да ће бити доста замерки.

- Поштујем вашу искреност - рече митрополит - Драго ми је што сам вас упознао. Сад видим да је ваш народ с правом поносан на вас.

22

У Боговађи се, једног хладног и тмурног мартовског дана 1803. године, окупи дванаест кнежева.

- Црно је да црње не може бити - започе кнез Алекса Ненадовић - Од кад је гавран заграктао овакве муке нисмо имали. Дахије, кабадахије и субаше заселе су на народу за врат и све више притежу. Такве злотворе Србија не памти. Обновише читлуке, а од јаничара ни турске спахије не смеју нос да промоле. Кадије су се завукле у мишје рупе и само гледају како главе да сачувају. Отимају нам земљу, жене одводе пред ханове и терају да играју коло, па онда за своје ложнице одабирају оне најлепше.

- Недавно смо у селу Дучићу сахранили најлепшу девојку - упаде у реч кнез из куће Петра Ракарца - Ту девојку, из фамилије Мачура, одведе субаша. Пет дана су се на њој иживљавали. А била је као најлепша јабука, воду са длана да јој пијеш. Кад се врати кући, три дана није ни реч проговорила, а онда је, четвртог дана, нађоше у бунару. Убио је стид и чемер.

- Код мене су опет, најбољег домаћина јаничари убили на кућном прагу - умеша се и кнез Илија Бирчанин - Тражили су да угости тридесет проклетника. Он је то учинио. Онда су му узели оружје и све остало што им се у кући свидело. Његову жену су силовали, а кад се устремише и на тринаестогодишњу ћерку, он дохвати косир и крену ка њима. Није ни корак начинио, а двојица јаничара исукаше

кубуре и на месту га убише. Знам и за случај да су сабљама исекли три мушке главе у фамилији Драгића, зато што нису имали од чега да плате харач. Неког трговца из Крупња су из обести уштројили, а ране посули сољу.

- Харач, чибук, ђумрук, скеле и све остале царске приходе, дахије су три пута повећале, али цару ништа од тога не шаљу - настави кнез Алекса Ненадовић - Порез по хришћанској глави су са 15 гроша повећали на 35. Што не узму на име дажбина, они опљачкају. Дабогда им пресело мајчино млеко! Народ ће нам изумрети од зулума и глади. Хајдука је све више, али и они ударају на нејач и не гледају шта од кога отимају. Има предлога да се сва злодела ставе на папир, па да се пише тужба султану.

- Биће то много дуга књига - рече на то кнез Јован Јорга Павловић. - Нек' је калуђери напишу, али сумњам да ће од ње бити неке вајде!

- Да пишу, него шта - закључише сви углас.

- Људи, ја од стида народу више не смем на очи - рече Никола Арсенијевић, па се окрете Хаџи Рувиму:

- Него, да припремамо народ и оружје за буну. Шта ви, оче, на то кажете?

- Није Божија воља да Србин буде турски сужањ и да га јаничари ко овцу воде на клање, да им жене обешчашћују...

- Предлажем да се сви овде, на светом јеванђељу, уз присуство часног и мудрог старца Хаџи Рувима закунемо да ћемо, ако се ово зло настави подићи народ на оружје и побити субаше - предложи кнез Алекса - Да се закунемо и да ћемо овај договор чувати у највећој тајности и једни друге пазити.

- Да се закунемо! - сложише се сви, па их Хаџи Рувим поведе у цркву да положе заклетве.

Не прође ни десет дана од овог скупа кнежева када једно вече, сав задихан и знојав, дотрча младић из кнежевске куће Петра Ракарца. Потражи Хаџи Рувима, па му рече:

- Шаље ме стриц, да вам кажем да одмах бегите. Код нас су у кући јаничари из Београда. Кренули су по вас у Боговађу, али су, на срећу, промашили пут и скренули до нас.

Кад су стрица упитали где је манастир Боговађа, њему је то било сумњиво. Понудио их је ракијом и рекао да је требало да скрену десетак километара раније. Предложи им је да закоље једног брва и да се мало окрепе, па наставе пут. Од једног Турчина, за литар ракије, стриц је сазнао да су кренули да уморе неког хаџију - попа, што народу пише посланице. Стриц ме одмах посла да вас обавестим да бежите. Ја сам ишао пречицама, али не знам да ли су Турци од нас кренули.

- Захвали се стрицу у моје име. Нигде више нећу бежати. Ако су решили, нека ме убију. Ваљда ће и моја смрт нечем послужити. Можда ће народу обасјати пут ка слободи - одговори Рувим.

Чувши ове речи, игуман Василије се намргоди и шчепа га за рамена:

- Бежаћеш, и то одмах! Мртав ником не требаш. Зар тако глупо главу изгубити?

- Нигде не идем!

- Ако је тако, онда ни ја нећу гледати да те Турци черече. Идем да опашем сабљу, да Турке како ваља дочекам. Пре него што они мени дођу главе и ја ћу неколико њихових одсећи. Боју сам макар вичан. Ваљда не верујеш у причу коју сам муселиму у Ваљеву причао да сам за време прошлог рата био у Срему? Нисам ја био преко Дунава, него са хајдуцима и фрајкорима, по брдима, и многе сам турске главе одрубио.

- Не чини то, ако Бога знаш! - завапи Хаџи Рувим - Турци ће те убити, братство растурити и манастир опет запалити.

- ВНек' буде што нам је суђено. Нећу им жив дозволити да те ухвате. Или бежи, или се спремај у бој, па да гинемо ко наши српски преци јуначки, а не као бабе у болести да чекамо смрт. То ти је моја последња. Одступити нећу.

- Мислиш ли ти о манастиру и осталом братству? - упита Хаџи Рувим.

- Ти си одлучио да тако буде, а не ја - љутито ће Василије - Обавести братство да они који нису за мегдан оду на време!

- Шта ћеш учинити, ако ја одем?
- Послаћу ђаке кућама и братство у шуму, а Турке сам, без оружја, дочекати.
- Добро, онда ћу ја да идем - рече Рувим.
- Иди одмах, али не код Немаца, јер они могу да те предају Турцима. Крени ка манастиру Никоље, а они нек те даље саветују - нареди Василије.

Двојица калуђера се поздравише и Хаџи Рувим оседла коња и у галопу напусти манастир.

Пред зору стиже у Овчарско-кабларску клисуру, у манастир Никоље. Ту га дочекаше изненађени калуђери који га одмах препознадоше. Хаџи Рувим објасни да је у бекству и да му је неопходна њихова помоћ. Они га посаветоваше да се мало одмори, па да му онда дају новог коња и да крене до Студенице, јер је њихов манастир под сталном турском присмотром. У Никољу Хаџи Рувим преспава, па крену за Студеницу, бирајући тајновите путеве и поверљива уточишта. Кад стиже у Студеницу, затече бројно братство на челу са игуманом архимандритом Мартиријем Петровићем. Ту су још били монаси Мелентије Никшић и Вићентије Велимировић, писац “Сказанија о преносу мошти Стефана Првовенчаног”. После паљења и пљачкања за време аустријско-турског рата, Студеница је обновљена захваљујући игуману Мартирију.

Хаџи Рувим у Студеници оста пуне три недеље и дочека Васкрс 1803. године. У ишчекивању вести из Боговађе, он издрворезбари један крст за поклон игуману Мартирију, а на више књига остави цртеже.

На други дан Васкрса стиже и гласник из Боговађе. Био је то један хајдук. Он Хаџи Рувиму предаде поруку од игумана Василија и рече да је у Боговађи све у најбољем реду, али да Турци држе манастир под паском очекујући да се Рувим појави. Сазнавши за то, Хаџи Рувим одлучи да крене за Хиландар, како којим случајем не би на Студеницу навукао турски гнев.

После напорног двадесетодневног пута и скривања, стиже преко Солуна и Јерисола на Свету гору.

Хаџи Рувим проведе цело лето 1803. године у Хиландару, центру српске и православне духовности. Сваки слободан тренутак користио је за обилазак богатих ризница. Иако је, само једном, средином 14. века за време владавине цара Душана, Хиландар био у саставу српске државе, овај манастир је сачувао своју самобитност, огромно духовно и материјално богатство и везе са матицом. Тако су и вести о превирањима и јаничарским неделима врло брзо стизале на Свету гору.

Хаџи Рувима посебно узбуди једно писмо које је потписао Хаџи Рапа. Према народном предању извесни кнез Рапа основао је манастир у Моравцима, а Хаџи Рувим одмах препозна рукопис свог пријатеља игумана Хаџи Ђере, и схвати да је писмо за њега, иако је адресирано на Хаџи Мардарија Риђана. Игуман Мардарије је у 16. веку изградио нови манастир у Боговађи, али као и Рапа никада није имао хаџијску титулу. Рувимова мајка Марија била је пореклом из племена Риђана, па Рувим закључи да је Хаџи Ђера писао писмо са намером да не открије име пошиљаоца нити примаоца из предострожности, да оно не падне у руке Турцима.

У првом делу писма набрајана су имена људи који су у разним местима Србије страдали, уз напомену да се српство више не може умирити и са таквом влашћу помирити.

У другом делу писма Хаџи Ђера (Хаџи Рапа) је написао:

“Питао си ме где је Хаџи Рувим и ја ти велим да о њему ништа не знам већ месецима. Нисам у вези ни са Хаџи Ђером, али сам чуо да су манастири у Моравцима и Боговађи и братства у њима добро. У Бабиној Луци страдао је Павле

Нешковић-Хаџић, брат Хаџи Рувимов. Како сам чуо, то се збило овако: Турци једног старијег човека пребукоше у просјака и послаше у Бабину Луку да провери да ли је тамо Хаџи Рувим. У дворишту Нешковића куће старац затече Павла, који је са годинама све више личио на Хаџи Рувима. Просјак замоли Павла да му да нешто поједе и пружи му неки папир, на којем је један калуђер, наводно из Троноше, молио да убогом доносиоцу писма помогне. Павле прочита писмо и упита просјака кад је био у Троноши. Овај му одговори да често иде у тај манастир. Кад тај изрод од просјака схвати да човек с којим разговара зна да чита и по опису одговара Хаџи Рувиму, извади дугачак нож и с леђа га заби међу плећке Павлу Нешковићу-Хаџићу. Несретни Павле, који је свог убицу напојио и нахранио, одмах издахну, а убица се даде у бекство. Међутим, не стиже због својих поодмаклих година далеко. Сустигоше га на излазу из села Бабинолучани и на месту вилама и моткама дотукоше. У цепу му нађоше пуну кесу гроша. Павла, који страда због сличности са братом и што је био један од ретких писмених Срба, па је и по томе на брата подсећао, сахранише крај оца му Нешка, на бабинолучком гробљу”.

Прочитавши писмо Хаџи Рувим се окрете према Хиландарцима који су седели у трпезарији и блед у лицу рече:

- Дошло је време да идем кући. Боравак овде испуњава душу. Захваљујем се на гостопримству. Не могу се целог живота крити. Уместо мене брата су ми убили. Дошао је крај свим мојим бежањима и скривањима.

Кад Хиландарци видеше колико је Хаџи Рувимова одлука чврста одусташе од одвраћања и припремише му неопходне ствари за далеки пут.

Вест о Хаџи Рувимовом повратаку у Боговађу брзо се прошири и међу народом, свештенством и монаштвом. Многи су долазили са разних страна да га поздраве. Игуман Василије замери Хаџи Рувиму да сувише слободно излази међу народ и да не пази на могућност да међу придошлицама

може бити и неки плаћени убица. Хаџи Рувим му одговори, да је његова дужност да прими и исповеди сваког хришћанина, и да се од свог народа неће крити. Једног дана стиже и узрујани прота Марко Хаџић.

- Јесу ли деца добро? - упита Хаџи Рувим.

- Јесу! Сви су здраво и добро, али су забринуте за тебе. Сад пажљиво слушај - затражи прота Марко - У питању је твоја глава. Према ономе што знам кнез Алекса је пре извесног времена написао писмо аустријском мајору Митезеру, који му је био командант у фрајкорима. Писмо је по једном од поверљивих слуга послао у Земун. У њему је наговештај да је стање у Србији такво, да се више трпети не може и да народ намерава на пролеће, кад гора озелени, да дигне устанак против дахија и да су се с тим сагласиле највиђеније српске главе, чија имена је и навео. У писму је још затражио да му Немци шаљу помоћ у оружју и џепани, а остало ће Срби обавити.

Поверљиви Алексин слуга дође на скелу у Остружници, да би се пребацио у Земун. Како скеле није било, неки трговци га понудише ракијом и он се к'о суманут прихвати флаше. Ту је био и Газија субаша и, на несрећу, кад скела стиже пијандури испале писмо пред Газијом субашом. Субаша први подиже писмо и стрпа га у недра, а пијанац се расплака молећи га да му "писаније" врати, говорећи још како је писмо важно и да је обећао газда Алекси да ће га сигурно отпремити. И субаша онда схвати да је писмо важно и задржа га, а слуга се врати у Бранковину и исприча Алекси шта му се десило.

Газија дође, онда, у Бранковину и кнезу Алекси каза: "Снио сам, кнеже, да ти јашеш на коњу, пак загази у једно велико благо и заглиби се, а ја се задеси крај тебе и ти ме побрати, па те ја извади из блата". Алекса се досети да Газија мисли на догађај са изгубљеним писмом, па рече: "Кад сам те у сну побратио, сад си ми и по Богу брат и на јави и од сада смо побратими, него дај ми ту књигу да познам руку и да тражим ко је то писао радећи мени о глави, а твоја од

злата јабука код мене неће изостати”. Лукави Газија узне од Алексе пуну кесу пара, па му одговори: “Вала, побратиме, ја бих ти га сада дао, ал’ га морам показати Мус-аги, брату Фочић Мехмед-аге, па ћу ти га после јамачно донети”.

Одмах по одласку Газије, Алекса посла свог брата Јакова да оде до Шапца до Мус-аге и каже му да је чуо како Алексу лажно оптужују да је слао “ухваћену књигу” Немцима. Мус-ага Јакову рече да одавно за то писмо зна и да они знају да Алекса није писао.

Код мене у цркву, јуче, стиже један од пратилаца кнеза Алексе и замоли ме да пођем до тебе и кажем ти да одмах бежиш, јер дахије сумњају да си ти писмо Митезеру писао. Е мој брате Рувиме, не знам да ли су те Ненадовићи свесно оптужили, надајући се да се скоро у земљу нећеш враћати или су то Агарјани сами закључили, јер знају да си многа писма за Алексу писао. У народу се још препричава како си за Алексу писао неко писмо за оку вина.

- Ма, није то било писмо - прекиде Марка Хаџи Рувим - Било је то пре шест година на Сабору који је Алекса Стефановић Ненадовић у Бранковини направио, крај мале цркве брвнаре, чији је један од ктитора. Сам знаш да је црква у Бранковини седам пута горела и да су је последњи пут Турци запалили за време Кочине крајине. Зато је и подигнута нова црква брвнара да народ има где да на богослужење долази. За ту цркву оберкнез Алекса набавио је Требник штампан 1780. године у Москви. Од мене је затражио да лепим словима напишем како ту књигу прилаже цркви у своје име и име својих покојних родитеља Стефана и Манде, ижив их чланова фамилије, жене Јоване, брата Јакова и синова проте Матеје, Николаја, Петра и Симеона. Одговорих му, пола у шали, да ћу то урадити за оку вина, што он прихвати и пред народом ми предаде вино.

- Сад је то најмање битно! - љутито ће Марко - Схваташ ли да ти је живот угрожен и да ти кнез Алекса препоручује да одмах бежиш?

- Стани мало, саслушај сад ти мене, као брата. Мало

пре си изразио сумњу да су ме можда Ненадовићи оптужили. И сам знаш да је за очување душевног мира потребно избегавати осуђивање других, нарочито без ваљаних доказа. Запамти за сваког човека је најдрагоценији мир душевни. Код оних који стекну душевни мир, тело може бити и на највећим мукама, али душа њихова привржена Богу остаје у непоколебљивом миру. Да би се човек сачувао од осуђивања других мора стражарити над самим собом. Тако се у срцу рађа чистота - закључи Хаџи Рувим, прошета неколико корака па настави:

- Кажи ти кнезу Алекси, нека сад он бежи, а ја сам доста бежао и скитао се. Не зна Алекса шта је туђа кућа и туђа земља.

Вратио сам се, да никада и нигде из земље више не бежим. Код мене је сада једино страх од Бога свакодневно присутан. Стајаћу пред лицем Господњим право. Понашаћу се као и сви наши свети који су љубили Господа свим срцем својим и кад је требало за њега жртвовали овоземаљски живот. Верујем да ме Христос води и да је његово присуство највећа утеха за наш народ и мене који тражим светлост правде и истине. Мој судија је Христос и зато се радујем, јер знам да ме Он неће оставити ако доспем на суд, или у тамницу, или на неке горе муке. Али, зато ни ја не смем више остављати свој народ, и, нарочито сада, када је на највећим мукама, морам бити ту да му утемељујем и крепим веру.

- Ма, ниси ти једини свештеномонах да мораш да и по цену главе будеш у Боговађи?

- Овде су моја духовна деца и моја је обавеза да се и у најтеже време за њих молим, да их учим и саветујем, опомињем и руководим. Ако је Божија воља да страдам, препустићу јој се, јер треба препустити зло да се надме колико год може, да би се после расплинуло и претворило у ништа. Ако ће турско зло на мени да се искали, нека буде тако. Нека се искали најјаче што може, да би потом занемело пред чудом васкрсења. Ако је потребно да положим овоземаљски живот, који ће потом васкрснути кроз борбу нашег народа за

ослобођење, радо ћу то учинити. Не бојим се турске војске јер то је пролазни вихор мртваца. Не бојим се смрти, јер знам да је она слуга Божији. Бог је власник смрти и живота и власник времена као вечности, а сви они који Му остану верни биће живи са Њим. Ја сам Христов војник и као такав спреман сам на сва овоземаљска одрицања и страдања, знајући да ћу и кад умрем бити Господњи, јер Господ обухвата све и живе и мртве. Ко прославља Бога, и Бог њега прославља и за живота и по смрти. Само ако будемо уз Господа Исуса победићемо све непријатеље наше и без силе и оружја. Доста сам пута бежао, а сада остајем овде са Њим у срцу, знајући да је Он победио смрт и због нас обичних грешника и васкрсењем нам показао циљ и сврху живљења и царство небеско.

- У реду, видим да си одлучио - рече Марко - Молићу се Богу за тебе.

24

Калуђери у Боговађи припремали су се тог 13. јануара 1804. године за сутрашњу литургију поводом празника Светог Саве, кад стиже информација да ка манастиру иде Фочић Мехмед-ага са 200 добро наоружаних момака.

Хаџи Рувим ту вест прими потпуно мирно и само издаде наређење да се највредније ствари склоне из манастирске ризнице на скровито место. Одбио је предлог да се и он сакрије. Фочића и његове момке, који бахато ујახаше, дочекао је на манастирској капији.

- Ти роде, као да нам се не радујеш? - упита Фочић, силазећи са коња, којег су придржавала двојица јаничара.

- Не волим да видим оружје у манастиру - одговори Хаџи Рувим.

- Ко тебе пита шта волиш? - одбруси ага и корбачем га удари по леђима - Зар се тако дочекује господар?

Нареди да нам припреме конак и вечеру. Добро ми загрејте митрополитову собу.

- Аго, ви знате да је ово сиромашан манастир, да су намети на њега велики и да немамо хране за толико људи - пркосно рече Хаџи Рувим.

- Теби као да су свраке мозак попиле. Склањај ми се са очију што пре! - нареди Фочић и окрете се ка својим пратиоцима - Шта сте стали, видите шта има у штали, па ражњеве припремајте. Нек' један татарин одмах оде до Ваљева и обавести кнежеве Алексу Ненадовића и Илију Бирчанина да ме сутра чекају са припремљеним конаком, јер ћемо ићи у лов на Медведник.

У рану зору Фочић Мехмед-ага нареди покрет. Одлазећи из Боговађе не рече ниједну реч, већ само упути неколико претећих погледа ка Хаџи Рувиму.

Из Рађевине, по подне, са сахране једног свог рођака, врати се игуман Василије Петровић-Жарко. Чим уђе у манастирску трпезарију, где је на окупу било цело братство, он упита:

- Онај злотвор од Фочић Мехмед-аге, је ли овде коначио?

- Јесте - одговори Хаџи Рувим - Јутрос рано је одјахао у Ваљево. Синоћ нам његови четири овце заклаше. Данас ће бити у лову, на Медведнику.

- Откуда ти то за лов? - зачуђено ће Василије - Он ти је данас цео дан у Ваљеву. Тамо је у лову, али на српске главе. Чим је ушао у Ваљево наредио је да се кнежеви Алекса Ненадовић и Илија Бирчанин баце у окове. Сproveо их је у затвор у муселиновом подруму. Прича се да су дахије одлучиле да све народне прваке и кнезове посеку. Чуо сам да је Фочић Мехмед-ага свим субашама и кабадахијама разаслао наређења да кнежеве у свом крају посеку. То је требало да буде тајна наредба, али неко од татарина за паре откри тајну, па се многе наше главешине на време склонише. Прича се да је сеча организована због Алексиног писма Немцима, где су побројана и имена кнезова. Писмо је Фочићу лично прочитао

и протумачио митрополит Леонтије. Фочић је планирао да, јуче у Љигу, смакне кнеза Симу Марковића из Борка и кнеза Станоја из Зеока. Али, они се ваљда знајући за планове дахија, не одазваше лично Фочићевом позиву, а тражени презер по слугама послаше у Љиг.

- Што му онда кнез Алекса дође на ноге? - упита Рувим.

- Не знам - одговори Василије.

- Можда је Алекса, знајући да дахије сумњају да је он писао Немцима, мислио да ће својим доласком отклонити или ублажити сумњу са себе - умеша се један од калуђера.

- О томе ништа нисам чуо - каза Василије - али ако је и десети део чаршијских прича тачан, сумњам да ће Алекса и Илија дочекати сутрашњи дан. Не знам ни колико су тачне вести да су неки од кнежева већ посечени, јер народ је пун страха, али и гнева, па се свашта прича.

Василијеве информације и слутње показале су се као тачне, јер сутрадан из Ваљева стиже потврда да су Алекса Ненадовић и Илија Бирчанин посечени на колубарском мосту и да су кабадахије на превару широм Београдског пашалука убиле још на десетине других српских главешина.

Из Шапца дође гласник митрополита Антима Зеповића са наредбом да у наредних седам дана по три пута дневно звоне сва звона у епархији и то у 8,12 и 16 часова, а у спомен посеченим српским главешинама.

25

У манастир Боговађа, око поднева 27. јануара 1804. године, стиже један протојереј из Београдске митрополије.

- Његово високопреосвештенство вас позива да сутра хитно дођете у његову канцеларију на један важан договор - рече јереј и пружи Рувиму запечаћено писмо.

- У реду, доћи ћу! - рече Хаџи Рувим кад отвори писмо и виде потпис и печат митрополита Леонтија.

Чим гласник оде, игуман Василије се окоми на Хаџи Рувима:

- Шта ти би да обећаш да ћеш ићи? Ниси ваљда изгубио разум, па хоћеш мечки на рупу. Леонтије је издао и свог добротвора. Ништа га не спречава да и тебе преда Турцима.

- Има и супротних примера. Чуо си и сам да је митрополит узео у заштиту поједине свештенике.

- Ја му ништа не верујем и не бих му ишао да ме хиљаду пута зове. Него, да прогласим да си болестан и да због тога не можеш пред митрополита.

- Да лажем нећу - тврдокорно ће Рувим - Какав бих ја био духовник и монах кад се не бих одазвао архијерејском позиву. Колико сам само вама пута говорио да се архијерејска не пориче. И врапци по Боговађи знају да сам хиљаду пута причао о црквеној јерархији и да нема црквене заједнице ако не признајемо епископа или му се не покоравамо. Ако не слушамо епископе, који су наследници апостола, онда црквену заједницу одељујемо од тела Васељенске православне цркве и лишавамо себе благодети.

- Не знам, можда си и у праву - слеже Василије раменима - У ствари, ти увек изналазиш одговоре и у беседништву ти равна нема. Да кренем и ја с тобом?

- Хвала ти, предобри мој Василије, али ти си овде у манастиру потребнији, а ја још могу да се сам о себи бринем.

- Онда ћу те замолити да не крећеш данас, јер сам видео да ноћас уопште ниси спавао. По траговима у снегу знам да си целу ноћ по студени шетао.

- Сан ми није долазио на очи, па сам изашао на свеж ваздух... Јутрос, доле у шумарку угледах једно промрзло јагње, једва се кретало по снегу кад на њега јурнуше две полудивље цукеле. У тренутку растргнуше јагње, а крв се свуда разли. Тако грозну слику никада у животу нисам видео. Много је тих паса луталица око села. Ваљда сељани немају чиме више да их хране, па их зато одвежу и пусте да лутају.

Погледајте да ли нам је кокошињац добро обезбеђен и да којим случајем не упадну у шталу. Требало би организовати лов на те луталице, јер могу напасти неког од деце или жена - препоручи Хаџи Рувим - Кренућу сутра у рану зору, пошто јутарњу одслужимо.

На вечерњу службу те вечери, и поред хладног времена, у манастирску цркву дође необично много људи. Хаџи Рувим непланирано одржа проповед:

- Да ли се вером брда могу покретати (Мат.17,20)? Несумљиво је да могу. И још више од тога, вером се може и сам Бог покренути на милосрђе према нама грешнима. Спасење мора доћи и за српски народ који ће се ослободити турског јарма. Ма колико сви ми српскога рода били сасушени и оцрњени грехом, уверен сам да ћемо бити једног дан освежени и подмлађени од близине Христове, која доноси живот и спасење. Сви знате да је конопац на нашем црквеном звону од танких влакана конопљиних. Једно то влакно звоно не може покренути. Са једним влакном не можете ништа везати, нити иког удавити. Оно се као од шале прекида. Отоманско царство је сваким даном попут конопа на којем се истањују и слабе влакна. Дебео коноп, наша вренгија, настаје од ситних влакана, која кад се сложе постају тешко раскидива. Зато и ми Срби морамо послушати заповест нашег светог Саве и коначно се сложити, јер само тако се можемо ослободити од стега ропства.

Уверен сам да ће доћи дан када ће Србин опет имати свог краља, који ће нас све под исту круну сабрати. А круна неће бити од злата и драгог камења, већ изливена од оружја којим смо слободу извојевали. Такав владар, који неће за себе богатство сабирати, већ о свом народу свесрдно бринути и који ће поштовати и овоземаљске и још више Божије законе, биће способан да Србе од сваке силе одбрани и обезбеди процват државе. Док будемо имали таквог поглавара биће добро. Уколико, пак, дође неко без хришћанске свести и без Божијег страха, слаткоречив, похотан и самољубив, тај ће гледати да само своје страсти задовољи. Уколико таквом

поверујемо и препустимо да нас такав води, проћи ћемо још горе него под Агарјанима. Бог ће нас ставити на велика искушења што такве вође са жељама да постану богови на земљи подржавамо. Зато, ако икада будете у прилици да себи у овоземаљском животу вође бирате, чините то судећи по њиховим делима, а не по речима. Ђаво је отац лажи, кога само уз Божију помоћ можемо победити.

О, Господе тајанствени, који притајено и будно пратиш праведника у ропству и у тамници и јављаш милост Своју у своје време, помози нам да будемо јаки и мудри. Теби слава и хвала вавек. Амин.

26

Хаџи Рувим уђе у зграду београдске митрополије, вратар који га познаде скоро да занеме и неким танким гласом му отпоздрави. Рувим чврстим и одлучним кораком ступи у канцеларију где су седела тројица митрополитових секретара, два Србина и један Грк.

Грк, на лошем српском језику, рече:

- Оче седите. Одмах ћу код митрополита.

Он се брзо врати из митрополитове собе и, излазећи из канцеларије, промрмља да ће га овај убрзо примити.

Преостала двојица секретара спустише погледе у неке папире. Једном од њих, иако је у канцеларији било поприлично хладно, почеше да избијају крупне грашке зноја по челу. Други је нервозно претурао по столу.

Хаџи Рувим, после минута ћутања упита:

- Каква је сад ситуација овде у Београду? Где су сад дахије?

- Како мислите оче, где су? - упита секретар који се презнојавао, док му је вилица благо подрхтавала.

- Мислим, шта раде после силних убистава која починише?

- Изгледа да су схватили... - несигурно започе, па застаде секретар - Требало би да су увидели да нису ништа постигли са том сечом кнезова. Ваљда им је јасно да су много изгубили и створили нове непријатеље.

Секретара прекиде отварање врата, на којима се појави неколико задиханих јаничара, иза којих је ишао Грк секретар. Први од њих упита:

- Ко је овде Хаџи Рувим?

Рувим мирно устаде, а двојица јаничара га ухватише испод пазуха и извукоше из канцеларије. Изведоше га из зграде митрополије, ставише му окове на руке и ноге.

Један од њих нареди:

- Сад крећи!

- Нигде не идем док ми не објасните шта ово значи и где ме водите - рече Хаџи Рувим.

Уместо одговора, Турци се окомише на Хаџи Рувима ударајући га и рукама и ногама. Кад паде на земљу, шутнуше га још неколико пута, па га онда подигоше и почеше да вуку као врећу.

Одатле га одвукоше пред конак Кучук-Алије, али како је ту двор малао Рувимов синовац, Петар Николајевић, Кучук Алија изда наређење:

- Не водите га к мени, јер му је овде дете, већ идите Аганлији!

Хаџи Рувим прибра снагу и поново стаде на ноге. Док су га јаничари спроводили окрвављеног, са поцепаном мантијом, малобројни хришћани су се у чуду крстили и бежали у куће.

Аганлија издаде наредбу да се Хаџи Рувим баци у Небојшину кулу. Тако архимандрита из Боговађе спроведоше у најмрачнију подрумску ћелију. Хаџи Рувим остаде сам у потпуној тами где су се осим цвиљења пацова чула још само шкљоцања кључева на челичним вратима која су стражари закључавали.

После неколико часова поново се зачу шкљоцање и врата се отворише. Са запаљеним лучом у руци, пред Рувимовом хелијом се појави један висок и мршав Турчин, у пратњи двојице стражара.

- Доносим ти понуду Фочић Мехмед-аге - рече мршави Турчин - Ако прихватиш ислам, све ће ти бити опроштено. И још приде, бићеш богато награђен.

- Упамти добро ово што ћу ти сад рећи - одговори Хаџи Рувим - Циљ моје вере је спасење душе. И ја не верујем ради вере, него ради спасења душе... Наш Бог нам је дао веру као пут, на крају којег путници остварују спасење душа својих. Ви можете моју веру кушати, али нема тих претњи које ће ме од ње одвојити. Страдања, понижења и стид ће ми само још више учврстити веру. Мој страх од мог Бога је већи од страха према људима. За мене смрт није крај света, она је почетак свега, почетак новог правог живота. Верујем у васкрсење Христово, у загробни живот, у опште васкрсење и у Страшни суд. То ћете ви безбожни тешко схватити, јер ваше је безбоштво и безумље као беснило.

Поручи твом аги да ће доћи време када ће се плашити своје безбожничке сенке и да ће од сенки дрвећа мислити да је непријатељска војска, а од треперења листа да су синцири. Његов страх од грехова биће велик. Једино су праведни без страха. Поручи му да се са њим нипошто не бих мењао, јер, кад чиниш безакоње, мука те може заобићи тог дана кад чиниш зло, али ће те Божија правда кад-тад стићи. Све оно што се догађа на овом свету види Бог и војске небеске. Ја сам већ богат човек, јер верујем у имање Божије. Ви ми нудите оно што сте од Бога позајмили или силом од мог народа отели. Проклето је ваше богатство!

Ваша понуда је за мена највећа увреда.

Мени, слуги Божијем, који зна правог Бога и Божије законе, кажете да променим веру и издам свој народ за шаку сребра и овоземаљски живот. Твој ага мора да верује да сам луд, или је он луд кад мисли да не знам да је отпадник од Бога гори од сваког незнанобошца и неверника.

Господ Исус је почетак стварања и обнављања, Он доноси васкрсење и славу бесмртну, а ви би да ми дате своју веру, паре, али, са свим тим, и пропаст вечиту.

- Наша понуда вреди само данас - прекиде га Турчин.
- Сутра, кад будеш молио за милост, биће касно.

- Велико је твоје незнање или дрскост кад то говориш. Да знаш нешто из житија наших светитеља, вероватно не би ни долазио. Поносан сам што је наш хришћански род кмао на хиљаде светитеља и мученика које ни муке, ни понижења, ни мач, ни понор, ни огањ, ни вешала нису поколебали и одвојили од вере у Христа.

Говорићу ти о два случаја из наше српске историје. Први је о мученику патријарху Гаврилу који је 1655. године у Русији учествовао на Московском сабору. По повратку га турске власти оптужише као велеиздајника. Тужби се придружише и неки зли Јевреји, јер је Гаврил неколико њихових сународника превео у православље. Ваш турски суд га осуди да прими мухамеданску веру, а кад он то гордо одби, бацисте га у тамницу и осудисте на мучења и смрт. Ништа га није поколебало. Обешен је 1659. године у Бурси и тако оде своме љубљеном Христу, да од њега прими вечни венац живота.

Свети Ђорђе Кратовац имао је само 18 година кад Турци хтедоше да га потурче. Овај млађани Србин, кујунџија по занимању, издржа многе муке и патње, али у својој вери остаде тврд као дијамант. На крају га живог спалише за време цара Селима, 11. фебруара 1515. године у Софији.

Још ћу један светли пример навести, после којег ћеш ваљда и отићи.

Када су 42 војводе из Грчке стрпали у агарјанску тамницу у Амореји, дођоше им неки мухамедански мудраци да их саветују да промене веру и добију слободу. Ови мудраци војводама истакоше два преимућства ислама над хришћанством. Прво је, наводно, било што је Мухамед новији пророк од Христа, а друго што мухамеданци на све стране односе победе над хришћанима, чиме Бог јасно

показује истинитост њихове вере. Војводе одговорише прво кроз питање: “Ако се двојица људи суде за једну њиву, па један има много сведока да је њива његова, а други нема никакве сведоке осим свог сопственог тврђења, шта мислите чија је њива?” Агарјани им одговорише: “Свакако онога који има много сведока”. На то им Грци рекоше: “Пресудили сте сами за Христа, а против Мухамеда, јер Христос има уза се сведочења свих пророка и апостола, а Мухамед сведочи сам за себе!” Што се тиче другог наводног преимућства, војводе одговорише: “Ако би се по победама у ратовима ценила истинитост вере, онда би значило да су сви идолопоклонички народи, који су с времена на време побеђивали цео свет, као Персијанци, стари Грци и Римљани и други имали истиниту веру! То ни ви сами мухамеданци не можете признати. И што сте ви сада победили хришћане то не значи да је ваша вера боља, него да су велики наши греси, због којих нас Бог кроз вас кажњава”.

- Довољно сам чуо да дахијама за тебе могу предложити само једну пресуду - рече Турчин – Од часности које ти носиш морају се заувек ослободити.

Сутрадан, 29. јануара 1804. године, освануо је хладан и ветровит дан - пуцали су од студени и дрво и камен. Шибан северцем, Дунав је ваљао санте леда, које су се сударале и ломиле уз громку тутњаву. Иза Небојшине куле одред јаничара извео је Хаџи Рувима у синциру. Доведоше га до Варош-капије, где су крај велике ватре биле дахије и целати. Све време уз пут Рувим се молио Богу за опрост. На знак Фочић Мехмед-аге отпоче мучење. Стргнули су са њега остатке мантије. Прво су му ставили железно на груди, али, Хаџи Рувим не пусти ни гласа. Усијаним клештима кидали су му месо испод пазуха, али Рувим и то оћута. Задивљен таквом чврстином Аганлија нареди да престану мучења и допусти да се Рувим помоли Богу пред своју смрт. Рувим је клекао на залеђени камен и изнемоглим гласом говорио молитву за исхођење душе, а затим се на чудесан начин уздигао и гласно рекао:

- Богу грешим сваки дан и све више, а вама ништа нисам згрешио. Сад чините своје!

Целатова крива Ђорда је севнула, а глава умног архимандрита и светог човека Хаџи Рувима одлетела је низ залеђени камен.

Посрамљени Турци отишли су са губилишта без речи, предосећајући да их очекује велика српска буна.

27

Сунце се рађало над Ваљевом, а слабашни зраци пробијали су се и у хелију ваљевског затвора, где су били професор Милован и игуман Венијамин из Боговађе.

Професор видно уморан рече:

- Била је то моја прича о Хаџи Рувиму. Надам се да ће једног дана угледати светлост дана.

- Даће Бог - рече игуман, устаде и шетајући по малој хелији настави:

- Ја ћу вама испричати све три верзије Хаџи Ђерине смрти, који је страдао 30. јануара 1804, само дан после свог учитеља и пријатеља Хаџи Рувима. Ђорђе Милићевић у "Поменику" је записао: "Неки Рупић из Мораваца наведе Турке на Хаџи Ђеру баш кад се он налазио у манастирској њиви крај реке Љига. Ту га ухвате и одсеку му главу. Тело су калуђери нашли тек после три дана и сахранили га са јужне стране моравичке цркве". И данас у Моравцима живи фамилија Рупић. Али само једна кућа. У народу влада веровање да та кућа не може никада да се умножи. Од како је, увек је по једна. Тај Рупић, који је навео Турке да убију Хаџи Ђеру, звао се Танаско и био је прадеда данашњем кућном старешини. Танаско је био и хајдук и турски повереник. Кад је требало смаћи неког угледног домаћина или агу, увек је ту био Танаско Рупић.

И другу, мало вероватну причу о Хаџи Ђериној погибији, забележио је Милићевић. Према тој верзији, Хаџи Ђера је увек на једном ланчићу носио нож и кашику којима се служио. Кад су га Турци ухватили они га закољу, а у руку му метну онај ножић, покушавајући да инсценирају самоубиство, мада су сви знали да су јаничари злодело учинили.

Највише је оних који причају и пишу попут Драгана Илића, књижевника са краја прошлог века, који је у свом роману о Хаџи Ђери, изложио верзију према којој су турски гавазии упали у манастирску цркву и посекали игумана Хаџи Ђеру, а потом однели главу овог дичног духовника и свештеника. Тако је и у народним песмама цео случај опеван. Кад је у питању Хаџи Ђера мало се зна да је крај његовог гроба, у Моравцима, Милош Обреновић, на сам дан Васкрса 1815. године, одржао нову скупштину која је према историјским записима “служио да распали срца и распростре устанак”.

- Склон сам да поверујем у ваљаност те треће приче - рече професор - Нажалост, о сечи кнезова, Првом српском устанку, то јест, почетку буне на дахије, много тога је остало неистражено. Чак се не зна поуздан број посечених српских великаша те 1804. године. Према аустријским изворима по наређењу дахија, осим Хаџи Рувима и Хаџи Ђере убијен је још 121 угледни Србин. Руси опет наводе податак о 150 одсечених најумнијих српских глава. Мученичка крв свих страдалих кнежева и духовника брзо је проврела из црне земље и покренула борбу за крст часни и слободу.

- Кад смо се последњи пут срели у Боговађи, питали сте ме шта знам о игуману Василију Петровићу-Жарку - каза игуман Венијамин - Тад ме је било срамота што вам нисам могао испричати много. После сам се распитивао и прочитао неке књиге. Тако сазнадох да се 1804. године у селу Даросаву игуман Василије сусрео са војдом Карађорђе Петровићем. Карађорђе је ту био са четом побуњених сељака из Сибнице, а Василије је скупљао прилоге за манастир. Сусрету је присуствовао и неки трговац Петроније из Ваљева. Карађорђе им тада рече:

“Црна ти трговина брата Петроније, а још црња милостиња теби, оче, духовниче. Зар не видите да је зулум турски народу додијао и да се народ против тога дигао, те да му није ни до трговине ни до милостиње? Бех сад са овога места одлазите сваки у свој кпај и путем где пролазите саветујте народ да се на све стране против Турака диже и њихове ханове по селима пали, ханције и субаше убија и друмове затвара”.

Игуман Василије послуша Карађорђа. У Боговађи побуни сељаке, који одбацише плугове и повадише скривено оружје. Пред манастиром се тако сакупи јака чета, са којом Василије похита да се придружи Карађорђевој устаничкој војсци, која је полазила на Београд.

Кад је војска стигла на Врачар, београдски Турци изађу пред Карађорђа и задају му веру да ће му отворити градске капије. У ствари, хтели су да га намаме у клопку - да са војском уђе у град, па онда да затворе капије и све их унутра побију. Карађорђе им је поверовао и увече је са војском пошао у град. У војсци је био и игуман Василије. Кад су стигли на стари Лауданин шанац, завади се Станоје Главаш са Василијем око једне тупе секирице, коју је игуман добио од Хаџи Рувима, и увек носио окачену на коњском седлу. Кад Станоје навали да му отме секиру, игуман потегне сабљу и викне: “Около голаћу!”, а Станоје повиче: “Побратиме Ђорђе, ево калуђера са сабљом!” Карађорђе приђе да види шта је, а Станоје потегне пиштољ на Василија. Игуман брзо замахну сабљом, али промаши Станоја, па Карађорђа случајно засече по образу. На то Главаш и његови момци опале из кубура и на месту убију Василија. Чувши пуцњаву, војска се поплаши и почне бежати. Заустави се тек у Малом Мокром Лугу. Сва војска је потом говорила: “Василије погибе, али сву нашу војску од срамоте избави, јер би нас Турци, по њиховој задатој вери, у граду побили. Да не би игуманове смрти ушли би у град, а овако избегосмо клопку”.

